

Nyboder og dets Beboere - især i ældre Tid

Ved
H. D. Lind, Præst

København 1882
Forlagt af Klewing-Evers
Nicolai Cohens Bogtrykkeri

Nyboder og dets Beboere - især i ældre Tid

Efter trykte og utrykte Kilder.

Ved
H. D. Lind,
Præst

Med et Titelbillede,
efter Tegning af Carl Thomsen,
og et litograferet Kort.

Udgives med offentlig Understøttelse.

København 1882
Forlagt af Klewing-Evers
Nicolai Cohens Bogtrykkeri

Den kongelige danske Marine,
som ejer de berømmelige Fortidsminder, og
som i frejdigt Haab om Fædrelandets ærefulde

*Fremtid stedse er
»til Tjeneste bered'
i Fejde og Fred«,*

tilegnes dette lille Blad af Søværnets Historie.

Forfatteren.

Til Grund for den efterfølgende, populære Skildring ligger en Række Skitser, som min afdøde Fader, Krigsraad H. W. Lind, forhen Snedkermester ved Orlogsværftet, i sin Alderdom havde nedskrevet om Nyboders Forhold. De Kilder, hvoraf han øste, vare især hans egne Oplevelser, men desuden forskællige Beretninger fra Fortiden, som gennem troværdiges Mund vare komne ham for Øre. Ved min videre Bearbejdelse af Stoffet har jeg som Hjælpemidler dels brugt de faa trykte Værker, som omhandle Marinens indre Historie, dels benyttet et ikke ringe nyt Materiale, som jeg har samlet ved Besøg paa det kongelige Gehejmearkiv og Marineministeriets Arkiv. En saare imødekomende Velvilje er bleven mig til Del saavel paa de nævnte Arkiver som over alt, hvor jeg ellers søgte Vejledning og Oplysning. For Benyttelsen af de utrykte Kilder har jeg efter Bogens Text aflagt et mere udførligt Regnskab.

Hans Excellence Marineminister N. F. Ravn har vist mit Foretagende en i høj Grad hædrende Interesse ved at tilstaa mig en offentlig Understøttelse til Arbejdets Udgivelse.

Søby Præstebolig, 27de Marts 1882.

H. D. Lind.

Oversigt over Indholdet

Boderne

I.	I Kristian den fjerdes Tid	9
II.	I senere Tider, forskellige Indretninger i Nyboder.....	23

Beboerne

III.	Brugen af Huset.....	39
IV.	Mundering og Sygepleje	51
V.	Skolevæsen	61
VI.	Kosten.....	73
VII.	Pengelønnens Historie, Nyboders Historie: Det syttende Aarhundrede.....	83
VIII.	Fortsættelse: Under Frederik den fjerde	103
IX.	Fortsættelse: Slutningen af det attende Aarhundrede...	125
X.	Fortsættelse: Det nittende Aarhundrede.....	145
XI.	Fortsættelse: Stokkens Opløsning	167
XII.	Beboernes Karakteristik.....	193
	Kilder.....	207

Boderne

I.

Kristian den tredje og Skipperboderne. - Kristian den fjerde. - Østerports Forstad. - Bådsmandsvåningerne. - Deres Navn. - Deres Anlæggelse. - Nyboder i København, - Nyboders Gader, deres Navne. - En enkelt Boligs Indretning.

Med Kristian den tredje begynder et nyt Tidsrum i vor Søkrigshistorie. I den foregående Periode havde Danmark hverken haft særlige Krigshavne eller fast, særligt øvet Mandskab; når der skete Opbud, udrustedes et eller flere Skibe i de forskællige »Styrits-havne« rundt omkring i Landet og samledes, hvor Kongen havde dem behov; men når Togtet var endt, skiltes Flåden, og hvert Skib og dets Besætning drog hjem til den Egn, der havde udsendt dem. Men kort før Kristian den tredjes Regering var Flåden begyndt at føre Kanoner, som krævede større og stærkere Skibe, end Landets private Kræfter i Almindelighed kunde præstere; tillige gik Udviklingen på den Tid i Retning af en stærkere udpræget Centralisation, der gav Stødet til Dannelsen af en Hovedstation, hvor nye Orlogsskibe kunde bygges og gamle repareres, og hvor den hele Flåde kunde ligge i samlet Oplag; og ihvorvel Staten både den Gang og senere ejede mindre Orlogsværfter på andre Steder i Riget, (Glykstadt, Neustadt, Frederiksværn, Trosvig o.s.v.), så var og blev Hovedstationen for Flåden fra den nævnte Konges Dage dog al Tid ved København, hvor Bremerholm indrettedes til Orlogsværft af Kristian den tredje, der altså kan hævde sig Æren af at have opelsket den første Spire til Marinens nuværende storartede Etablissementer.

Men til at skabe en god Flåde udfordres der foruden et hensigts-

svarende Materiel også et pålideligt Personel, øvede Mænd, som ere i Stand til at bygge, reparere, udruste, bemande og navigere de Skibe, hvoraf Flåden består. Kristian den tredje skal også her nævnes som den, der først havde øvet Mandskab i fast Tjeneste. Hans faste menige Søkrigere stod under Kommando af Statholderen på Københavns Slot; denne havde nemlig blandt andet også Overbefalingen over Bremerholm og Flåden. Holmens Folk, der nærmest ansås for en Art Slotstjenere og behandledes som sådanne, havde det Hværv i Fredstid at holde Vagt ved Flåden, som lå i Oplag lidt Nord for Slottet, og at reparere Skibene; Mandskabet var i Begyndelsen ikke talrigere, end at det kunde rummes på Bremerholm, hvor der må have været Boliger til Folkene; 1587 boede der i det mindste Skippere på Holmen. Mandskabet fik i Året 1578 sin egen Befalingsmand, som vel endnu stod under Statholderen eller Rigens Hovmester, men efter Hånden så sin Magt vokse betydeligt. Udnævnelsen af denne Befalingsmand, Bremerholms Admiral eller Holmens Chef*), som han senere kaldtes, må agtes som et Tegn på, at de faste Søkrigeres og Håndværkeres Tal er betydeligt øget på denne Tid; det har nødvendiggjort en tilsvarende Forøgelse af deres Boliger; også nu boede Folkene på Holmen, men der var tillige anvist dem Hus i de så kaldte Skipperboder.

Ved Skipperboderne ville vi standse et Øjeblik, dels fordi disse Boliger kunne hævde sig Prioritet på Navnet »Nyboder«, ja bære dette Navn, endog efter at de Huse, vi nu benævne således, ere fremståede; dels fordi det ældste Nyboder ved Bremerholm i visse Henseender kan antages at have været Forbilledet for sin yngre Navnebroder, som rejste sig ved Østerport.

Allerede 1558 havde Kristian den tredje den Plan at lade sådanne Huse som Skipperboderne bygge både på »then Jordt hoes sancti

*) Embedet som Holmens Chef bestod lige indtil År 1792, da dets Forretninger overtoges af Holmens Overkviagemester. I vor Tid hedder den øverstbefalende på Holmen Orlogsværftets Chef.

Nicolaj Kierkegordt oc på Bremmerholmenn, at setthe Temmermend wdj oc andre Slottzthiennere«; og at denne Plan er bleven realiseret, se vi af en omtrent 30 År yngre Beretning, som klager over, at Kongens Boder i (Lille) Kongensgade trænge til Eftersyn, da de ere slemt forfaldne. Kristian den fjerde fortsatte Byggeværket på Arealer, der hidtil havde været benyttede som Have eller »Vingård« for Københavns Slot. 1620 høre vi nemlig om flere »nybyggede Huse« ved »Holmen« eller »udi Holmens Sogn«; de ere dog ikke nyere, end at de allerede have været beboede i nogen Tid, og at deres Beboere have kunnet gøre sig skyldige i adskillige Misbrug. Vi blive tillige bekendte med nogle af disse »Holmens Gader« i det nye Kvarter; der nævnes (1625) en Adelgade, som løber fra Stranden og op udi vore nye Boder, måske den samme som Størregade (Støregade?), der 1654 havde 18 Våninger; der nævnes en Skippergade, en Bådsmandsgade, et Delfinstræde (med 24 Våninger), senere kaldet Dybensgade, et Laksestræde (48 Våninger), et Hummerstræde (40 V.) o.s.v. De fleste Gadenavne mindede altså om Beboerne og deres Element. 1630 blev Boderne forsynede med Vandledning, der stod i Forbindelse med Stadens øvrige Vandforsyning, og der blev oprettet Poster, ved hvilke Vandet oppumpedes; det er også værdt at lægge Mærke til, at Gadenavnene 1654 vare påmalede alle Hjørnebygninger.

Medens dette »Nyboder« vel oprindeligt beboedes af Holmens Folk af alle Grader, har Søetatens stadigt voksende Styrke snart bevirket, at det kun havde Plads til »Skippere, Styr mænd, Højbåds mænd og andre Hans Majestæts Skibsofficerer«, og at det gængse Navn for Husene derfor blev »Skipperboderne.« Disse vare ikke længe i Statens Besiddelse. Ikke alene pantsatte eller solgte Kongerne i deres Pengeforlegenhed enkelte af Boderne, men 1694 bleve alle både fri og pant-

satte, som endnu vare i Kongens Eje, solgte ved Avktion til private¹). Hvorledes Skipperboderne have set ud, kunne vi nu ikke danne os nogen Forestilling om, da de ere gåede til Grunde. Allerede 1690 hærjedes de af en Ildsvåde²), og under Københavns store Ildebrand 100 År derefter afbrændte de totalt. Men samtidige Øjenvidner beskrive dem som skønne af Grunden opmurede Huse.« -

Sømagten vedblev at gøre store Fremskridt. En betydelig Forøgelse fik Mandskabet, da Kristian den fjerde i Året 1615 udskrev ikke mindre end 1500 Søfolk fra Købstæderne og Landet til fast Tjeneste ved Søværnet og tilsagde dem Lønning så vel i Freds- som i Krigstid. Men hvor skulde disse mange Mennesker bo? Det kunde give Anledning til Uorden, når det store Antal fæstede Bo på Holmen; desuden var Pladsen der snart optaget, og det samme var Tilfældet med Skipperboderne; man måtte da ty til at lægge Folkene i Borgerleje, en Art Indkvartering hos Byens Borgere, som ingenlunde yndede denne Foranstaltning, men dog måtte finde sig i den, efterdi København var det fornemste Sted, »hvor Kongen havde sine Orlogsskibes Udredning og for den Lejlighed måtte forskrive og forordne fra andre Steder de Folk, som behov gjordes til samme Skibe og anden Brug.« Men som Borgerlejet var til Besvær for Værterne, således skadede det også Arbejdet på Holmen, idet Folkene ikke vare samlede på et Sted eller lette at finde, når man havde Brug for dem. Alle disse Ulemper kunde hæves, når der blev opført særlige Boliger også for det menige Mandskab; det andet Nyboder fremstod. -

København syntes på Kristian den fjerdes Tid at ville sprænge de Bånd, som Fæstningsværkerne lagde på Byens raskt fremadskridende Udvikling. Voldene ved Vester- og Nørreport fandtes i denne Konges Regeringstid omtrent på samme Sted som i Nutiden; men ikke langt

fra Nørreport svingede Fæstningsværkerne temmelig brat imod Øst hen til Bremerholm, som først År 1608 indlemmedes i Befæstningen. Østerport stod for Enden af Østergade ved Hallandsås. Uden for Portene havde der dannet sig Forstæder, der vare så betydelige, at man var betænkt på at opføre Kirker for dem. Forstaden uden for Østerport var sikkert ikke den mindste; her lå adskillige Borgerbygninger, ordnede i flere Gader, omtrent hvor Kongens Nytorvs nordlige Husrække nu er; her var udstrakte Haver; her var blandt andet et offentligt Herberg, en Ladegård, en kongelig Reberbane, Slottets Svovlhus m. m. Beboerne i denne Forstad skulde søge »den trinde Kirke«, som under Navn af »Sct. Anna rotunda« blev opført omtrent på den Plads, som senere indtoges af Sølvgadens Kaserne. Hvor Østerports Forstad hørte op, begyndte Byens Mark og Fællid, og hinsides dette Terræn, der fladt og jævnt skrånede ned mod Havet, øjnede man Sortedams Ferskvandssø, flankeret mod Øst af et Fæstningsværk, der kaldtes Ny Vartov, og til højre ude ved Stranden sås et andet, men større fortifikatorisk Værk. Østerports Forstad lå altså ikke ubeskyttet mod en eventuel Fjendes Angreb. Det sidstnævnte Fæstningsværk ved Stranden havde Kristian den fjerde ladet anlægge her År 1627; det angives som liggende »ved St. Annæ Bro« den nuværende St. Anna Plads, men behøver derfor ikke at søges i Broens umiddelbare Nærhed*); der kan næppe være nogen Tvivl om, at dette med så stor Bekostning opførte Værk er den første Begyndelse til Citadellet Frederikshavn, da det (1643) udtrykkeligt kaldes »Kastellet ved St. Anna Bro« eller lige frem »St. Anna Kastel.«

Kastellet havde fået en Nabo i de nye Boliger, som opførtes til Søetatens Mandskab her ude i Forstaden. Det var nemlig Byens »Marck og Fellid«, som til Borgernes store Misfornøjelse måtte afgive Byggegrund til den nye Koloni. Men hvad Navn gav Samtiden den nyfødte?

*) Det nye Nyboder siges også at ligge ved St. Annæ Bro, skønt det jo lå et godt Stykke derfra.

Den ældste Betegnelse, vi træffe på, er slet og ret: »dy Boer til Søefolckid«; men snart blev dog »Bådsmandshusene« eller »Bådsmændenes Våninger« (Boder) det almindelige Navn. Vel tænkte Kristian den fjerde på at kalde Boderne tillige med hele Østerports Forstad »St. Annæ By«: men dette Navn fandt ingen Indgang; en Genlyd deraf er dog »St. Annæ Boder«, som bruges en enkelt Gang. Kort før Frederik den tredjes Tid blev det derimod Skik at sætte Ordet »ny« foran de ældre Benævnelser; derfor tales der nu om de nye Bådsmænds Boder, om Kongens nye Boder og om »vores Nyboder«; indtil endelig »Nyboder« vandt Hævd og de andre Betegnelser gik i Glemme.

Spørges der om Nyboders Fødselsår, da er det ikke muligt at give et bestemt Svar derpå. Nogle Forfattere pege på Årene kort efter 1608, andre standse først ved Året 1636. Men begge Opgivelser må anses for lige urigtige. Den 9de Januar 1636 akkorderer og handler Kristian den fjerde med Villum Mortensen, Tolder i Helsingør, Jørgen Andersen, Borger og Indvåner samme Steds, og Jakob Madsen, Indvåner udi Kristianshavn, om Opbyggelsen og Forfærdigelsen af »alle huis (i.e.: de) Bådsmænds Wåninger, som kand behøffuis, ved St. Anne Broe«; 100 Boliger skulle være fuldfærdige til Mikkelsdag, og inden Vinteren skal Resten være i Stand. For hver Bolig skulle Bygmestrene have 220 Rigsdaler in specie. Tilsyneladende omhandler denne Kontrakt Nyboders første Anlæg; men en mindre overfladisk Betragtning vil give et andet Resultat. Selve Dokumentet henviser nemlig til andre Våninger og Boliger her ude, som Kongen selv hidtil har ladet bygge, og som Entreprenørerne skulle bruge til Mønster for de Huse, hvis Opførelse de have påtaget sig: Husene skulle bygges med Murværk (i.e.: Grundmur) samt Skorstene og Tage, »skellnett« (med Skillerum) som de andre ere*). Sporene vise altså længer tilbage i Tiden. Og Kongens skriftlige Ordre

*) Nogle have antaget, at Nyboder fra først af har bestået af simple Barakker, der senere ere blevne ombyggede med Huse af solidere Art. Vel kaldes Nyboder under Tiden i Dokumenterne for Barakker, men de ovenfor anførte Ord af Kontrakten vise, at Nyboder alt i sin første Skikkelse har været opført af Grundmur.

og egenhændige Breve give os bestemtere Antydninger. 1635 skriver Kongen, at Kalk og Sten til »Boerne« er at få hos »Tommis Wolmeiister«, som skal levere Materialierne for en vis Penning. Denne Tommis fremtræder her kun som Leverandør til Nyboder; men i ovennævnte Kontrakt af 1636 omtales han endog som den Bygmester, Kongen har benyttet til selve Opførelsen: han er den, »som de andre Boeliger, Gader och Gårder forferdiget haver.« 1633, to År længer tilbage i Tiden, giver Kongen Anvisning på Sten til Gadernes Anlæg; det forudsætter, hvad han også selv tilføjer, at Bådsmandshusene ere under Bygning samme År. Og endelig have vi fra 1631 tvende Breve, hvori Kongen ytrer sin Utålmodighed over, at det på Grund af Pengemangel går så langsomt med Nyboders Opførelse; han mener, at Boderne på den Måde ikke ville blive færdige i de første 60 År. Af hans Yttringer underrettes vi om, at der samme År var bleven lagt en Skat på Skibsfarten til dette Formåls Fremme; men den havde kun forslået lidet; og Rådet mente, at der ikke kunde udfindes nye Pålæg for at skaffe de fornødne Penge til Veie; Boderne måtte nøjes med, hvad der årligt var deputeret til dem; dog hermed var Kongen ingenlunde tilfreds: »dy Husse och Boeliger at låde opbigge, epthersom dy begiindt er, ded er ganske wmueligdt.« På den anden Side havde Kongen dog heller ikke Lyst til at give Forskud af sine egne Penge; han var bleven klog af tidligere Skade: miig, at forlegge Penningen och siiden tage Snack derfor, som uell før skeed er, ded er ynted myn Leiilighed. Således se vi Byggearbejdet i fuld Gang 1631; det er måske begyndt et Par År forinden. Dog er det vist ikke tilstedeligt at gå længer tilbage end til 1629, hvis ikke Bygningsværket skulde antager at være bragt i Gang under den uheldige Krig med Tyskland, hvilket har al Sandsynlighed imod sig. Vi ville da anse Årene 1629-30 som det Tidspunkt, da de første Grundsten til

Nyboder bleve lagte.

Som vi have set, faldt Nyboders Grundlæggelse i en pengeknapp Tid, og Pengetrangen var i de derpå følgende Tider stadigt trykkende; men det storartede Værk krævede også betydelige Midler til sin Fuldførelse. Når vi anslå det oprindelige Antal af Nybodershusene til 600, og hvert Hus beregnes til de ovennævnte 220 Rdl. Sp., da må Kristian den fjerdes Nyboder have kostet ikke mindre end 132,000 Rdl. Sp. at bygge. Orlogsflåden havde også Brug for store Summer; af den Grund bestemtes 1640, at der af den før omtalte Tolds Indtægter ikkun skulde anvendes 16,000 Rdl. om Året til Nyboders fortsatte Forøgelse; Resten af Pengene gik til Flådens Behov; 1641 slugte »den trinde Kirke« alle disponible Summer, og derfor blev der det År slet ikke bygget noget i Nyboder. Dog er det sandsynligt, at Kristian den fjerde oplevede at se Bådsmandsboligerne færdige i det Omfang, han oprindeligt havde tænkt sig. *)

Men Nyboder var før denne sin Fuldendelse kommen til at ligge inden for Voldene. Medens det 1635 hedder: »vore Boedsmendboeder vden Østerportt«, og der endnu 1645 tales om »Bådsmandsboderne indenbys (i.e.: Skipperboderne) og udenbys (i.e.: Nyboder)«, så ligger Nyboder 1649 i Følge Opgivelser fra dette År »her i vor Kiøbsted Kiøbenhaffn«. 1642 begyndte nemlig Kristian den fjerde at udvide Fæstningen efter en større Målestok. Volden blev draget fra St. Anna Kastel i en Bue uden om Rosenborg hen til Gotersgades Ende. Den gamle Vold forsvandt hastig, thi dens Jordmasser brugtes til de nye Anlæg; Rigsrådet ønskede vel, at den skulde blive stående, men Kongen bemærker (1646) hertil: »det kan nu ikke mere ske, thi der er Hul nok allerede derpå.« 1647 var man kommen så vidt, at den gamle Østerport kunde nedrives og en ny opføres (til Dels af den gamles Materiale) på det Sted, hvorfra den først i vore Dage fjærnedes. Inden for de nye

*) Nyboders Opførelse gjorde Borgerlejet overflødigt for Bådsmandenes Vedkommende; heri kunne vi da se en af Grundene til, at Borgerne (1645) betingelsesvis bleve fritagne for at tage Kongens Folk i Kvarter. - Den trinde Kirke, der i øvrigt ikke skulde have været Nyboders Sognekirke, blev nedbrudt- under og efter Belejringen 1658.

Fæstningsværker blev der afstukket Gader, hvoraf nogle bleve planerede, ja endog brolagte.

Ved denne Udvidelse realiserede Kongen en Plan, som han sikkert har haft længe i Tanken. Han siger et Sted (1646): »havde de Godtfolk, adel og uadel, i forrige Tider villet gøre mig det til Vilje, som de nu erbyde sig at gøre, da havde København for tyve År siden været in perfectione«. Det var for at fremme denne Plan, at han alt forlængst havde exproprieret 38 Borgerhuse her i Forstaden; og med denne Plan for Øje var også Nyboders Beliggenhed fra først af bleven bestemt. Thi hvor let lod ikke Nyboder, som dog i henved 18 År havde ligget uden for Voldene, sig nu (1647) indføje som et organisk Led i den øvrige By. Det bliver især klart, når vi lægge Mærke til, at Nyboders Gader ere aldeles parallelt løbende med de af af Byens på denne Tid nyanlagte Gader, hvis Hovedretning er fra Øst til Vest (f. Ex. Gotersgade).

Vi ville nu kaste et Blik på Nyboders Omfang og Gader på Kristian den fjerdes Tid. Nyboder bestod da af 20 Dobbeltlængder, om hvis anseelige Udstrækning (7,500 Alen) vi kunne gøre os en Forestilling ved at betænke, at Husrækkerne, lagte i én uafbrudt Linie, vilde kunne nå fra Østerport til Hellerup på Strandvejen. Husene lå ordnede i atten Gader eller Stræder,*) - således kaldes de i Flæng foruden de Gader, der dannede Ydergrænsen for det bebyggede Areal, hvis Størrelse måanslås til henved 18 Tønder Land geometrisk Mål. Mod Nord begrænsedes Nyboder af Tulipanstræde, Elefantstræde og Hundestræde; ind ad mod Byen dannedes Grænsen af Lavendelstræde, Hjortestræde og Hindestræde; mod Øst strakte Nyboder sig ned »mod Stranden«, det vil sige til den senere Ny (nu Store) Kongensgade; endelig nåede Nyboder mod Vest næsten hen til (den senere) Rigersgade. Husrækkerne ligge i Retning fra Nordøst til Sydvest og gennemskæres af to Tværgader, Adel-

*) Over Nyboders Gader i ældste Tid findes en Fortegnelse fra 1651, som vi her ville anføre. De vedføjede Tal, hvoraf enkelte ere noget for høje, angive, hvor mange Numre hver Gade talte det nævnte År. 1) Tulipanstræde, 13, Timianstr. 26, Merianstr. 26, Krusemyntestr. 26, Salviestr. 25, Balsamstr. 25, Nellikestr. 26, Rosenstr. 26, Lavendelstr. 11. - 2) Hinsides Dyregade: Elefantstr. 26, Harestr. 49, Kamelstr. 45, Rævestr. 41, Ennjørningsstr. 37, Ulvestr. 33, Bjørnestr. 29, Løvestr. 25, Hjortestr. 11. 3) Den nederste Række ved Stranden: Elsdyrstr. 18 (?), Kattestr. 33 (?), Pindsvinestr. 27 (?), Kaninstr. 24, Hindestr. 9. Bryggerlængden omtales først 1689, men Nyboders Husnumre i denne Gade er i ovenstående Fortegnelse medindbefattede i Kaninstrædes.

gade og Borgergade. Den førstnævnte, hvis Navn i ældste Tid varierede mellem »den store Algade« og »Djuregade«, er skråtløbende, sandsynligvis for at føre Passagen direkte mod Nord; Borgergade, hvis ældste Navn i Nyboder var Prinsestræde eller Fyrstegade, danner derimod en ret Vinkel med Husenes Rækker; da den allerede før Fæstningens Udvidelse synes at have været en brolagt Vej, som fra Byen førte ud til Nyboder i Forstaden, har den i Menigmands Mund sikkert også heddet »Stenbroen« eller blot »Broen«*).

I øvrigt fortjene selve Nyboders Gadenavne et Øjeblikks Opmærksomhed. »Der skal tænkes på Navn til alle Gader og Stræder, som Søfolket nu ibor og i Fremtiden kommer at bo i«. Således bestemte Kristian den fjerde 1641; Nyboders Gadenavne stamme altså fra den kongelige Grundlæggeres Tid.***) Gaderne Vest for Adelgade have Plantenavne, sagtens lånte fra de Urter, som i hine Tider vare mest yndede, og som måtte kunne findes blomstrende i Potter inden for Nyboders Vinduesruder eller voksende i Gårdsrummets Småhaver. Her nævnes Krydderplanter, som Merian og Timian, sammen med Lægeplanter som Salvie; den prangende Tulipan, den mere beskedne Krusemynte, den duftende Nellike, ja selv Blomsternes Dronning have måttet låne Gaderne deres Navne. Gaderækkerne mellem Adegade og Store Kongensgade benævnedes efter forskællige Dyr; her findes Løven og Ulven ved Siden af den fredelige »Jordt«; også Ræven og Haren, Hunden og Katten må leve her i god Forståelse; vi mindes om en stor Del af »Pattedyrenes Naturhistorie«, som dog vist næppe vil kendes ved den fantastiske Enhjørning, der har forvildet sig ind i Flokken. Medens de fleste Plantenavne vare ret ejendommelige for Nyboder, kunde det ikke længe hævde sig Eneret på Dyrenavnene; thi også Københavns Volde fik (efter 1669) sine Defensionsværker eller »Bolwerker« opkaldte efter Dy-

*) 1661 tales der om en Grund på Hjørnet af Prinsensgade og Borgergade, »som ligger næst til den gamle Stenbro for de ny Boder... og støtter med den ene Ende til Stenbroen.«

**) Kattegade nævnes allerede År 1650.

reriget; der fandtes således i den nordlige Del af Fæstningen Bastioner med Navne efter Elefanten, Løven, »Refen«, Hjorten, Bjørnen, Ulven, Kamelen o.s.v. Kristian den fjerdes Gadenavne ere med ganske enkelte Undtagelser bevarede indtil vore Dage. »Lavendelstræde« omskiftedes med »Klærkegade«, »Nellikegade« med »Kokkegade«, »Hjortestræde« med »Skolemesterlængen«, »Hindegade« med »Hoppenslænge«; Balsamgade blev også kaldet »Bagerens Gade« og Kamelgade synes i nogen Tid at have heddet »Canjnestræde« (?); men værst til at skifte Navn var dog den nordøstlige Grænsegade i Nyboder. Da den er Nabo til Kattegade, har dens første Navn vel været Hundestræde (således 1661); men da dette Navn havde en dårlig Klang, ombyttedes det strax fra Begyndelsen med Elsdyrstræde (1654), som dog snart måtte vige for »Nylængen« (1689) eller den »nybyggede Længe« (1721), der går igen i den senere »Nygade« (efter 1755?); dette sidste Navn måtte atter i vore Dage forsvinde for »Gernersgade«.

Det lader sig ikke med Sikkerhed afgøre, om disse Gadenavne oprindeligt vare malede på Nyboders Hjørner; det kan antages at have været Tilfældet, når vi tør slutte fra Forholdene i Skipperboderne. I ethvert Fald ere de malede Navne ikke blevne bibeholdte længe; thi allerede 1721 klages der over, at de savnes, så at det ikke er muligt at finde sig til Rette i Gaderne³), og endnu ved dette Århundredes Begyndelse var den samme Mangel til Stede. Når der 1721 tillige føres Klage over, at der intet Nummer er malet på Husdørene, da har dette ikke været således fra Begyndelsen. 1645 befalede Kristian den fjerde en Art Husundersøgelse i Nyboder og pålægger ved den Lejlighed vedkommende at optegne Beboernes Navne »så vel som Lossamentet med det, som derpå malet er.« En sådan Nummerering skulde jo også synes ganske nødvendig da Boligernes Tal var så stort, og da Husene

benævnedes efter Nummeret (ikke f. Ex. efter Beboerens Navn*); men senere har man dog ikke anset det for Umagen værdt at vedligeholde Nummerangivelserne på Dørene.

Ønske vi nu i Tanken at aflægge Besøg i Kristian den fjerdes Nybodershuse, da behøve vi blot at tage ét af samtlige 600 i Øjesyn, thi de ere i Hovedsagen ganske ens.***) Vi gå ned ad den henved 25 Alen brede Gade, som danner en hæderlig Modsætning til det daværende Københavns snævre Gyder; her er gode Betingelser for en uhindret Luftfornyelse. Allerede⁶⁾ skinne de rødmalede Vinduesskodder og Døre os i Møde; de ere grelt afstikkende imod de hvidkalkede Murflader, hvis Grundmur også er mærkelig, eftersom Datiden ofte lod sig nøje med Bindingsværk i Ydermurene. Gadedøren er simpel, sammenlået af Brædder; den består af to Halvdøre, hvoraf hver kan lukkes op for sig, og har som alle Husets Døre det såkaldte Klinkefald, men desuden en stor Træklås. Have vi fået Døren lukket op, må vi bukke os for at gå ind, thi Døråbningen er lav; i hele Lejligheden er der lavt lil Loftet, lidt over 3 Alen; ja Huset selv er ikke højere, end at vi mageligt kunne nå Tagskægget med Hånden. Vi træde først ind i den lille Forstue, - 2½ Alen i Firkant, der fortsættes umiddelbart af et lille mørkt Køkken, som er fælles for Husets to Lejligheder, danner den eneste Gennemgang til Gårdsrummet og kun får Lys, når vi åbne Gårddøren, der ligner Gadedøren, men ingen Lås har. Hvert Hus består, som sagt, af to Lejligheder, hvoraf den til Gaden indbefatter en Stue (knap 4 Alen dyb, 6 Alen lang) med 2 Fag Vinduer, og et Kammer (af samme Dybde, men 3 Alen langt) med et halvt Fag Vindue. Lejligheden til Gården ligner Gadelejligheden, men har kun 1 Fag Vindue i den største Stue. De to Lejligheders Beliggenhed i Forhold lil Verdenshjørnerne må kaldes ret uheldig, idet begge Stuer i den ene Bolig, som vender mod Nord,

*) 1659 nævnes således »Nr. 2« i Hindegade.

**) Antallet på Nyboders lave Huse angives 1654 til 611, 1661 til 566, 1689 til 588, 1721 til 588 3), 1749 til 585 4), 1782 til 534 (og 16 toetages Huse) 5), 1834 til c. 460.

kun i Sommermånederne have en Smule Morgensol, medens den tilsvarende Nabolejlighed mod Syd er besværet af Varmen, da Solen her »står på« netop i de hedeste Middagstimer. Avtoriteterne synes også at have været sig denne Mangel bevidste, idet de godt kende Forskæl på »Solsiden« og på »Mørkesiden« af Nyboders Huse⁷). Udstyrelsen af Huset er i øvrigt simpel; hvert Vinduesfag tæller 30 til 40 blyndfattede Ruder; Glasset er grønligt og kun lidet gennemsigtigt; Gulvet består kun af stampet Ler »ligesom udi alle Hans Majestæts Baraquer«³); det er disse Lergulve, som Byggekontrakten af 1636 hentyder til ved at omtale »Fyllingen inden udi Husene«. Væggene, der fremvise den rå Kalkpuds, Bjælke- og Bræddelofterne, hvorpå Værelsets Vanddampe om Vinteren ville fortætte sig og danne en Perlebesætning af Dråber, kunne ikke tilfredsstille selv beskedne Fordringer om en hyggelig Bolig. Den største Mangel ved Lejligheden er dog den, at der ingen Ovn findes⁸). Da Skorstensåbningen ikke er vendt ind i Stuen, kan Arnens Ild ikke opvarme dette Rum; men Køkkenet, som er udsat for Trækvinde, er det eneste Sted, Arneildens Varme kommer til gode. - Udenomslejligheden er ikke så mangelfuld. Kælderen, som adskillige Steder er udgravet under Gulvet i det lille Kammer³), må være til megen Nytte, når den blot ikke trækker Vandet fra den fugtige Grund til sig; Gårdsrummet, der ikke belemres af høje Tværbygninger, er luftigt og godt (20 Alen bredt); Loftsrummet under Tegltaget frembyder ligeledes et anseeligt Areal; en Lem i Forstuen åbner Adgang hertil; Trappe eller Stige leverer det offentlige dog ikke. Her oppe er der kun et tyndt Bræddeskillerum mellem dette Loft og Naboens; forneden ere derimod Husnumrene adskilte ved en solid Grundmur; Tværskillerummene mellem Værelserne ere dog af Bindingsværk, ja Skærværket på langs mellem Husets to Lejligheder består af simple Brædder *).

*) Er det omtalte Bræddeskillerum først senere tilkommet, og bestod Nyboderhuset oprindeligt kun af 2 Stuer, hvoraf den forreste havde 2 Vinduer til Gaden og 1 til Gården? Herpå kan vist næppe svares ja. De to Stuer, som da vilde fremkomme, vilde blive af en altfor uforholdsmæssig Størrelse (73/4 Alen dyb, 6 Alen lang) og Form (73/4 Alen dyb, 3 Alen lang).

II.

Grønland. Nyboders Forøgelse og Fornyelse. Reparationer. - Vandforsyning. Brolægning. Renovation. Gadelygter. Handlende. Nyboder sælges.

Efter Nyboders Indlemmelse i København henlå der mellem disse Boder, Kastelet og Voldene en Plads, som ikke bebyggedes men tillod Græsset at vokse frodigt og derfor kaldtes Grønland (Grønneland). Her skulde der efter Bestemmelsen anlægges anseelige Torve, som Danmarks- eller Korntorvet, Norgestorv, og Gader, som Ditmarskergade, Oldenborggade, Holstensgade o.s.v. De bleve også virkeligt afstukne ved Pæle, som det under Straf blev forbudt at oprykke eller borttage, og enkelte Parceller, beliggende ved disse Gader, bleve afhændede til Byens Borgere. Således i Begyndelsen af Frederik den tredjes Regering, men senere synes både Salg og Gadeanlæg på Grønland at være gået i Stå, og »Landet« henlå fremdeles med sin grønne Flade, gennemfuret af dybe Grøfter. Pladsen betragtedes som Landmilitæretatens Ejendom, hvilket »Rigens Marskalks Plads«, et allerede 1689 temmeligt ukendt Navn, tyder på, - og brugtes i Almindelighed som Exercerplads; men under Tiden kunde man her blive Vidne til alvorligere Optrin, således 1676, da en tysk Fændrik »formedelst Forræderi hos hannem befunden« måtte lade sit Liv i Galgen. Grønland kunde ikke længe bevare sine Grænser urørte; det måtte døje hårde Indgreb i sit Territorium fra Kastelets Side, som strakte sit Glacis et godt Stykke ind på Grønlands Område; senere skar en Reberbane et andet Stykke bort; og da Nyboder, som følte Trang til Udvidelse, sluttede sig til Fjenderne, var Grønlands

Skæbne afgjort. Kampen med Nyboder varede knap i 30 År, da havde Nyboder sejret: 1785 er Grønland ikke mere til som Øvelsesplads. Men den øvrige Hovedstad måtte bære Kampens Følger, thi Landetaten ønskede, som tænkeligt var, Erstatning for sin tabte Exercerplads; dens Øje faldt uheldigvis på Blomsterhaven med de mange Springvand ved Rosenborg Slot, og Blomsterne måtte fremtidigt vige for Soldaterstokken. Søetaten opsatte for sin Regning et Plankeværk, der adskilte den nye Exercerplads fra Resten af Slotshaven; Plankeværket var en Kompensation for de Indretninger, som Landetaten havde måttet opgive ude på Grønland. Nyboder fik nu fri Rådighed over sidstnævnte Sted; en lille Triangel, som ikke straks blev bebygget, overlodes til en Vognmand for en billig årlig Afgift¹⁾. Som et sidste Minde om den udstrakte Plads bar en af Nyboders Gader i mange År den besejredes Navn; nu er end ikke Navnet tilbage*).

Kristian den fjerdes Nyboder stod i 100 År uden at blive øget, men evnede heller ikke at rumme det stadigt voksende Mandskab med Familier. På en øde Plads, som vi må søge i Nærheden af Rigersgade, blev der vel 1698 opført nogle nye Boliger for Søfolket i Lighed med de gamle, medens to Borgerbygninger, som lå i Vejen, bleve købt²⁾; men denne Foranstaltning forslog kun lidt. 1721 påtrængte Tanken sig igen, at Nyboder nødvendigvis måtte »augmenteres«³⁾; atter bleve nogle Huse, som Nyboder havde mistet i ugunstige Tider, tilbagekøbt, men Pengene vare altfor knappe til videregående Forholdsregler. Der måtte efter Hånden opspares en Kapital i dette Øjemed, og fra 1743 indsættes der i Banken en »Nyboders Fond«, som dannes af Mandskabets tilbageholdte Kvarterpenge, for således at samle de fornødne Pengemidler⁴⁾. 1755 kan der endelig lægges Hånd på Værket. Der opføres 24 Huse, hvert har to Stokværk og er indrettet til fire Familier⁵⁾. Det er

*) Kastellet havde 1711 en Bastion, som var opkaldt efter Grønland.

sikkert ved denne Løjlighed, at Leopardlængen og Tigergade fremstå. Nybygningerne følge nu hurtigt efter hinanden. 1757 beslutter man at lade 70 Huse opføre mellem Elefantgade og (en ny) Elsdyrsgade (Elsdyrslængen); hvert Hus koster Staten 680 Rdl. 1785 må Husene mellem Elsdyrsgade og Delfingade have rejst sig; hvert Nummer udkrævede 820 Rdl. i Byggeomkostninger; 1789 bebyggedes Krokodillegade for en lidt lavere Pris og i den nærmest følgende Tid formodentligt Svane- og Gåsegade, som danne en spids Vinkel med de andre Nyboders Gader. 1795 opførtes endnu 13 Huse, hvorved Byggeforetagendet på denne Kant fik sin Afslutning⁶⁾). Alle disse nyere Huse på to Etager ligne i de fleste Henseender deres ældre Brødre, men have dog lidt større Dimensioner end disse. Hvert Hus har sin Trappegang, hvor ved der ødsles unødvendigt med Plads; Skorstenen skærer et stort Stykke ud af det største Værelse. Køkkenet er endnu fælles for to Familier; det på Salen er bedst udstyret, da det har et Fag Vinduer til Lysning, men til Gengæld må det afgive en højst ubekvæg Gennemgang til Loftsrummet, der er fælles for alle fire Familier. Vi finde nu Murstensgulve i Stueetagen; Lergulvene ere nemlig forsvundne over hele Nyboder; Gulvets Varighed, men desværre også Fodkulden er derved bleven forøget i mærkelig Grad. Også Kælderen forsvinder i Nyboder og indrettes ikke i de nyere Bygninger⁷⁾). En solid Sokkel af Sandsten eller Kamp hindrer Tagdryppets Fugtighed i at trænge ind forneden i Muren⁸⁾). - Hånd i Hånd med Nyboders Forøgelse^{*)}) gik også en delvis Fornyelse af det gamle. I Årene 1772-81 bleve de gamle Huse i Haregade og Elefantgade på Grund af Brøstfældighed dømte til Undergang og nye toetages Bygninger opførtes af Arkitekten Harsdorff, hvis Tegning og Overslag en nedsat Kommission foretrak som de mest økonomiske, fremfor de andre indsendte Planer. Den ene Side af Ulvegade og af Bjørnegade

*) Nyboder var herved øget med henved 3500 løbende Alen toetages Huse på omtrent 6½ Tønde Land.

fornyedes 1796-1804 på lignende Måde⁹). Disse to Længer havde taget fuldstændigt Hensyn til Tidens Fordringer, der jo vare stegne i en betydelig Grad. Der var. Gibslofter, Bræddegulve, bedre Vinduer med større Ruder i Træsprosser, en bekvæm Trappegang, der brugtes af fire Familier på Salen og således sparede megen Plads, et eget aflukket Køkken for hver Husstand og endelig: Kakkellovn. - Det var nu en fastslået Regel, at det offentlige leverede én Ovn til hver Lejlighed i Nyboder. Hvad der allerede var bragt i Forslag af Nyboders Inspektør 1771, det havde Arveprinsen resolveret 1782, at det var »got« for Matroserne i Nyboder at have Bilæggerovne, og som Følge deraf anskaffedes i forholdvis kort Tid over 500 sådanne; Lavrvig Jærnværk i Norge overtog Leverancen; derfor var den norske Løve, springende i Hellebarden, netop den Prydelse, som man hyppigst så på Nyboders Ovne¹⁰).

Det er indlysende, at man i Tidernes Løb har måttet underkaste Nyboders Huse en Række Reparationer, for at Bygningerne ikke helt skulde forfalde. Dels kunde Nyboder jo ikke undgå Tidens gnavende Tand, dels var det vel næppe afleveret af sine oprindelige Bygmestre i den ønskeligste Forfatning. Til at have Opsigt med de forefaldende Istand-sættelser fik Stadsbygmesteren Ordre 1690¹¹), og omtrent samtidig anvises der et Beløb til de årlige Reparationer. Men de hertil bevilgede Summer bleve stedse beklippede mere og mere, og under Krigen 1709-20 blev der i 11 År kun udgivet 7000 Rdl. på denne Konto, medens det normale Beløb vilde have været 22,000 Rdl. Herover klager 1721 den daværende Generalbygmester Ernst i høje Toner. Vi ville lade ham selv føre Ordet. »Husenes slette Tilstand, hvorefter det kommer, kan jeg bedst vide, som i 28 Års Tid har haft dem under Hænderne. I Begyndelsen stod Reparationerne på ingen vis Fod; somme Tider blev der repareret ved nogle Huse, ved Tagene og hvor det højst behøvedes; iblandt blev

der intet gjort; indtil jeg efter megen Forbøn obtinerede en årlig Summa; herfor bleve Tagene bragte i Stand, Skorstenene, som alle vare farlige og udygtige, på en halv Stens Vanger, forsvarligt omgjorte på nogle nær; ligeså de brøstfældige Gavle*); men så bleve Pengene inddragne på Grund af Krigen, og det hele forfaldt, thi der var intet at holde dem vedlige for.« Han slutter med at påstå: »Bodernes Ruin må følge.«³⁾ Man blev noget allarmeret, anstillede nøjagtige Undersøgelser, gjorde Overslag, og anvendte (1722) Halvdelen af de i Krigens Tid menagerede Penge, c. 6400 Rdl., til de allernødtørftigste Istandsættelser¹²⁾. Men man indså tillige, at det var en dårlig Økonomi at »menagere« på dette Område, og fra den Tid foretages der årlige Reparationer i Nyboder, hvortil en vis Sum og Andele af Kvarterpengene anvendes¹³⁾. Det offentlige istandsatte i Almindelighed blot det udvendige, »Tag og Fag,« samt Gulv og Døre; men det lidet, der blev gjort, lod ofte meget tilbage at ønske. Loftsbrædderne i Bygningerne på ét Stokværk kunde være så usle, at Stuevarmen om Vinteren fik altfor uhindret Adgang til Rummet under Taget; i Husene på to Etager vare første Sals Gulvbrædder ofte så åbne i Fugerne, at Støv og Sand regnede ned i Lejligheden neden under, når Beboerne oven på gjorde den mindste Bevægelse over Gulvet⁷⁾. Blyet, hvori Ruderne vare indfattede, blev utæt ved Temperaturforandringer, og Glasset klirrede lystigt, når Vinden strøg gennem Gaderne. Ruderne vare derfor så skrøbelige, at man knap vovede at vaske dem, og de måtte ofte udbedres med Klude og Papir. Der lappedes stadigt på det gamle: i en ofte istandsat Vindueskarm har man talt 10 Stykker Træ, i en Dørkarm endog 11. Murstenene ved Jorden i de enetages Boder smuldrede hen og truede Huset med Fald, så at en Nybodersmand skrev 1834: »når man betragter Pindsvinegade ud til St. Kongensgade, da må man tilstå, at der ikke behøves nogen Samson

*) Derfor har der i Nyboder været Gavle med Jærnankre, der bar Årstal fra Frederik den fjerdes Tid; Tallene skulle altså kun antyde Husets Reparationsår, ikke Byggeåret; thi den nævnte Konge har ingen Nybygning ladet udføre i Nyboder.

til at spalte denne Gades ene Husrække i to«; o.s.fr. - Grunden til denne mangelfulde Reparation må vist nok til Dels søges deri, at Istand-sættelsen særligt i ældre Tid overlodes til Entreprenører for en altfor ringe Betaling*); selv det mest samvittighedsfulde Tilsyn fra det offentliges Side mægtede ikke al Tid at holde Kontrahenterne til at gøre deres Pligt, når man ikke vilde træde deres Interesser for nær. - Tilsynet førtes af en Kommission, som foretog den årlige Husbesigtelse, og som var sammensat af Officerer og bygningskyndige; meget beroede på Kompagnisergenten, som til daglig Brug skulde have Indseende med Husenes Tilstand på Chefens Vegne, og som førte Besigtelseskommis-sionen omkring.

Til Brug ved Reparationerne blev en Materialgård anlagt¹⁵⁾. Den fandtes fra Begyndelsen i Rigersgade, hvor senere Sejldugsfabrikken blev indrettet (lidt nordligere end den nuværende Metodistkirke); fra Rigersgade flyttede »Gården« 1799 til en ledig Grund i Kokkegade, men brød efter få Års Forløb atter op og havnede derpå i Adelgade mellem Hare- og Kamelgade, hvor den er endnu. På Materialgården underholdt det offentlige fordum Heste, Vogn og Kusk til Materialiernes Transport; Vandforsyningen var i Nyboders første Dage yderst tarvelig. Der fandtes i Adel- og Borgergade nogle enkelte Brønde¹⁶⁾, som supplerede det Vand, hvormed »Guulhuset fra Arilds Tid bospiste Nyboder gennem en dobbelt Hane.« Ellers var der intet Vand at få, når man ikke vilde forsyne sig fra Kastelsgraven. Til Hverdags Brug vare disse Forhold møjsommelige nok, når Forsyningsstedet lå i lang Afstand fra Forbrugernes Hjem, og i Ildebrandstilfælde kunde Vandmanglen have fået sørgelige Følger. Vi kunne ikke fortænke Kvinderne i, at de for at spare på Kræfterne dristede sig til at blive ved Vandposterne for at tvætte deres Tøj og således tog Pladsen op for andre, som vilde have

*) Således blev i 1763 Murreparationen på Nyboders 585 gamle Huse overdraget en Murmester for 54 Skilling årlig pr. Hus. Han kunde da heller ikke opfylde Kontrakten, hvorfor Arbejdet måtte overlades til en anden¹⁴⁾.

Vand; mindre forståeligt er det derimod, at der i denne vandknappe Periode gaves uagtsomme Folk, som lod Springhanerne stå åbne og Vandet spildes til ingen Nytte. Ved Overgangen til det 18de Århundrede synes Vandmanglen at være på det højeste, idet Guldhuset sagtens har afbrudt den Ledning, der hidtil forsynede Nyboder. Nu blev der stor Nød. Der indkom ideligt Ansøgninger fra Befolkningen om rigeligere Vandforsyning; Kongen befalede vel, at der skulde graves flere Brønde, men en Kommission, der var sammentrådt i dette Øjemed, mente dog, at Nyboder vilde være bedre tjent med en Ledning, som førtes fra Rosenborg Slotshave, hvor den store Park havde Spildevand i Overflødighed; dette måtte være tilstrækkeligt til Nyboders Forbrug. Kommissionen »observerede« tillige, hvilke Steder i Gaderne der var belejligst til at forsyne med Poster fra denne Ledning. For ikke at byrde den kongelige Kasse for meget, fremsatte man det Forslag, at Beboerne selv skulde levere enten Penge eller Arbejde til dette Foretagende*): »det var billigt, at de arbejdede derved, som havde Nytte deraf«.³) Disse Foranstaltninger afhjalp åbenbart den værste Nød, og der blev stadigt indført Forbedringer. 1732 afsluttes en ny Kontrakt om Vandledningen, og Nyboder bliver derefter så vel forsynet, at det ikke blot kan afse forskellige »Portioner Pompevand« til private, (f.Ex. til Beboeren af »Pilemarks Hauge«), men endog kan forsyne Kastellet med Drikkevand. Nyboder trådte i stedse inderligere Forbindelse med »Byens« Vandledning; Forsyningen blev underlagt en særegen Vandmester (1784), og når nye Gader fremstod her ude, blev Vandindlægget i dem besørget med det samme¹⁷). Posterne stod dog endnu så langt fra hinanden, at de fleste Beboere havde henved 100 Alen at vandre med de fyldte Spande.

Når Kristian den fjerde skriver i Året 1641:

*) Matroserne skulde arbejde på deres Fridage, Håndværkerne give et lille Pengetilskud i en halv Snes År.

»Der skal tænkes på, hvorledes man kan få de Gader brolagte, så vidt Boderne ere færdige«, da stiller han sig herved en Opgave, som han måske allerede havde begyndt at løse. 1633 havde han nemlig forordnet flere Bådsmænd og Pødikere (Pøker, Matrosdrenge) til at optage nogle Kampesten, som fandtes i Gravene uden for Byen, og som kunde bruges til Gaderne i Nyboder. Dog er det muligt; at disse Sten ikke skulde anvendes til Brolægningen, men som Grundsten. - At de fleste af Nyboders Gader ere anlagte på opfyldt Grund, kunne vi skønne af nogle Udtryk i den oftere omtalte Byggekontrakt af 1636. Heri fastsættes den Betaling, som Kongen vil give for »Fyllingen vdi Gårdene og på Gaderne, for hver Rønde«. Det var altså nødvendigt at påføre et Lag Fyld, for at Jordsmonnet kunde få behørig Højde; men det skulde ikke danne et fast Underlag for Brolægningen, hvor den blev anvendt; den måtte hurtigt synke og blive ujævn. Desuden ere vel de fleste Gader slet ikke blevne brolagte i Kristian den fjerdes Tid. Og har man efter hans Tid ikke anvendt mere om Året på Brolægningen end de 2 til 300 Bdl., som fra Begyndelsen af det næste Århundrede bleve bestemte til dette Øjemed¹⁸), da er det let forståeligt, at de stenlagte Gaders Antal voksede meget langsomt. Og hvorledes måtte Jordgaderne med den bløde Opfyldning se ud? Deres oprindeligt ret jævne Overflade blev nogle Steder afbrudt af små Højdedrag, andre Steder af Dalstrøg, der vare så »lauge og nedrige«, at Regnskyl med Lethed omdannede dem til små Indsøer. Forunderligt var det ikke, at man i Året 1721 ønskede Jordgaderne planerede³); men det er troligt, at Forholdene ikke bleve synderligt bedre efter denne Operation. Ve de belæssede Vogne, som letsindigt vovede sig igennem sådanne Gader: snart sad de fast i Dyndet; men et Held for dem var det, at de samme uvejsomme Gader beboedes af Folk med stærke Arme og villigt Sind til at hjælpe Kusk

og Heste ud af Forlegenheden⁷⁾). - Efter 1765 må Tilstanden være bleven noget bedre; i de følgende 12 År udgav Nyboder nemlig hen ved 12,000 Rdl. til Brolægningen¹⁹⁾). Om den kom Styrelsen i Strid med Københavns Brolægningskommission, som vilde være dominerende, men dog ikke kunde sætte sine Fordringer igennem; Nyboder fik sin Ret anerkendt til selv at gøre de Gader farbare, hvorved der kun lå Nybodershuse; derfor bleve de senere fremståede Gader brolagte, uden at Brolægningskommissionen turde blande sig deri^{*)}). På de allerede brolagte Gader, mente Styrelsen, kunde der ikke blive synderligt at reparere, eftersom der jo kun var liden Passage eller Kørsel gennem Nyboder. Men man forregnede sig dog, thi uagtet den ringe Færdsel forfaldt Brolægningen alligevel, og det netop, fordi den ingen Reparation fik. Gaderne bugtede sig snart i Bakke-Dal og åbnede lumske Faldgruber for den uerfarne Vandringsmands Fod. Vi kunne tænke os, hvor slem f.Ex. Ulvegade må have været 1827, når vi høre, at Stenbroens Omlægning dette År blev anset for uundgåeligt nødvendig²⁰⁾).

Brolægningsvæsenets Tilstand er til en vis Grad Betingelsen for den offentlige Renligheds Gennemførelse. Det er da betegnende nok, at de nye St. Annæ Boder straks fra Begyndelsen (1661) opstilles som en Undtagelse med Hensyn til Renovation. Det blev ikke nogen »hæderlig« Undtagelse. Hvordan måtte Tilstanden være i det ældste Nyboder, når man indtil 1717 måtte savne enhver Dagrenovation³⁾, ja når man kort før Året 1770 ikke havde Spor af en ordnet Natterenselse²¹⁾; når altså Beboerne måtte se at blive af med Smudset, hvor det lettest kunde ske, og Fejeskarnet uden videre kastedes på Gaden, som derved blev en stor sammenhængende Mødding, især på de ubrolagte Strækninger, medens Grønland, ud for Borgergade og andet Steds, særligt udkåredes til Oplagsted for Ting, som vare endnu mindre vellugtende. Først

*) I Følge Traditionen indkaldte man franske Brolæggere til dette Arbejde.

i Årene 1717-21 synes der at være kommen lidt mere Orden i Tingene. Nu blive Nyboders Gader optagne i de »offentlige Pladsers« Tal og skulle regelmæssigt renoveres for Fejeskarn og anden Urenlighed; to Kvæsthuspensionister blive tillige ansatte som Gadefogder, der skulle have Indseende med Renovationskontrahenten og tilsige Beboerne at læsse på Vognen, som bortførte Skarnet³). Disse Foranstaltninger kom formodentligt ikke Jordgaderne til gode, thi dem vare Renovisterne i Almindelighed fritagne for at rense; og Skarndyngerne bleve liggende. 1756 synes man at være kommen lidt videre fremad, siden det pålægges enhver Lejer af Kongens Huse at holde Fortovet til Boligen i renlig Stand. Året 1778 er blevet mærkeligt derved, at det nu bestemtes, at hele Gaden skulde fejes af Beboerne to Gange om Ugen. Rigtignok fordrede Anordningen (7de Maj 1777) af alle Grundejere en daglig Fejning inden et bestemt Klokkeslet, men det kunde ikke forlanges i Nyboder, hvor Mændene vare tidligt på Arbejde og Kvinderne som oftest forhindrede; eftersom den daglige Fejning derfor vilde blive en direkte og stor Udgift for Nyboders Folk, lod man sig nøje med den mindre hyppige Renselse, når blot Beboerne vilde afholde sig fra at lægge Urenlighed i Gaderne²²). Den, Uskik var altså endnu ikke forsvunden fra Nyboder. Folkene vare så vante til de gamle Tilstande, at Gadernes Renholdelse atter og atter (1786, 1792) måtte indpræntes dem. I disse År oplevede man i øvrigt det Særsyn, at Vinterens Sne og Is ikke, som hidtil, fik Lov at ligge på Gaderne, indtil Tøvejret godhedsfuldt bortskaffede dem; nu (1788) havde en Vognmand påtaget sig Bortførelsen²³). - For Fuldstændigheds Skyld må vi kaste et Blik på Natterenselsen. 1772 berettes der os, at det er kun få År, siden »denne så længe forønskede og nødvendige Indretning« kom i Stand. Hvad Anstalter det offentlige har truffet i sådan Henseende før den Tid, kan ikke påvises, Beboernes Forholdsregler kende vi.

Natterenovationens Indførelse skete dog ikke uden Udgift for Beboerne, som tilsammen betalte 800 Rdr. årlig for denne Behagelighed; endog de logerende måtte i den Anledning erlægge 1½ Skilling om Måned til deres Værter, i hvis Gage Afgiften så atter blev afkortet. Magistraten, som besørgede Renovationen, vilde rigtignok endvidere have de i Plakat af 1765 påbudne 4 Skilling i Skrivepenge af hvert Hus for hver Renselse, men denne Fordring blev afvist som uerholdelig hos de fattige Mennesker 24*).

Spredte Natten sine Vinger over Nyboder, da rugede det dybeste Mørke over dette Kvarter. Lygter var der ingen af³⁾; de savnedes allerede 1721; da havde også den øvrige By kendt til Gadebelysning i hele 40 År; men Savnet stilledes ikke før henimod vort Århundrede. Der indførtes så en sparsom Belysning med søvnige Tranlygter, som tre »Spånehaugsmænd«.(1803) fik det Hværv at passe.

Så længe Nyboder lå uden for Voldene, var det nødvendigt at sørge for, at Udsalg, hvorfra denne Koloni kunde forsynes med Brød og andre Levnetsmidler, vare Beboerne nær ved Hånden. Af den Grund forbeholdt Kristian den fjerde sig (1635), »belangende vore Boedsmend-boeder vden Østerportt, den Anordning i at giøre med Bagen og Bagere, som des Nødtorfft vdkreffuer«. Han havde nemlig i Sinde, at en selvstændig Bager skulde nedsætte sig her ude. Den første »forordinerede« Bager, der nævnes, hed Abraham Holterman. Der tilsikres ham (1646), at der intet Indgreb skal ske i hans Næring af andre Bagere; dog skulde han være forpligtet til at forsyne dem, som boede i Våningerne, med fornødent og velbagt Brød, »så der ingen Klage efterkommer«. Hans Efterfølger har sandsynligvis Povl Mayer (Pofvel Meyer) været. Ham tilskødede Frederik den tredje i Året 1659 fem af de nye Boder ved den runde Kirke, beliggende ud til den store Algade,

*) Nyboder må antages at have ejet nødvendige Småhuse i Gårdene siden Midten af 18de Århundrede; de vare af Træ, og hvert Nummer havde sit, 1782 fandt man det mere besparende at bygge disse Lokalteter af Sten og firdobbelte, Skorstenene i Nyboder bleve siden 18de Århundredes Begyndelse fejede to Gange om Året 25).

Balsam- og Salviegade. Det Bageri, som han oprettede her, er blevet fortsat indtil vore Dage og har givet »Bagerens Gade« Navn. Han udvidede snart sin Virksomhed. Der var også i sin Tid blevet oprettet et Bryggeri i Nyboder; den første Ejer hed Jørgen Lehn, som afgik ved Døden 1660; dette Bryggeri fik Povl Meyer samme År Eneret at drive, således at han alene måtte være »Brøger i fornefnte nye Boeder«. Povl Brygger mindedes endnu i dette Århundrede i Nyboder; det var et Udsalgssted, som bevarede hans Navn for Efterverdenen. Også andre Steder i det ældste Nyboder må der have været Handlende. Parcellen mellem Bryggerlængen, hvis Navn tyder på det Erhværv, som fordum blev dyrket her, og Kaninstræde har al Tid været optagen af Byens Huse, hvis Borgere drev Handel med Nyboders Folk; her kan således nævnes to Bagere, ham »i Træerne« (ved St. Kongensgade) og ham i »Rendestenen« (Borgergade)⁷). Grøntsager fik Nyboder hos Amagerfolk, som efter en Beretning fra 1721 sad her i adskillige Gader på Torvedagene og, forhandlede deres Varer uden at betale Stadepenge til det offentlige³). Høkerne udgjorde en Korporation, som var en vigtig Betingelse for Nyboders Liv. Af Høkere nævne vi dem i »Rakkerens Forstue«, »Rakkerens Stald« (se nedenfor), »Vandkælderen«, »Lammekælderen«, »Syskrinet«, »Stokmandens Bod« (i St. Kongensg.), »Pinen« (Borgerg.), »Lågen« og »på Trappen« (ved Adelg.). Nær beslægtede med Høkerudsalgene vare Brændevinskipperne, der voksede op som Ugræs på Nyboders Grænser; vi nævne »Skt. Johannes« m.fl. i Rigersgade, »Povl Brygger« (se ovenfor) i Adelgade, »Paradiset«, »Pølen«, »beskidte Anker« (Løven), »skarpe Hjørne« i St. Kongensgade⁷). Toldbodvejen blev en vigtig Færdselslinie for Nyboders Folk, især efter Nyholms Anlæg under Kristian den femte. Ved Toldbodvejen, der blev anlagt 1695 med både Gangsti og Kørebane²⁶), bosatte

der sig mange Brændevinshandlere, hvem Holmens Folk gav en god Søgning. Man kunde vælge imellem »Kirken«, »Strilavs«, »Hattefuturalet,« »Toldbodkælderen«, »Møllehuset« og »Brokkensbod«⁷⁾; men det sidstnævnte Sted gav nok de største Snapse. - I vort Århundrede fik de private Handlende farlige Konkurrenter i en Del Udsalgssteder, som under Styrelsens Tilsyn åbnedes i de fleste Nyboders Gader²⁷⁾, og hvor almindelige Høkervarer bødes til Fals. De betroedes til pålidelige Holmens Folk, som bestyrede dem for egen Regning. - Også Slagterne fik senere nogle Butiker i Nyboder.

Have vi i det foregående set de forskellige Kræfter, der ere blevne satte i Bevægelse for at grundlægge og vedligeholde Nyboder, så ville vi endnu kaste et Blik på de Magter, der i Tidernes Løb have truet Nyboders Existens. Aldrig så snart havde dets første Bygherre for stedse lukket sine Øjne, før Statens Pengeforlegenhed gjorde sig gældende her ude; man begyndte at sælge af Nyboder. 1650 finder, så vidt vides, det første Salg Sted; det er Hjørnet af Prinsestræde (Borgergade) og Kattegade, som går over i private Hænder. Man har nu fået Blod på Tanden, og det næste Salg (1656) bortskærer hele fjorten af Kronens Bådsmandsboder, syv i Kattestræde og syv i Elsdyrstræde. Salget af fem Numre til Bageren Povl Mayer (1659) forbigå vi derimod, da det skete i Nyboders egen Interesse. Imidlertid skæres der store Stykker ud af Nyboder på en anden Kant, nemlig ved Rigersgade. Som vi have bemærket, strakte Nyboder i Kristian den fjerdes Tid sig ikke helt ud til denne Gade, men var fjærnet derfra ved en Linie, som i en skæv Vinkel udgik fra Midten af Lavendelstræde, og som først berørte Rigersgade ved Meriansstræde. Det kan antages, at Kristian den fjerde har haft i Sinde, efter denne

Linie at anlægge en Gade, som da var bleven ligeløbende med Adelgade. Men ved Rigensgades senere Anlæg er denne, her antyded Plan ikke bleven fulgt; derimod forlængedes Nyboders-gaderne ud til Rigensgade, dog således, at det var Borgerbygninger, som fortsatte Boderne Rækker. I disse Borgerbygninger fik flere mærkelige Personer deres Bolig. Således f.Ex. Rakkeren. Hans Bestilling var at bortføre Ådsler og Skarn af Københavns Gader, men den gjorde ham ikke til en agtet Mand; som »uærlig« måtte han bo fjærnt fra andre Mennesker, og her ude ved Nyboder syntes denne Betingelse fyldestgjort. På Hjørnet af Rigens- og Krusemyntegade havde Rakkeren et Hus, der kaldtes hans »Forstue«, og ud til Salviegade fandtes hans »Stald«, Navne, der - som vi have set - ere bevarede indtil vore Dage. Et mindre foragteligt, men langt farligere Naboskab fik Nyboder i en »Krudtbrænder«, som også boede her ude, sandsynligvis ved Rigensgade. Midt under Belejringen 1658 hændtes den Ulykke, at der opkom Ild i Krudtbrænderens Hus, og ved den derved forvoldte Explosion »opfløj en Del af samme Boder, og nogle Mennesker bleve skamferede«. Skaden har sikkert ikke været ubetydelig; det fremgår af en samtidig »poetisk Krigsdagbog«, der (under 16de December 1658) først beretter på sirlig Latin: »Sømands-boderne synke i Grus for ildspyende Støv«, og dernæst i fyndige danske Vers giver et lille, livfuldt Billede af Ulykken:

»... Ah! det stercke Krud
Slår Dørre, Lofft oc Væggen ud!«

Sporene af Ulykken lade sig forfølge længere ned i Tiden. I en Fortegnelse over Nyboder fra 1661 se vi, at der i de Gaderækker, som udgaa fra Rigensgade, mangler atten Boder, som fandtes der 1654, og blandt

andet hedder det udtrykkeligt om Tulipanstræde: deri ere ikkun to Boder, som beboes; de andre ere ganske »spolleret«. På et Kort over København fra 1674 se vi endnu et Minde om Explosionen: en lille åben Plads for Enden af Merians- og Krusemyntegade; den bar trods sin Lidenhed det stolte Navn af »Nyboders Torv« og forblev ubebygget indtil 1852, da Marinen, som stadigt hævdede sin Ejendomsret til Pladsen, solgte den til en Stiftelse²⁸). Endelig høre vi 1698 om en »øde Plads i Nyboder«, som bliver bebygget²⁹); den var sikkert bleven »øde« 1658. Men desforuden må adskillige Nyboders Huse i Nærheden af Riggensgade være blevne ødelagte hin December Dag; de bleve ikke opførte på ny, men Tomterne bleve solgte, og Borgerbygninger rejste sig på Nyboders Territorium, på hvilket der let kunde ske Indgreb, da ingen Gade her dannede Grænsen mellem Nyboder og Byen. 1698 bleve to af disse Borgerhuse, som således havde indsneget sig på fremmed Grund, tilbagekøbte af Staten, og hvad de andre angår, fordrede man (1721) Bevisligheder fremlagte af Ejerne, for at disses retmæssige Adkomst til Besiddelsen kunde blive dokumenteret. Det viste sig da, at der i det hele fandtes 26 sådanne »partikulære Huse«, omgivne af Gårdsplads og Haver, og at den overvejende Del af dem lå i Lavendelgade, Rosengade, Kokkegade og Balsamgade⁷). Nyboders senere Udseende viser os, at det virkeligt er lykkedes Staten at generhværve de fleste af disse Grunde, som tilforn vare gåede tabte for Nyboder. De følgende 100 År vare Nyboders gyldne Tid; da voksede det stærkt; men vore Dages Byggelyst truer Nyboder med en ny og større Fare, som fører Undergangen med sig. En Forløber for det optrækkende Uvejr var Salget af en Parcel til Børnehospitalet (1845); men 1855 brød Stormen løs, og fra 1864 har Nyboder stadigt tabt mere Terræn. Et nyt Kvarter af Byen har rejst sig her ude. For Tiden ere Forholdene noget kaotiske; thi vel

følges en bestemt Plan for Bebyggelsen, men de solgte Grunde ligge endnu sporadisk mellem Nybordershusene. Foruden Børnehospitalet bemærkes af offentlige Bygninger: et Asyl, en Vaske- og Badeanstalt, en Kommuneskole; endvidere Kædens Ejendom og Frimurerlogen og endelig den store St. Povlskirke, omgivet af en anseelig åben Plads. Mange Privatbygninger ere opførte, men ingen af arkitektonisk Værd; også en Del Arbejderboliger findes, hvoraf nogle ere meget vel indrettede, andre derimod høje, uhyggelige Kasertier, hvori en Mængde Familier bo sammen på en lille Plet. Der er næsten ingen Længe af Kristian, den fjerdes Nyboder, som ikke er berørt af Salget; Frederik den femtes og Kristian den syvendes Huse stå endnu, thi Salget har hidtil ikke overskredet den Linie, som betegnes ved Gaderne Gernersgade, Kamelgade, Adelgade og Tulipangade. Bag ved denne Grænselinie har Nyboder trukket sig tilbage, ængsteligt for, hvad der endnu kan komme; thi det er et Spørgsmål, om det i Længden kan hævde sig blot dette indskrænkede Område. Skal Marinen nogen Sinde opføre nye Boliger for sine Arbejdere og Underofficerer, da må Pladsen dertil søges i Orlogsværftets umiddelbare Nærhed, altså på Kristianshavn; hvis ikke Værftet selv skulde kunne afgive Byggeplads, f.Ex. på Arsenaløen, som ved Opfyldning stadigt vokser i Størrelse. Men så længe det gamle Nyboder er til, vil det sikkert vide at bevare nogle af sine Ejendommeligheder; vi nævne således den gule Farve, hvormed dets Mure nu prange; medens andre snart tilhøre Fortiden, såsom den dårlige Brolægning, der afløses af en mere tidssvarende. Nutidens Nyboder kender både Gasbelysning og den moderne Vandforsyning; Tagdryppet opfanges nu af Zink-Tagrender, og i Husenes Indre foretages mange Forbedringer (Trægulve lægges, Vindovne anskaffes) for Statens Regning.

Beboerne

III.

Nyboders Beboere. - Boligens Udbedring. - Poetisk Gadebetegnelse. - Strid om Forbedringerne. - Naboforhold. - Uindskrænket Brug af Huset. - Majfest. - Husleje.

»Eptherdi dig er beuyst, huad Macht dette Eiige på Søen liigger, ochså huad dig deran er gelegen, huad for Folck du y Dag eller y Morgen med fechte skaldt, når Behoff gørriss, så skaldtu samme Werck dig lade uerre angelegen«. Således skrev Kristian den fjerde i Året 1631 til Rigens Admiral Clavs Daa om Nyboder. Det fremgår klart af dette Brev, hvor stor Betydning Kongen tillagde det nye Anlæg som Bolig for hans øvede og prøvede faste Søkrigere, hvor disse, samlede på ét Sted, all Tid kunde være ved Hånden, når Tjenesten krævede det. Men det var åbenbart ingen Kaserne, Kongen vilde bygge for sine Søfolk; Nyboders hele Indretning må kunne sige os, at disse mange Smålejligheder kun ere bestemte til at modtage gifte Mænd, der skulde have deres Familier hos sig. Ville vi gøre Beboernes nærmere Bekendtskab, da må vi lade os indføre i talrige, små, som oftest fattige Hjem, hvor et Familieliv kan trives med sine Glæder og Sorger, med sin Fred og Hygge. Selv om vi få mest at gøre med Manden i Huset, så danner hans Familie dog al Tid den levende Baggrund til de Scener, hvori han optræder, og giver os tillige Motivet til denne hans Optræden; ja det kan endogså ske, at Familien i Mandens Fraværelse selv griber aktivt ind i Handlingen.

Holmens Folk have al Tid anset det »at have Hus over Hovedet« for noget såre vigtigt; derfor blev »Kongens Hus« i Nyboder eftertragtet som en stor Gunst. Den, hvem der var blevet tilstået Bolig, meddeltes

der et »Husbrev«, der nærmest er at betragte som en Kontrakt, hvori Brugerens Rettigheder og Pligter opregnes. Husbrev udstædtes (1727) til sådanne, som enten havde udmærket sig ved Duelighed eller vare meget trængende eller vare villige til at blive i Tjenesten et vist Antal År eller på Livstid. Af denne Bestemmelse fremgår det allerede, at ikke alle, som stod i Marinens Tjeneste, kunde få Husly i Nyboder; de måtte da søge Bolig i Byen*). Heller Ikke alle Marinens Afdelinger**) kunde rummes i Nyboder. Selve Navnet »Bådsmandsboderne« antyder jo, at Boderne kun vare opførte for dem, der gjorde Tjeneste til Søs; Holmens Håndværkere synes da for største Parten at være udelukkede fra Nyboder lige indtil 1721; Tøjhusfolket (Artilleristerne) havde til samme Tid Bolig ved Laboratoriet og altså ikke i Nyboder, som først fik Plads til disse Afdelinger År 1804¹⁾. - De ugifte af Mandskabet måtte man indlogere hos de Familiefædre, der havde fået Kongens Hus. Allerede 1645 synes denne Fremgangsmåde at være bleven fulgt. I Året 1680 befales det Mønsterskriveren, der fører »rigtig Bog« over Skiperboderne og Nyboder, at han skal annotere, om Boderne beboes af en eller flere; 1721 træffes nøjere Bestemmelse om, hvor mange logerende der skal optages; 1756 blev det tilladt, ja lige frem befalet, at Folkene »måtte og skulde« for billig Leje tage til sig i Huset »tvende eller flere« af Divisionernes Mandskab, alt med Chefens Minde. 1775 og 1816 omtales disse logerende endnu²⁾. Husfædrene i Nyboder gav nu disse Bestemmelser en temmelig vid Fortolkning, så at de mente sig i deres gode Ret, når de optog et uindskrænket Antal logerende i deres Huse; der levede ofte indtil 16 fremmede Personer, foruden Værtens Familie, i en lille Beboelseslejlighed på 45 Kvadratalen; men i et sådant Tilfælde tog man også Loftsrummet til Hjælp³⁾. Man kan tænke sig, hvilken Forvirring der kunde herske i Køkkenet ved Middagstid, når der ikke

*) 1772, da Nyboder havde nået sit Kulminationspunkt, berettes der, at de fleste af Folkene måtte logere i Byen.

**) For at Læseren bedre skal kunne følge vor Fremstilling, meddele vi her en Oversigt over Marinens faste Mandskab og dets Inddeling i Tidernes Løb. Vi sondre mellem Matros-, Artilleri- og Håndværker afdelingen. Den første deltes 1680 i 4 Eskadrer à 3 til 6 Kompagnier; 1688 i 3 Delinger à 10 Komp.; 1719 i 6 Divisioner à 5 Komp. og 1723 i 3 Divisioner à 10 Komp. 1755 føjedes den 4de Division til. Under Matrosafdelingen kan endnu henføres et Holmens Kompagni. 1754 optoges Artilleri-kompagnierne, der før vare et selvstændigt Korps, i Matrosdivisionerne. Håndværkerne Stok inddeltes 1746 i 5, men 1799 i 8 Komp. Hvert Håndværk havde 4 til 7 forskellige Lønningsklasser. Ved Reduktionen 1816 ordnedes hele Mandskabet i 2 Divisioner, hvoraf Håndværkerne udgjorde den ene. Vi tilføje den faste Styrkes Mandtal, der 1615 var 1500; 1645: 600; under Frederik den tredje: 2000; under Kristian den femte: 3 til 4000; under Frederik den fjerde: 4500; 1746: 5500; 1765: 7000; 1793: 6000. Efter ovennævnte Reduktion: 2500. 1850: 2300.

sjældent var fire, fem Kogerier i Gang på én Skorsten, og hvor nær den Fristelse lå for den ene Kok at »snuse« i den andens Gryde. Bestemmelsen om, at de logerende kun måtte høre under Søværnet, tog man sig også særdeles let; man rådspurgte kun sin egen Fordel og modtog, hvem der mældte sig, så at allerede Kristian den fjerde klagede over, at der i Nyboder fandtes Folk, »som os intet vedkommer«, hvorfor en Undersøgelse af Forholdene blev nødvendig (1645); enhver Beboer skulde nu optegnes og nævnes ved Navn og Tilnavn. Men de uberettigede have vist snart indfundet sig igen i Nyboder, og Misbrugen vedblev lige til vort Århundrede.

Regeringen har i øvrigt under Tiden benyttet Nyboder som Bolig for andre end Søetatens faste Mandskab. Under Frederik den tredje blev et Hus på Hjørnet af Elefantstræde og Dyregade overladt til en kongelig Drabanter⁴), og det blev vist ikke noget enestående Tilfælde; tvertimod tør det antages, at en hel Del Soldater have fået Kvarter i Nyboder under denne Konge, og at Søfolkene have måttet søge andet Steds hen; thi under den følgende Regering påtales dette Forhold, der hindrer Søfolkene i at bo samlede på ét Sted, hvorfor det ikke længer kan tilstedes Soldaterne at logere i Nyboder⁶). - 1816 dukkede Tanken om at overlade noget af Nyboder til Landetaten atter frem, men kom ikke til Udførelse; thi de tre Længer, som anvistes Hæren, brugtes »foreløbigt«, det vil sige: vedblivende af Søetaten⁶). 1837 taltes der om, at »Prins Ferdinands Dragoner« skulde forlægges fra Randers til Hovedstaden og benytte nogle af Nyboders Husrækker som Kaserne for Mandskabet; heller ikke denne Tanke blev realiseret³). Men Søetaten har anvendt Nyboder til sine egne indrullerede Matrosers Kaserneering. Således 1789, da 46 gamle Huse indrettedes i dette Øjemed, og langt senere, 1862, da Længerne ved Rosengade og Klærkegade måtte

afgive Rum til Marineartilleriets værnepligtige⁷).

Når en Mand i Kongens Tjeneste havde opnået Hus i Nyboder, skred han straks til at udbedre Lejligheden. Det var pålagt enhver, »som havde noget af Kongen til Beboelse opbyggt Hus til Leje, at påse, at Tag, Skorsten, Vinduer og Døre holdtes ved Magt, ikke skødesløst eller forsætligt beskadigedes eller egenrådigt forandredes«. Forefaldende Mangler ved disse Dele af Huset skulde Beboeren opgive for »Husbesigtelsen« til Reparation for Kongens Regning. Alt det øvrige i Husets Indre måtte den menige selv holde i Stand. Denne Reparation af det Indre synes dog ikke at være ham pålagt som udtrykkelig Pligt. Vel hedder det i en kongelig Resolution, at de, som bo udi Hans Majestæts Huse »skulle dennem selv lade reparere eller noget i deres Løn korte; og hvis de ej Reparationen ville gøre eller noget korte, da skulle de udvises af Husene« ; men denne strænge Befaling⁸) gælder Indbyggerne i Skipperboderne, ikke Nyboders Folk. Når de sidstnævnte alligevel istandsatte Lejligheden med så stor Flid, da må Grunden dertil søges i den Omstændighed, at de i Reglen ikke flyttede ind som enlige Personer, men med deres Familier; og for Familiens Skyld blev der pyntet op. Lejlighedens forskællige Mangler kunde nok opfordre til et grundigt Eftersyn.

Huset³) blev afpuddet og hvidtet udvendigt og smykkedes med pralende Farver; hvert Hus fik sin, alt efter Beboernes forskællige Smag; der blev opsat Tagrender af Træ; der blev anbragt Bislag uden for Døren; ja, der byggedes hele Portaler af Bliksager, Konkylier og kasseret Billedhuggerarbejde fra ophuggede Skibe; i de ubrolagte Gader skaffede man sig endvidere en Art Brolægning langs Huset for at gøre Adgangen til dette nogenlunde passabel⁹). Inde i Værelserne farvede man Væggene, ja nogle spenderede endog Panel af Sejldug eller Træ på

dem; Vinduerne forbedredes med Træsprosser og større Ruder, Loftene bleve tættede - i de enetages Huse ved at påføre et tykt Lag Ler oven på Loftsbrædderne - og forsynedes dernæst med Oljemaling; Gulvenes Ler eller Mursten ombyttedes med Brædder; herved forsvandt Fodkullen, som især var knugende for Børnene, hvis Fodtøj ikke al Tid kunde være i den bedste Orden. Og før 1782 manglede Kakelovnen i Lejligheden; man måtte da se at få en til Leje; men det var ikke vanskeligt, når man havde de fornødne Midler i Hænde, thi ej blot hos visse »Ober«- og Underofficerer, men også hos nogle af de mere velhavende menige, ja endog hos Inspektøren over Nyboder vare Ovne at få. Man gav 1 Rdl. om Året i Leje for en Ovn, der var 1 Alen dyb, lige så høj og 16 Tommer bred og vejede 1 Skippund. Lejerens Kompagnichef indestod både for Lejens nøjagtige Betaling og Ovnens rigtige Tilbagelevering 10*). Efter at selve Lejligheden således var gjort beboelig, bleve de fornødne Sengesteder - i Reglen vel Standsenge - opsatte i »Kammeret«; var Familien talrig, sås også en Seng i »Stuen«, endskønt det unægteligt ikke forøgede Hyggen her inde. De Folk, som havde »helt Hus« (2 Lejligheder), kunde derimod holde Stadsestue; dette Værelse lå da til Gaden, fik den smukkeste Udstyrelse og kaldtes »Søndagsstuen«. Her var alt, som det var blæst. Det vigtigste Møbel, Dragkisten, måtte ikke mangle; på den paraderede det kinesiske Porselæn o. lign. i skøn Orden og var tillige med Strudsægget, som hang under Loftet, Vidnesbyrd om Ejermændens lange Togter; ligeledes vare den lille Kanapé, Spejlet og Billederne på Væggen med alle Hånde maritime og bibelske Æmner sikre Kændetegn på Familiens relative Velstand. - I Køkken og Forstue mærke vi også Beboerens supplerende og udbedrende Hånd. Der anskaffes en simpel Trappe eller Stige, som kan føre op til Loftet, - når ikke Folkene af Mangel på andet bedre må betjene sig af et Tov,

*) Ved den idelige Ombytning af Ovne led Bagvangen af Skorstenen betydeligt. - Selv efter 1782 måtte de menige give 64 Skilling i årlig Afgift af de »kongelige« Ovne.

der giver dem god Lejlighed til at vedligeholde deres Behændighed i at klatre; på det tomme Arnested opstilles Trefødder og Ildgryder, eller også opmures der Underlag for Kogekarrene. - Gå vi ud i Gårdsrummet, da finde vi Skure, som ere Beboernes private Ejendom, Brønde, som Folkene selv have gravet for at bøde på den herskende Vandmangel 9), Brolægning, der også skyldes de samme arbejdsomme Hænder. Men den største Del af Gårdspladsen er omdannet til en indhegnet lille Have; her skyde Popler, Syringer, Hyld, Stikkelsbær- og Ribsbuske frodigt op af den fugtige Jordbund og udgøre Havens eneste Pryd, når ikke Billedhuggerkonsten også har måttet yde Bidrag til Forskønnelsen; i sådant Fald tilbringer en »Gibsmænd« eller måske en afskediget Gallionsfigur sine Alderdoms Dage her under Træernes Skygge som Vogter af Havens Fred. Og endelig bør vi ikke glemme Flagstangen, som hist og her rager op over alt det grønne, og hvorfra Danebrog vajer på Nybordersmandens Fest- og Mærkedage.

Endog Gadernes Navne bleve »forskønnede« ved Poesiens og Kunstens Hjælp³). På Hjørnet af Kattegade og St. Kongensgade så man for dums et Maleri, som forestillede et Selskab, bestående af en Kat, en Rotte og en Mus, i et Spisekammer. Neden under stod Forklaringen:

Rott', Mus og Kat
betegne, at
vi bo i Kattegaden;
for hver en Mus,
der låner Hus,
må Katten ej ta' Maden.

Og fremdeles følgende oplysende Samtale:

Musen til Rotten:

Velkommen, Hr. Patron, til dette rare Gilde,
jeg troed' ganske vist, jeg kommen var for silde;
men se, jeg kom tilpas, hvor Flæskebørsten*) står
endnu så hel for mig, som den blev sat i Går.

Katten til Musen:

Ja, kom du, om du tør! jeg skal dig så courance
og springe med dig om i mine polske Danse,
så du kan sige, at du været har i Leg
og dyrt betalte det, du fik af denne Steg!

Men når man endelig var bleven færdig med alle Forbedringer af Huset, så kunde det ske, at man ved Oprykning i en anden Lønningsklasse eller af andre Grunde måtte flytte bort fra den forbedrede Lejlighed for at fæste Bo andet Steds i Nyboder. Hvorledes skulde man så forholde sig med Udbedringerne? Skulde man have Lov til at medtage Gulvbrædderne og Panelerne, at tilkaste Brøndene, at opbrække Brølægningen o.s.v. og således »forårsage en slem Gang« og måske ødelægge Kongens Hus? På dette Spørgsmål blev der i Reglen svaret, at det forbedrede måtte blive stående⁹⁾; mere uvist var det, om der kunde ventes Erstatning for, hvad der således blev efterladt. Praxis blev dog, at den fraflyttende medtog, hvad hans var, når han ikke kunde komme overens med sin Eftermand i Huset om en rimelig Betaling for, hvad der

*) Børste i.e.: Skinke.

var bekostet på Lejligheden. Men der kunde også let opstå Uenighed mellem Parterne, og ikke blot menige, men endogså deres overordnede havde slige Kontroverser. Exempelvis skulle vi anføre, at der 1741 er Strid mellem to Kapitajner om en sådan Godtgørelse, og Striden endes først, efter at Kongen har resolveret i Sagen. Mærkeligere endnu er et andet Søgsmål, ligeledes mellem to højerestående Personer (Inspektører i Nyboder); Sagen udkrævede hele tre kongelige Resolutioner, uden at den derfor synes at være bragt rigtigt i Orden. »Disputen« opstod 1725 og var tilsyneladende bleven »decideret« med det samme; men 1728 blusser Striden op med fornyet Kraft og ses at dreje sig om nogle Træer, som Formanden har plantet i Haven, og hvortil Kongen nu også tilkænder ham Ret; dermed er dog intet afgjort, thi 1730 ere de samme Træer endnu Tvistens Æmne, og Kongen må derfor pålægge Formanden at flytte sine Træer »i rette Tid«, medens Eftermanden fries for alt Ansvar til dem; men Resolutionen tilføjer: »i Fald de stridende Parter ej komme til Akkord om Træerne«, og der åbnes herved Udsigt til fornyede Underhandlinger og - fornyet Strid.¹¹⁾

Uenighed mellem Formand og Eftermand måtte næsten være uundgåelig under de daværende Forhold; en god Ting var det, at Parterne ikke fremdeles skulde bo sammen. Derimod måtte man passe at tage et billigt Hensyn til den anden Familie, som man »boede i Hus med«. Det kunde naturligvis ikke gå an »at leve i Uforligelighed med sine Naboer og Husfolk eller sig så opføre, at man bar Navn af Skændegæst; man måtte ved påkommende Misforståelse som den, der selv kan fejle, holde andre en og anden Fejl til gode«. Husfaderen, der så ofte var udkommanderet til Søs og ellers ude på Holmen den største Del af Dagen, havde vist nok lettest ved at overholde dette Bud, endskønt det kunde falde ham hårdt nok, når han kom træt og gnaven hjem fra sit Arbejde;

men Freden var dog ulige sværere at bevare for de to Nabokoner, som skulde tilbringe hele Dagen i Hjemmet; hvor let kunde det fælles Køkken ikke give Anledning til Krig, selv om det også gav Anledning til at nyde en herlig Skål Kaffe i Fællesskab under fortrolig Sladder; hvor let kunde Børnenes Spilopper ikke være for nærgående mod Nabbemo'r; hvor let kunde Mødrenes Stolthed over deres mindste, der vare klædte som Piger, selv om det var Dreng, ³⁾ ikke forlede til at anstille Sammenligninger, hvorved en Meningsforskæl vanskeligt kunde undgås; og så fremdeles. Dog kom de fleste godt ud af det med hverandre; og var der Sygdom og Nød på Færde, så viste Nabokonen sig i det smukkeste Lys ved efter Evne at bringe Hjælp og Trøst. Men enkelte Kvinder have jo en skarp Tunge, som udtaler Hjærtets Mening uden Omsvøb; Skipperboderne ejede sådanne Urostiftere; de henvistes 1622 til Holmens eller Skibsofficerernes Ret; og Nyboder husede også kvindelige Skændegæster inden for sine Mure; havde en sådan Kone forløbet sig trods de Advarsler og Formaninger, som hendes Mands overordnede havde givet hende, og blev hun dømt for sin Mund, da måtte hendes Ægtefælle, når han kom hjem fra Arbejdet på Holmen, være belavet på den Tort at se Hustruen under Mængdens Spot bære »Fiddelen« ^{*)} gennem Nyboders Gader; ja havde hun ikke ladet sig nøje med Ord, men var det kommet til Håndgribeligheder, måtte hun vente at blive pisket med Ris i »Boden« på Gammelholm, »indtil hun mistede sin Hud«. Men hvem vilde lade det komme så vidt?

*) Fiddelen var et Redskab af Træ, omtrent i Skikkelse som en Violin, men med en Rævehale og en Bjælde i den ene Ende. Den anbragtes om Hænder og Hals på Forbryderen, denne til Spot og Spe.

Sådanne udskejende Friheder kunde man ikke tage sig i Nyboder, men i øvrigt var Boligen med dens Tilliggende ganske overladt til Beboernes eget Tykke. ³⁾ På Gaden tørredes ikke alene det af Renhed duftende Vasketøj, men også den stinkende Garverbark, som brugtes til Brændsel; denne Bark lod man Bilæggerovnen fordøje, og desuden

Begkager, Trangrever og andet sligt, uden at man brød sig om lidt slem Lugt; havde man det Uheld, at Spædelysene slap op før Tiden, tændte man i Stedet en Fedepind (»Spik«), som man stak ind i Muren ved Ovnen; Lejligheden blev slemt tilsodet ved dette Belysningsæmne, men det tog de fleste sig ikke nær. Hønsene skrabede over alt, hvor de mente at skulle finde Næring, og Ænderne snadrede velbehageligt i Rendestenen, hvis der var nogen. Børneflokken, som udgjorde over en Tredjedel af Befolkningen*), tumlede sig frit i Gård og på Gade, Luften genlød af deres høje Skrig, som ikke en Gang Søndagens Alvor kunde lægge en Dæmper på; deres Klædedragt var nok lidt broget, når den var syt af Faderens aflagte Uniformsstykker; men derover behøvede Børnene ikke at undse sig. Sommeraftnerne, i Svalingen, samledes Børnene på Gadedørens Tærskel, hele Pladsen blev optagen; dog flyttede man sig lidt sammen, når Fa'r og Mo'r også vilde være med og her i den friske Luft diskutere Dagens små Begivenheder eller lytte til en eller anden Sang, som Børnene havde lært i Skolen, og som nu tonede fra deres Læber ud i den stille Aften. Det var idylliske Øjeblikke i Nyboders Liv. Der savnedes dog heller ikke hjemlige Folkefester. På Valborgs Dag var der stor Glæde her ude. Så blev Maj stangen, et Rundholt af anseelig Højde, nedgravet midt i den ubrolagte Gade; Barduner ledes fra Stangen til Husenes Tage og tjente til Støtte; det fornødne grønt til Udsmykning tog man uden videre i Omegnens Beplantninger: alt blev beredt på det bedste til at fejre Vårens Komme; Avtoriteterne forstyrrede ikke Arrangementet. Man var sin egen Herre her ude. Derfor vidste Nybordersmanden at sætte pris på sin Bolig; og de Lovsteder, der truede ham ned Husets Fortabelse, måtte indgyde ham mest Respekt.

For Huset forlangte det offentlige fra først af ingen Leje; men da Mandskabet senere fik Kvarterpenge, der beløb sig til 4 à 8 Rdl. årligt,

*) Nyboder kunde i sine Velmagtsdage give omtrent 2220 Familier Husly. Bestod hver Husstand af Mand, Hustru, 3 Børn og 2 logerende, hvilke Tal ingenlunde ere for høje, da kunde Nyboders Folkemængde anslås til 15,000 Mennesker.

bleve disse tilbageholdte for de Personers Vedkommende, der fik Hus i Nyboder. Lejen, - der var ens for alle Lejligheder, hvad enten de vare af nyere Oprindelse og derfor velindrettede, eller ældre og derfor liden- de af adskillige Mangler, forhøjedes i Tidernes Løb og var i 1870 ansat til 60 Rdl. årligt for en enkelt Bolig. Beløbet fradroges i Lønningen ved dennes Udbetaling; Lejen var således betalt, når Året var omme. I Nyboder behøvede Folkene ganske vist ikke at nære Bekymring for, hvorledes Huslejen skulde skaffes til Veje; men det er mindre rigtigt, når man har sagt, at Holmens Folk havde frit Hus.

IV.

Munderingsvæsesnet. - Mønstringer. - Parader. - Ordensdage. - Sundhedsplejen. - Bådsmændenes Sygehus. - Nyboders Sygestuer. - Søetatsens Hospital.

Boligen kan betragtes som en Del af Nybordersmandens Lønning; den øvrige Lønning bestod da af: Mundering, Sygepleje, Skolegang for Børnene, Kost og Pengeløn. Disse forskellige Bestanddele have forandret Skikkelse i Tidernes Løb og have derfor hver sin Historie, som vi nu ville skildre i dens Hovedtræk.

Det faste Mandskab fik allerede under Kristian den fjerde en Opklædning fra »Klædekamret«, men reglementeret Uniform for de menige indførtes først 1688 under Kristian den femte og bestod da af en Klædes Kjole, en »engelsk« Hat og en Lærreds Skibsklædning. Under Frederik den fjerde se vi Mandskabet iført en grå Klædes Trøje med rødt Underfor, grå Knæbenklæder, røde Strømper og Sko; dertil Klædes Kabuds med Skilt. 1752 forandrede Munderingens Farve fra gråt til blå, og siden den Tid har den blå Farve været det ejendommelige Mærke for Marinen. Også med de nødvendige Undermunderingsstykker blev Mandskabet forsynet lige siden 1695 eller måske endog før den Tid¹). - Uniformeringen blev i det 18de Århundrede besørget af Divisionernes Chefer, som hvert tredje År fik det »behøvende« Klæde og Baj tillige med en vis Pengesum for hver Mands Opklædning. Det pålåg Cheferne ved en dygtig Skrædder at lade måltage hver enkelt Mand; thi Tøjet skulde passe godt, så at »Folkene, kunde have Anseende, deres Skabning distingveres og de selv være fornøjede«; endvidere

forlangtes Klæderne forfærdigede således, at de nøje svarede til en af Kollegiet*) i Forvejen approberet Prøve. Men Cheferne havde Ord for at se altfor meget på ,deres eget bedste ved denne Forretning, der også måtte være besværlig nok, når den skulde udføres nøjagtigt; og derfor overtog Staten selv fra Året 1794 Besørgelsen af Opklædningen, som forfærdigedes af private Leverandører, en Ordning, der måtte kaldes et Fremskridt, når ikke Sergenten, som nu under Kompagnichefens Tilsyn uddelte Munderingstøjet, havde fået altfor frie Hænder. - Der forandrede meget ofte på Munderingens Form, thi vi befinde os jo på et Område, hvor Moden kan gøre sin Indflydelse så stærkt gældende; der indførtes f.Ex. lange Benklæder; og en total Reform skete År 1816. Fra nu af fornyedes Munderingsstykkerne hvert andet År. Ved samme Lejlighed befaledes det en Del af Mandskabet at anlægge som Felttegn på Hatten en Kokarde, der mærkværdigt nok skulde være sort; først 1842 fik Kokarden de nationale Farver. Det var de menige strængt forbudt at sælge deres Uniform**), - og det så vel den næstbedste som den bedste; - Forbudet måtte hyppigt gentages, så ofte blev det overtrådt af Folkene, der solgte Klædningerne, uden at opnå den virkelige Værdi for dem; men dels skete Salget af Trang, dels vare de leverede Klædningsstykker kun lidet hensigtssvarende og nyttige. Hvor megen Pris skulde vore Folk sætte på en Trøje af det ukrympede Klæde, som i Regnvejr krøb ind, slog mange Folder og blev kortere end Underforet, der af den Grund lod, sig altfor meget til Syne²)? Omsider blev der gjort Ende på alle Mangler og Misbrug derved, at Uniformen i vore Dage faldt aldeles bort for Håndværkernes Vedkommende; kun deres og Søkrigernes Underbefalingsmænd, der naturligvis ere uniformerede, få Mundering udleveret, men lide et tilsvarende Afdrag i Lønnen.

Det var Underklasserne »uformet« at bære den bedste Uniform

*) Ved Kollegiet forstod man fortrinsvis Generalkommissariatet, hvorunder Nyboder nærmest henhørte. Kommissariatet kan regne sin første Oprindelse fra År 1651; da havde det at sørge både for Hærens og Flådens Økonomi og civile Administration. Med enkelte Afbrydelser og Indskrænkninger vedblev det at bestå således indtil 1712, da Søetaten fik deputerede i et særligt Generalkommissariats Kollegium. Dette tillige med Admiralitetet, stiftet 1655, fik under Struensee og Kronprins Frederik (1784) sin departementale Indretning, og begge Kollegier tilsammen udgøre det senere Marineministerium (1848), der har et Kommissariatsdepartement så vel som et Admiralitetsdepartement, under hvilket Nyboder nu sorterer.

**) Når Salget blev opdaget, kostede det Sælgeren 150 Slag Tamp.

på Søn- og Helligdage, ved Bryllupper, Barsler og andre Lejligheder, »hvorved den ej kunde bedærv«; ligeledes, når Vagttjeneste skulde forrettes; men ellers blev der ikke slidt meget på den nyeste Mundering. Til den daglige Tjeneste på Holmen og i Krigsskibene var en Arbejdsklædning tilstrækkelig, hvortil en aflagt Mundering passende kunde anvendes, og på Kostdagene, da Uniformen skulde frem, var det af vel overvejede Grunde forbudt Folkene at bruge deres bedste Klædning. Men når der blev holdt ekstraordinære Mønstringer over Folkene, da viste disse sig i fuldt Puds. Således måtte Mandskabet i et Kompagni, hvis Chef fratrådte Kommandoen, stille til Parade på en af Holmene »for at modtage hans Tak for den ham beviste Ærbødighed og Lydighed, som gav ham Håb om, at han selv havde opført sig således, at ingen havde noget at klage«; den nyindsatte Kompagnichef tiltrådte ved samme Lejlighed sin Stilling med den Erklæring, at Folkene kunde vente under hans Kommando at vederfares, hvad ret og billigt er. - En større Styrke og mere Prunk udfordrede de Mønstringer, hvorved hele Divisionen skulde præsenteres for Kollegiet, og som afholdtes, når nye »gemene« skulde »anværbes«, når allerede tjenende skulde permitteres, frigives eller afskediges, når de nye Uniformer skulde besigtiges, eller når Kollegiet over Hoved ønskede at se Mandskabets Tilstand og Tjenstdygtighed. Divisionen trak op, anført af Chefen »med blottet Kårde« og af de øvrige Divisionens Officerer; i Spidsen gik Tamburkvartermesteren med Stav i Hånd og ledede Trommeslagerne, der fulgte efter i flere Geled. Var det Håndværkerne, der skulde mønstres, anførtes de af Holmens Chef med Officerer, understøttet af Mestrene og Mestersvendene, der vare bevæbnede med Esponton'er (Korsgeværer). - Når Afdelingen var ankommen til Paradepladsen, der lå lige for Gammelholms Pælebro, og som senere be-

grænsedes af Admiralitetet (Marineministeriet)*), - bleve Folkene behørigt opstillede, hver Underafdeling med sine Trommeslagere; den kommanderende Chef overrakte de tilstedeværende Medlemmer af Kollegiet en Liste over »samtlige Mandskabet«, hvorefter dette råbtes op, Mand for Mand, for at konstatere Listens Rigtighed, Skulde de ny-antagne endvidere edfæstes og »svære det danske Flag«, da skete det ikke ved Paraden, men hjemme i vedkommende Chefs Hus. - Men når hele Mandskabet i Anledning af et Kongeskifte skulde tages i Ed til den nye Konge, da foregik denne Handling ved en højtidelig Parade. Stedet, hvor det skete, var al Tid den omtalte Paradeplads på Gammelholm; men efter at Marinen har måttet rømme sidstnævnte Værft (efter 1858), aflægges Eden selvfølgelig på Nyholm; i Året 1863 stillede Folkene på Pladsen mellem Jærncisternebygningen og den »nye« Smedie på Frederiksholmen. Ingen af Marinens Afdelinger har de sidste fire Gange været udelukket fra at deltage i Højtideligheden; før Midten af forrige Århundrede anså man det for overflødigt at kræve Troskabsed af Håndværkerne. Ere alle Afdelinger opstillede på Pladsen, fremføres Fanerne under Eskorte og udfoldes; enkelte Paragrafer af Søetatens Lovbøger oplæses, Edsfæstelsen**) sker, og Handlingen sluttet med Leveråb for Kongen, ledsagede af Trommehvirvler eller Fanfarer, hvorpå Paraden opløses.

Alle de omtalte Mønstringer hørte til Marinens private Anliggender; kun undtagelsesvis fik nogen Tilskuere Adgang til at overvære Paraderne. Derimod havde Søetaten Lejlighed til at fremvise sit uniformerede Mandskab for det store Publikum ved de forskellige offentlige Parader, som stundum fandt Sted; den første, os bekendte, blev afholdt i Anledning af Frederik den femtes højtidelige Jordefærd. Ingsn Siden har Søetaten vist nok udfoldet større Styrke og Pragt end den, hvor-

*) Den første Admiralitetsbygning, der lå på denne Side af Pælebroen, ved Størrestræde, nedbrændte 1795. Den anden Admiralitetsbygning ved Paradepladsen var (1746) først bestemt til Søkadetakademi, men blev dernæst (indtil 1795) Bolig for Holmens Ekvipagemester. - Til Mandskabets Paradering benyttedes under Tiden Sejlmagerværkstedet, »det store Sejlløft«, som fandtes i samme Bygning som Ankersmedien (på Gammelholm²⁾).

**) Eden lød i alt væsentligt således: Jeg lover og sværger at ville være Hans Majestæt, min allernådigste Konge og Herre ... tro, huld og lydig, ... i Hans Majestæts Tjeneste til Vands og Lands uvægerligt mig lade bruge og ... mit Liv og Blod vove samt Artikelsbrevene ... efterretteligt holde, således som det en tro Tjener og ærlig Skibs- og Krigsmand egner og anstår. Så sandt hjælpe mig Gud ved sit hellige Ord.

med Etaten mødte på Ordensdagene²⁾), som Frederik den sjette indførte 1809. På Ordensdagen uddelte Kongen egenhændigt Dannebrogssordenen til dem, der vare blevne benådede dermed. Handlingen foregik på Rosenborg, hvorhen Kongen kørte fra sit Palæ på Amalienborg i fuld Gala. På Vejen mellem de to Slotte dannede Militæret Espaliers, men Ærespladsen ved Amalienborg var forbeholdt Livkorpserne og Søetaten. Her bemærkedes først Håndværkerstokkens 8 Kompagnier, i alt over 2000 Mand, anførte af Holmens Chef, og med deres smukke Fane og et Musikkorps (Musik- eller Trompeterskolen af 1795) i Spidsen. Fanen var et Splitflag af Silke; i Midten sås et Orlogsskib på Stabel, udført i Guldbroderi, og i det ene Hjørne Kristian den sjettes kronede Navnetræk, hvorunder man læste disse Ord:

Med Kunst og stor Møje
vi Tømmeret så føje,
til Tjeneste bered'
i Fejde og Fred.
1743*).

Håndværkerne vare iførte lyseblå Frakker med røde Kraver og Opslag, lyseblå Knæbenklæder og Strømper, endelig Sko og sort Hat. Som en Art Bevæbning førte de forskelligt Værktøj, - der antydede de forskellige Håndværk, hvortil Folkene hørte, - såsom forsølvede Økser, Naverbor, tolv Tommer lange Spiger med røde Silkebånd, smukt pudsede Høvle, Målestokke af Træ og Jærn o.s.v. Dernæst kom de fire Divisioner Søfolk, hver Division med sit Artillerikompagni. Denne Skare var mindst dobbelt så talrig som Håndværkernes. Matroserne bar Sko, lange lyseblå Benklæder og blå Trøje med Kraver og Opslag af forskæl-

*) 1814 fik Håndværkerkorpsét en anden Fane; den har Frederik den sjettes Navnetræk; Skibet fra den ældre Fane er ombyttet med Inskriptionen: »De kongelige Værfters: Håndværkere«, og Devisen er nu kun: »Til Tjeneste bered i Fejde og Fred.«

lig Farve, enten rød, hvid, gul eller grøn. På Hovedet havde Matroserne en Læderkasket i Form af en Båd; deres Værge var Lanser. Artilleristernes Mundering lignede Matrosernes, dog havde Opslag og Krave kun den røde Farve, og Hovedbedækningen var en blank Hat med en Granat til Emblem; Bevæbningen bestod i Geværer. Det var virkeligt et imponerende Syn at se denne store, smukt udrustede Styrke trække op til Paraden; her var Afveksling nok for Øjet, men det skortede stærkt på smuk militær Holdning, som det var at vente hos Folk, der ingen Sinde øvedes i Paradeexercits, men hvis Stilling til daglig Brug medførte ganske andre Idrætter. Nu til Dags er Marinen ikke i Stand til at stille en sådan Styrke til Parade, men har ved forefaldende Lejlighed kun givet Møde med et ringe Antal prunkløst klædte værnepligtige Marineartilleristerr der førte et Orlogsflag og et Musikkorps med sig; den alvorsfulde Simpelhed, der var udbredt over det hele, undlod dog ikke at gøre Indtryk på Tilskueren.

Sundhedsplejen lå ikke Administrationen synderligt på Hjerte i ældre Tid; man tog i Begyndelsen kun Hensyn til Forplejningen af Mænd, der såredes i Krigen. Under Kristian den tredje bestemtes det, at Udgifterne ved de såredes Helbredelse skulde udredes af Mandskabets Andel af Byttet; de såredes Pleje var altså en Sag, som man den Gang ikke anså for Statens Pligt. Først Kristian den fjerde, som opretter Hospitaller i Roskilde, Helsingør og Slagelse for sårede Søfolk, anerkender hin Forpligtelse, idet han anordner: »hvo, som bliver udygtig til at fortjene sit Brød ved de Sår, han får af Fjenden, skal forsørges af Kongen; og den, som såres af Fjenden eller i Kongens Tjeneste, skal underholdes og læges frit og nyde sin fulde Løn; men for andre Sår og Skader skal hver især betale«. For at kunne opfylde denne Forpligtelse, som han havde påtaget sig lige over for Holmens Folk, ansatte Kongen en Bad-

skær, som mod en Løn af 400 Specier skulde tilse dem, der kvæstedes i Kongens Tjeneste på Værftet; det berettes os andet Steds, at han også var ansat i Nyboder, men dette er dog uvist; i ethvert Tilfælde er hans Kunst kommen Nybodersfolkene til gode, da de jo arbejdede på Holmen. Vi få ved samme Lejlighed Oplysning om, at Kongen ved Udtrykket »andre Skader« har ment Lemlæstelser, som Folkene fik i deres egen Bestilling eller også i Drukkenskab; for sådan Skade skulde de selv betale Badskærløn. Samtidigt med Badskærens Ansættelse, måske ved År 1618, var der oprettet et Sygehus på Holmen; det lå oprindeligt ved Indgangen til Bremerholm, ikke langt fra Holmens Kirke; men da det her benyttede Hus skulde anvendes i andet Øjemed, evakueredes »de syge Bådsmænd« og fik et andet Lokale bag »den gamle Mønt«, hvor et Hus, omgivet af Have, indrettedes til denne Brug. Der var ansat en Forstander ved Bådsmændenes Sygehus, og en Instrux for ham foreligger fra År 1637. Når en syg melder sig til Indlæggelse, skal der afkræves ham »vor Admiral på Bremerholm hans Seddel«, hvis Indhold indføres i Sygehusets Bog, På tilsvarende Måde forholdes, når den syge udskrives og atter kan gå på Holmen til Arbejde. Forstanderen skal »spiise« de syge efter sædvanlig »Holmens Taxtt«, påse, at alt er i Orden, og til Sygehusets Tjeneste holde 1 Kok, 1 Kældersvend og 2 Kvindfolk, som skulle holde Stuerne rene, rede Sengene og to de syges Klæder. Skønt Hospitalet af og til havde en god Indtægt derved, at forskællige Bøder (f.Ex. for Uorden på Volden) tilfaldt det, kom det dog snart i Forfald. Og Bygningen, hvor »så mange tro Søtjenere med Suk havde hvilet deres fortrællede Lemmer og dødssyge Legemer, ja med Længsel leveret Gud deres angerfulde Sjæl«, også Bygningen var selv på det yderste. Ved privat Initiativ blev der derfor 1658 ombåret en Kollekt, der gav et så godt Udbytte, at det indkomne kunde danne Grundlaget til Hospitalets senere betydelige

Kapitalformue, og samtidigt fik Kvæsthuset, som det nu hyppigt kaldes, et nyt Lokale i »Sejlhuset«, en Bygning på Bremerholm fra Frederik den andens Tid, vist nok det senere Garnmagasin for Enden af Reberbanen ud mod Kongens Nytorv. Hospitalet havde nu Plads til 250 syge. Men det var ikke givet Kvæsthuset at blive længe på et og samme Sted; 1668 flyttede det til Børnehuset på Kristianshavn, 1675 til Guldhuset i Rigersgade og 1684 til Nyhavns Hoved, hvorfra det senere flyttedes til Kristianshavn (Overgade oven Vandet). Hidtil havde Hospitalet i visse Måder været fælles for Sø- og Landetaten, men 1690 fik Sømagten det som sit særegne Kvæsthus; det blev et Sygehus for 1380 Patienter og virkede ved Siden heraf som Invalidestiftelse og Fattigforsørgelsesanstalt. Søkvæsthuset optog nu, foruden de sårede, også (fra 1693) de Matroser og (fra 1727) de Håndværkere³), der bleve syge i Kongens Tjeneste. - I Nyboder havde Tilsynet med de syges tilbørlige Pleje, formodentligt i deres eget Hjem, siden 1688 været Kompagnichefernes Sag. Men 1736-37 blev der ansat Kirurger ved Håndværkerstokken⁴) og Divisionerne, og derved blev man sat i Stand til at åbne fire Sygestuer i Nyboder, som skulde behandle Frakturskade og smittende Sot⁵); men Sygestuerne, som måtte nøjes med de små, lave Nyboders Værelser*), vare dårligt indrettede og kunde kun modtage mandlige Patienter; Divisionskirurgens Embedspligt medførte nemlig ikke noget Tilsyn med Hjemmene, derimod stod det (1756) de menige frit for at akkordere med ham om en vis årlig Betaling for hans Opvartning hos de syge Medlemmer af deres Familier, og da lod det offentlige føre Kontrol med, at han intet forsømte i sådan Henseende; direkte Pengetilskud til Sygehjælp for Familiernes gav Staten ikke før 1793, da en mindre Sum voteredes til Pleje for Divisionernes syge Koner og Børn. - Efter Opførelsen af Søetatens Hospital, der 1806 fik Plads mellem Balsamgade og Nelliegade, kunde man der-

*) Sygestuer fandtes 1749 for Håndværkerne på Hoppenislænge, for første Matrosdivision i Rosengade, for 2den Division i Enhjørningsgade og for 3dje i Meriansgade. - Senere blev Smitsot dog ikke behandlet på Sygestuerne, men henvistes til Søkvæsthuset.

imod yde både Mandskabet og Familierne en ordentlig Sygepleje i store luftige Lokaler. Der indførtes en stræng Disciplin i Hospitalet²⁾, men Folkene vare jo en Del selvrådige, og lidt Tvang har uden Tvivl været nødvendig i Begyndelsen. Børn, der tilsmudsede deres Klæder, fik Ris; de med Udslet befængte Patienter måtte save og hugge Brænde nogle Timer dagligt; Rekonvalescenter bleve satte til det samme Arbejde den sidste Dag, de opholdt sig i Hospitalet. Trods disse Tvangsbestemmelser og trods den Afkortning i Lønnen, som de faste måtte lide under deres Ophold herinde*), var der dog enkelte, som fandt Hospitalslivet såre behageligt; de søgte derfor på alle Måder at forlænge deres Ophold i Sygehuset så meget, som Reglementet over Hoved tillod. - Var der unægteligt noget at udsætte på en Del af Patienterne, så var der dog også Mangler ved Hospitalet selv. Det holdt således i Begyndelsen sin egen Svinesti. Nybodersfolk mente nu, at Svinene fik for meget af den Grød, der (9 Gange om Ugen) skulde serveres for de syge, men at disse fik for lidt; og straks sammensatte Nyboder alle Hånde Nidviser og Spottegloser derom. Heller ikke udeblev de misfornøjede Klager, når Hospitalet i senere Tid vilde håndhæve den strænge Tugt. Og dog havde Hospitalet i vore Dage arbejdet sig op i Højde med Byens øvrige Sygehuse, da - det blev nedlagt (1867).

Det Fællesskab, som i Begyndelsen havde bestået mellem Marinen og Landetaten om Kvæsthuset, trådte på en Måde i Kraft på ny, idet Søetaten nu henviste sine syge til Forplejning på det »militære Hospital« i Rigersgade. Foreløbigt står Hospitalet i Nyboder uden Anvendelse, men det trues stærkt af de nye Gadeanlæg; fuldføres disse efter den oprindelige Plan, da vil Hospitalet blive skåret midt over af Ny Kronprinsessegade.

*) For Koners og Børns Pleje på Hospitalet fradroges i Keglen intet.

V.

Skolevæset. - Nyboders eller Broens Skole. - Holmens Korskole. - Laksegades Kirkeskole. - Laboratorieskolen. - Gammelholms Drengeskole. - Kvæsthusskolerne. - Skolerne i Nyboder af 1786. - Børnegudstjeneste. - Konfirmation. - Drengeskolerne af 1816 og 1820. - Pigeskoler. - Asyl. - Under officersskolen.

»Den fromme Herre og Konge, Kristian den fjerde, forlovede at bo iblandt disse Våninger en Skolemester, som bemældte Folks Børn og Ungdom skulde lære at læse og skrive.« Denne Beretning fra 1654, der altså mælder os om en Skole i Nyboder fra dets første Grundlæggelses Tider, bestyrkes ved et ældre Dokument (fra 1649), som antager en vis Lavrits Rolandsen til at være Skolemester i de nye Bådsmandsboder mod at nyde en Løn af 30 Kurantdaler og Skipperkost. Samme Lavrits Rolandsen var efter al Sandsynlighed ikke Nyboders første Skoleholder, han blev heller ikke den sidste, thi fra nu af reglementeres der en stedse stigende Løn til en sådan Funktionær, - 1681: 50 RdL, 1710: 93 RdL, 1762: 114 RdL, - som tillige (1757) atter fik ovennævnte Kostportion tildelt¹⁾, der i Mellemtiden må være gået tabt for Embedet. Skønt det ikke udtrykkeligt nævnes i den ovenfor anførte Beretning, forstås det af sig selv, at Skolen også underviste i Religionskundskab; dette vilde ikke alene det gejstlige Tilsyn, Præsterne ved Bremerholms Kirke, lade sig være magtpåliggende, men også Kompagnicheferne, som (1756) tog sig Ungdommen til Hjærte og »holdt over« en flittig Skolegang, men især vågede over, at Børnene fik lært deres Kristendom. Deres Kundskaber heri prøvedes i det 18de Århundrede ved Katekisa-

tioner og Overhøringer i Kirkerne; 16 af de største Elever mødte hver tredje Mandag og hver tredje Onsdag; og alle Disciplene straks efter Påske. Nyboders Skole kan betragtes som Københavns første Almueskole; vel modtog den kun Børn af Nyboders Befolkning, men det var et meget stort Område, hvorfra den således kunde vente Tilgang. Undervisningen var gratis og Skolegangen frivillig, Skoletvang kendte de Tider jo ikke. Eleverne, sandsynligvis både Dreng og Piger, optoges af Skolemesteren efter Provstens og 1ste Kapellans Anvisning; det skulde alene være Lysten til at lære noget, som fik Børnene til at søge Skolen, thi denne var fattig og kunde ikke, således som andre Skoler på hin Tid, love sine Elever Understøttelse eller lignende Fordele. I Pestens Tid (1711) fik Skolen dog et Legat på 600 Rdl. Kurant, hvoraf Renterne fra År 1714 kom til lige Deling mellem Skolemesteren, - hvis ringe Løn derved forbedredes, - og Børnene, af hvilke de »nødtørftigste« og flittigste ved Mikkelssdags Tider fik Sko og Strømper for Pengene, såsom de dog fast alle ere fattige Bådsmænds Børn, faderløse og moderløse, uden nogen Employ. Ved denne Opmuntring, mente man, vilde Børnenes Flid skærpes og deres Tal formeres. Men deres Tal vilde også være blevet forøget uden denne Opmuntring. 1721 høre vi, at Skolen underviste over 50 Børn, hvorfor en Hørers Udnævnelse ansås for påtrængende nødvendig²⁾; ti År efter var Børneantallet 80 og sank ikke senere, uagtet det 1759 normeredes til 60; og endda gik 3 til 400 Børn om på Gaden, hvor »de lærte ondt og opdroges til Vildfarelse og deres Sjæls Skade«; mange af Forældrene, »Nyboders fattige Folk ved Holmen«, bestormede Holmens Provst forgæves med Anmodninger om deres Børns Optagelse i Skolen. Men først 1762 blev den længe savnede Hører ansat ved Nyboders Skole, som da forlængst var vokset til 100 Børn og derover. Skolegangen syntes især i Begyndelsen af det

18de Århundrede at lide under en Del Forsømmelser, som rejste sig af Børnenes Fattigdom; nødlidende som disse vare, måtte de udeblive fra Undervisningen for at tigge om Brødet. Det Forslag blev fremsat, at man for at undgå Forsømmelser skulde uddele noget Brød til Børnene, og til den Ende udsætte Kollektbækkener i Kirken, ligesom det skete for de to andre Skoler²); men denne Forholdsregel er næppe bleven sat i Værk. Halvthundrede År derefter vare Forsømmelserne atter hyppige; Børnene vare nu bange for den Kulde, som herskede om Vinteren i Skolestuen, hvor de måtte sidde og fryse over deres Bøger; Læreren kunde nemlig ikke få de normerede 4 Favne Bøgebrænde til at forslå, da Skolens Rum var så stort. Men et årligt Tillæg af 5 Rdl. hjalp ud over denne Mislighed³). - Stedet, hvor Nyboders Skole blev holdt, har vel al Tid været på Hjørnet af Borgergade og Skolemesterlængen; da Borgergade sandsynligvis også kaldtes Stenbroen eller Broen, fik Skolen på Grund af sin Beliggenhed ved denne Gade Navn af »Broens Skole«, Vi ved endvidere, at Skolestuen selv tillige med Skolemesterens Bolig optog 1721 tre hele Nybodershuse²); førstnævnte Stue var 1753 et særdeles stort Værelse, - rimeligvis fremkommet ved Bortfjærelsen af alle Skillerummene mellem Husets fire Småstuer; - i Midten stod den store Ovn, som var så slem at føde³). - Broens Skole var dog ikke den eneste Undervisningsanstalt, hvori Nyboder kunde vente at få sine Børn anbragte. Der var således Holmens Skole eller Korskolen, stiftet af Kristian den fjerde 1621. Den lå først ved Bremerholm, hvor den havde taget det Hus i Brug, som de syge Bådsmænd havde forladt; dernæst på Størrestrædets Hjørne. Dens Hovedformål var at uddanne Kordrenge til Holmens Kirke; derfor fik Skolelæreren, der ellers var Funktionær ved Kirken, Løn og Kost for i et halvandet Års Kursus at lære 12 »Pøker« at læse og skrive i nogen Måde samt Begyndelsen af

Regnekunsten. Foruden disse Kordrenge kunde ogsaa andre Børn optages, dersom deres Forældre bleve til Sinds at sætte dem her i Skole; men der skulde betales 2 Skilling dansk om Ugen for dem. Da Korskolen saaledes fra først af var en Betalingsskole, blev den ikke meget søgt, mindst af Nyboders fattige Befolkning. Uagtet Skolen på Grund af sin Lidenhed ikke kunde volde Skolemester megen Besvær, havde han dog allerede 1635 fået en Hører til Hjælp ved sin Gærning; senere blev hans Indtægter så rigelige ved alt det, der »faldt« for Sang ved Kopulationer og Ligfærd, at ikke mange Rektorer i Danpærk vare så vel lønnede som han. Hans Skole kaldtes i det 18de Århundrede »den sorte« efter de sorte Klæder og Kapper, hvormed dens 15 Elever vare forsynede. 1795 nedbrændte Huset i Størrestræde, hvorfor Korskolen i Året 1800 blev forenet med Laksegadens Kirkeskole. Denne var stiftet 1714 som en Friskole, hvori så mange af Sognets, altså ogsaa Nyboders, fattige Børn, som begærede det, bleve oplærte uden Betaling i Børnelærdom, Skrivning og Regning. De fattigste og flittigste Elever fik Brød og Klæder af Skolen, som efter Hånden modtog så rige Gaver, at den 1759 ejede 11,000 Rdl. Den underviste 60 Dreng og 40 Piger ved 4 Lærere og Læremødre. I vort Århundrede var der forskællige Tegn på, at Skolen gik tilbage, og ihvorvel nogen Forandring til det bedre mærkedes senere, vare Skolens Leveår dog snart talte. Den blev nedlagt sammen med alle øvrige Kirkeskoler i Året 1859. - Mindst Udsigt havde Nybodersdrenge til at nyde godt af Laboratorieskolen, hvis Oprindelse kan føres tilbage til det 17de Århundrede. Den lå på Kristianshavn, altså i stor Afstand fra Nyboder, og var nærmest anlagt på at give en faglig, artilleristisk Uddannelse. Fra 1717 er her dog ogsaa en civil Skolemester, og 1756 findes der en Forskole, hvori der undervises i de almindelige Skolekundskaber fra Kl. 6 til 11 og fra 2 til 7

om Sommeren og fra Kl. 9 til 3 om Vinteren. Når vi derhos minde om Bestemmelsen fra 1726 med Hensyn til Opløberne (Drenge på 18 År, der vare antagne til Tjeneste ved Holmen), at de dagligt skulde møde på »Værkloftet« for at undervises i Læsning og Skrivning, så have vi opregnet alle de Foranstaltninger, der vare trufne til Undervisningens Fremme i Nyboders første Hundredår.

Vi have hørt, at de nævnte Skoler langt fra kunde optage alle Nyboders Børn, som ønskede Undervisning. Derfor oprettedes der 1743 under Kristian den sjette på Gammelholm en Skole, der var bestemt for 180 Drenge fra Divisionerne og Håndværkerstokken. Holmens Chef synes at have udgjort Skolens øverste Bestyrelse. Skolens grundmurede Bygning⁴⁾ påvistes endnu i vore Dage bag Reberbanen, ikke langt fra den så kaldte »gamle Dok«^{*}). Eleverne fik blandt andet en temmelig grundig Undervisning i Tegning. Noget i Forvejen (1733) var der oprettet to Fattigskoler, en i Søkvesthuset for tiggende og vanartige Børn, og en for Kvæsthuspensionisters Børn; denne sidste havde i Begyndelsen et lejet Hus i Adelgade (»Pelikanen«) og senere vist nok en særegen Bygning mellem Salvie- og Bagerens Gade^{**}). Børnenes Forsømmelser i denne Skole pådrog Forældrene Straf, idet man afkortede en halv Skilling i den Understøttelse, Forældrene nød af Søkvesthuset, for hver Dag, Barnet forsømte Skolen. Disse to Fattigskoler overgik 1798 til Københavns Fattigvæsen.

Under Kristian den syvende skete nye Forandringer; de gamle Skoler vare vedblivende utilstrækkelige til at optage den store Mængde Ungdom, der skulde oplæres. I Stedet for Broens Skole, for Gammelholms og Laboratoriets Skole, der alle efter Hånden bleve nedlagte, oprettedes der 1786 i Nyboder hele seks Skoler⁶⁾, hver beregnet på 100 Drengebørn; Håndværkerstokken fik to Skoler, hver Division en^{***}).

*) Bygningen blev senere brugt til Sø-kortarkiv og dernæst til Kompasmagasin foruden til Kontorer.

**) 1749 overlades der en Fattigskole på det nævnte Sted en Portion af Nyboders ferske Pumpevand³⁾.

***) De fleste af disse Skoler lå ved Hjørner, der vendte ud til Borgergade. Håndværkerne to Skoler på Hjørnerne henholdsvis af Bryggerlængen (Solsiden) og Nygade (Mørkesiden). 1ste Divisions Skole lå på Skolemesterlængen, »den allerede værende Broens Skole«; 2den Divisions på Hjørnet af Bjørnegade (Solsiden); 4de Divisions på Hjørnet af Kamelgade (Mørkesiden). Kun 3dje Divisions Skole var beliggende ved Adelgade på Hjørnet af Meriansgade (Solsiden).

Statens Udgifter til Nyboders Skolevæsen øgedes derved på én Gang med 1000 Rdl., og Discipelantallet i samtlige Søetatens Skoler var nu steget til 766. Undervisningen i disse Skoler af 1786 lededes efter en Plan, som en af Kapellanerne ved Holmens Kirke havde forfattet, og som Datiden kaldte »fortræffelig«. Eleverne i hver Skole deltes efter deres Dygtighed og Alder i 4 Klasser. I første Klasse lærte man at kende Bogstaver og at stove; det foregik på den Måde, at Disciplene »stod omkring en stor Tavle, hvorpå Bogstaverne vare malede, og anførtes til den fornødne Kundskab«. 2den Klasse læste »højt og distinkt« og lærte »såre korte« Stykker af Katekismo udenad. 3dje Klasse undervistes i Religionskundskab, hvori alle Elever havde en og samme Lektie for, som indøvedes ved Katekisation. I 4de Klasse foretoges Regne- og Skriveøvelser. De tvende ved Skolen ansatte Lærere bar hver sin Del af Undervisningens Byrde, thi »Skoleholderen« læste om Formiddagen (i Reglen fra Kl. 7 til 9) med 3 dje Klasse og (fra Kl. 9 til 11) med 1ste, medens »Høreren« havde Eftermiddagstimerne med 2den (fra Kl. 1 til 3) og 4de Klasse (fra Kl. 3 til 5). For så meget som muligt at undgå Forsømmelser, - hvorover der i øvrigt førtes en Protokol og en Liste, - meddeltes der hver Discipel et Kortblad, hvorpå stod angivet, til hvilket Klokkeslet Barnet havde at møde. Med Forsømmelserne førte en Sø-officer et skarpt Tilsyn; hvad Tilsynet med Undervisningen angår, da havde Provsten, 1ste og 2den Kapellan ved Holmens Kirke delt Skolerne således imellem sig, at hver Præst også konfirmerede de Børn, som i Skoletiden havde stået under hans Inspektion.

Vore Dage have set Børnegudstjenesten i de så kaldte Søndagsskoler finde Indgang overalt og have fejret dens Hundredårsfest; men Tanken om at holde slige Gudstjenester er sikkert fremkommen først i Nyboder. Den, der undfangede denne Idé, var en Inspektør i Nyboder ved

Navn Thiellisen. Han havde (1721) lagt Mærke til, hvorledes Børnene om Søndagen støjede på Gaden med Leg og Spil; han nærer nu Frygt for, at de ved således at tilbringe Søndagen uden at holde den hellig skulle vænne sig til Ugudelighed, og stiller derfor det Forslag, at der skal prædikes for dem om Søndagen i Nyboders Skole²). Det er Børnegudstjenesten, som her blev fremsat i Princippet, og Tanken blev til en vis Grad realiseret 75 År efter i de 6 Nyboders Skoler. Hver Onsdag Eftermiddag, var det nemlig betemt, samledes 2den, 3dje og 4de Klasse på Skolen. Først blev der sunget en kort Salme »for at vænne Ungdommen til den ved Gudstjenesten brugende Sang« Børnene måtte selv »opkaste« Salmen efter Registret, for at de kunde blive bekendte med Salmebogens Indretning. Dernæst læste en af Børnene en kort Bøn, hvortil Formularen leveredes af den tilsynshavende Præst, og nu begyndte en Katekisation over et Stykke af Katekismen eller, når det var i Fasten, over et Afsnit af Lidelseshistorien, som det dygtigste Barn oplæste. Handlingen, der varede omtrent to Timer, sluttedes med Bøn og Salmesang. -

I Skolernes første År synes Regeringen at have haft megen Glæde af disse Undervisningsanstalter. Lærerne, som den Gang alle vare »studiosi«, gjorde sig så megen Flid, at nogle af dem, nemlig Skoleholdere og Hørere ved 1ste og 2den Divisions Skoler, fik Dusører (1788), og til alle Skoler blev der villigt anvist det fornødne til Renholdelse og Skrivematerialier. Men det skulde snart blive anderledes. Efter en halv Snes Års Forløb lyder Dommen: »sand Nytte af disse Skoler har man ikke sporet«. Med Lærerne, som vare gamle Mænd med Familier og yderst fattige, var man meget misfornøjet og lige så med den hele Organisation. Sære frygtet var også den skrappe Inspektion, hvorved de Børn, der af Skoleholder bleve anmeldte som skyldige i en eller

anden Forseelse, uden Nåde bleve transporterede til Gammelholm for her (i Blå Bod?) at få deres altfor strænge Straf. Dette skulde ikke gøre Skolerne afholdte blandt Befolkningen; og hertil kom, at de kun modtog Dreng, som allerede vare indtrådte i Holmens Tjeneste; mangen Fader, som hverken ønskede at binde sit Barn til Tjenesten eller at bringe det ind under Skolens hårdhjærtede Tugt, beholdt derfor Barnet i Hjemmet, hvor han selv underviste det efter bedste Evne; eller også indsatte han det i en af de små Privatskoler, som Nybodersmænd oprettede her ude for at imødekomme Trangen til Lærdoms Erhvervelse. Men det skal ikke nægtes, at det den Gang var meget småt med Folkeoplysningen i Nyboder. Endnu i Slutningen af forrige Århundrede fandtes der her ude adskillige hæderlige Mænd, som ikke kunde skrive deres eget Navn, men måtte hjælpe sig med et eller andet Tegn til Bomærke eller Underskrift og i øvrigt stolede på deres Hukommelse, der dagligt øvedes og blev vidunderligt tro, netop fordi den intet skriftligt Hjælpemiddel havde at støtte sig til⁴). - Skolerne fra 1786 omordnedes 1800, og deres Antal reduceredes til det halve. Men selv i deres nye Skikkelse vedblev de at beholde deres dårlige Navn og Rygte blandt Menigmand: der lærtes mere Udyd end Dyd i dem, påstod man. Når vi tage Hensyn til, hvad Staten gjorde for at forbedre Skolerne, kan denne Dom synes vel hård; måske svarede Skolernes virkelige Tilstand ikke til, hvad man med Rette kunde vente sig efter Reformernes Gennemførelse. Der blev nemlig sørget for bedre Lærerkræfter og bedre Lokaler; der undervistes nu i nyttige Håndarbejder, såsom at dreje i Træ, at flætte Måtter o.s.v., hvorved nogle af de ældre Elever ved Extrafortjeneste erhvervede sig en lille Kapital, der kom til god Nytte ved Konfirmationen. Da Undervisningen herved udvidedes så meget, at den varede uafbrudt fra Kl. 8 til 4, bespistes Eleverne på Skolen med

varm Middagsmad imod at lide Afkortning i deres Rugportion. Skønt Skolerne kun stræbte efter at give Børnene »netop så megen Lærdom, som de behøvede for at blive gode Håndværkere og Søfolk i Hans Majestæts Tjeneste«, så må den boglige Undervisning dog have været ret god. »Forklaringen« (Pontoppidans) eller »Lærebogen« (Balles) havde Eleverne i det mindste inde, når de i Holmens Kirke skulde »stå for Bisp« eller en anden Præst til Katekisation*). Samme Erfaring kunde den Præst, der forberedte dem til Konfirmation, i Reglen også gøre; han måtte i den Henseende ikke slutte fra Børnenes Fattigdom, som ofte var åbenbar endog på Konfirmations-Søndagen. Thi stundum var Nyboderskonfirmandens Højtidsdragt kun lånt Gods, idet hverken Kjolen, af hvis Baglomme i Følge gammel Vedtægt et hvidt Lommetørklæde kiggede ud, eller Hatten, som kun var til Ballast, havde Udseende af at være hans Ejendom; en sådan Dragt var også et sikkert Tegn på, at Konfirmanden havde såre liden Udsigt til det ellers uundværlige Gilde i Dagens Anledning eller til en flot Andendagsfornøjelse⁴).

De mange Småskoler, som Søetaten ejede, umuliggjorde en ensartet Undervisning og Disciplin. Det påtænktes nu at forene dem til én Undervisningsanstalt, og de fik derfor et midlertidigt Lokale på »det store Sejlloft«, hvor flere hundrede Drengébørn altså undervistes samlede i ét Rum⁴). Imidlertid indrettedes et nyt og - efter Tid og Omstændigheder - fortrinligt Skolelokale i Nyboders Gåsegade, hvor Skolen flyttede ind 1816. De 240 Dreng, som undervistes her, vare alle indskrevne i den faste Tjeneste og fik Uniform og Kost; men mange vare de Børn, som ikke ønskede at indtræde i Tjenesten, og for dem åbnedes der 1820 i Svanegade en Skole, beregnet på 160 Dreng⁷). I Drengeskolerne af 1816 nåede Nyboders Skolevæsen Højdepunktet i sin Udvikling. Gåsegadens Skole kunde i en lang Årrække hævde sin Plads blandt

*) De første Søndage efter Påske- og Mikkelstdags-Konfirmationen vare Skolerne af 1786 turvis til Overhøring i Bremerholms Kirke.

Byens bedste Almueskoler. Den lønnede sine Lærere bedre end disse og sikrede sig således gode Lærerkrafter, i Almindelighed teologiske Kandidater, der tillige overtog Kateketembederne ved Holmens Kirke. Børnene bleve opmuntrede til Flid og Fremgang ved Uddeling af forholdsvis store Præmier. Den for Oplysningens Fremme så nidkære Frederik den sjette besøgte jævnligt Skolerne, lod Børnene examinere i sin Nærværelse, og skal i Reglen være gået tilfreds derfra⁴). Eleverne bleve på Kongens og Dronningens Fødselsdag bespiste i Skolelokalet på det »højtelskede Fyrstepars« Foranstaltning. Skolen i Svanegade stod ikke på så højt et Trin som den ældre Broder og var ikke stort andet end en god Forberedelsesskole.

Laksegadens Kirkeskole var efter 1786 den eneste, hvortil Nyboders Pigebørn havde Adgang; men der blev dog snart sørget for Pigeskolers Oprettelse. 1792 finde vi således den ene af Søkvæsthusets Skoler omdannet til en Pigeskole for 100 af Søetatens Børn; en lignende åbnedes 1798 i Holmens Sogns Arbejdshus⁸) »til Opdragelsens Forbedring«. Men Småpigerne fik deres Skolevej betydeligt forkortet (efter 1810), da Skolerne bleve flyttede til Nyboder, den ene til Klærkegade, den anden til Hoppenslænge. I disse Skoler, der i Nyboder lå så langt bortfjernede fra Drengeskolerne som muligt, nød 460 Pigebørn Undervisning uden Betaling*); de havde færre Læsetimer end Børnene i de daværende Kommuneskoler; men til Gengæld blev der lagt særdeles megen Vægt på Håndarbejde. Også Pigeskolerne bærede Frederik den sjette med sin Nærværelse og fik da under Tiden en mere festlig Modtagelse; således bød Pigerne i Året 1826 (?) Kongen velkommen med en Sang, som J. L. Heiberg havde skrevet i den Anledning.

I Forening med Skolerne virkede et fortræffeligt Asyl (Dronning Marie Sofie Frederikkes, oprettet 1838), hvor de små Børn fik fuldstændig

*) Søetatens Skolebørn, Dreng og Piger tilsammen, nåede År 1846 næsten Tallet 1000. 1864 var Tallet 100 mindre; Nyboders Skolevæsen udkrævede da 13,000 Rdl. årligt.

Forplejning, når Faderen var til Søs, og Moderen lå på Hospitalet⁴).

Inden vi forlade dette Område, ville vi endnu omtale en Skole, der bestod ved dette Århundredes Begyndelse, nemlig Underofficersskolen⁴), - stiftet 1786 som en Fortsættelse af Gammelholms Drengeskole, men rimeligvis først kommen i Gang 7 År efter; omorganiseret 1800; nedlagt eller indlemmet i Søetatens Drengeskole 1816. Undervisningen ved Underofficersskolen omfattede særdeles mange Fag: Religion, dansk Retskrivning og Stiløvelse, Historie, Geografi, Naturhistorie, Naturlære, Frihånds- og Skibstegning, Skrivning, Regning, Svømning og Gymnastik; denne omfattende Undervisning må fremhæves som et stort Fortrin ved Skolen. Men Skoletiden var efter vore Begreber for lang, hen ved 10 Timer om Dagen, og skønt der således kun var lævnet Eleven liden Fritid til Forberedelse og Indøvelse af Lektierne, som naturligvis måtte læres udenad Ord til andet, kom dog alt alene an på Elevens Hjemmeflid og Selvstudium; thi Læreren gav så godt som ingen Vejledning i Timerne. Den bedste Opmuntring, som Skolen vidste at give Disciplene, »for at de skulde stryge Sejl for Kronborg«, - som det hed i Kunstsproget, - var legemlig Rævselse. Ikke alene for indgroet Dovenskab og grove Forsyndelser, men for rene Barnestreger dikteredes der de hårdeste Straffe, altfor hårde for Børn mellem 10 og 16 År. Riset spares ikke på dem, der vare så ulykkelige at komme på »den røde Tavle«; der kan nævnes Exempler på, at 30 Dreng, omtrent Halvdelen af Skolens Børn, have fået Riset at smage på en og samme Dag; en anden Gang fik to mindre Dreng 45 Slag Ris hver, på én Dag, og det for en ringe Forseelse! Ved Siden af Riset virkede Tampen, hvoraf der var to Udgaver, en tyk og en tynd; den tykke, der kaldtes »Grevens Tamp«, var den stiveste og værste; men den tynde »Silketamp« var også frygtet, da den efterlod Striber med underløbet Blod, hvor den ramte. En

langt mildere Straf var endelig den mørke, stående Arrest; men når Vinteren var stræng, kunde det også være slemt for Børn at stå timevis i det kolde Aflukke. - Disse Antydninger må være tilstrækkelige til at vise, at den Dom var retfærdig, som Frederik den sjette selv skal have udtalt over Underofficersskolen, da han med Foragt udbrød: "det var en styg Skole!" Og den skulde dog nærmest have været en Mønsterskole, - Undervisningen ved den ledes efter de samme Principper som hos Søkadetterne, - og Tiden var dog en forholdsvis oplyst og human Tid; vi kunne da tænke os, hvorledes det er gået til i de af Søetatens Skoler, der vare mindre godt indrettede og ikke kændte til det 19de Århundredes Humanitet. - Men hine Tider tilhøre nu kun Historien. Marinen har desuden siden 1872 ikke nogen Skole under sin Bestyrelse; det faste Mandskabs Børn søge nu Kommunens Skoler, der have arvet Søetatens Skolars opsamlede Kapitaler. Drengeskolernes Lokaler ved Østerport have henstået ubenyttede, indtil Københavns østre Betalingsskole i de sidste År fik Brug for de gode Skolestuer til Oprettelsen af en Filial; Pigeskolerne, som i Årene 1857-58 vare blevne forenede og flyttede til Hjørnet af Borger- og Kamelgade, hvor de havde fået sig en ny, tidssvarende Bygning med 8 Klasseværelser, have måttet overlade denne til Søkadetterne, som heri have deres Uddannelsesanstalt.

VI.

Kosten. - Boden. - Proviantgården. - Kostens Bestanddele. - Håndkvæmene. - Kostens Udlevering. - Kostdage. - Rug- og Kostdrengene. - Spånepenge.

Næst efter Huset og Pengelønnen var ingen Del af Lønningen så vigtig for Mandskabet som Kosten, Den udleveredes til Folkene under Kristian den tredje på Københavns Slot, hvis Loft synes at have opbevaret store Mundforråd, hvoraf Folkene bespistes »ligesom de andre Domestiquer«. Under den følgende Konge (1578) fandt Bispisningen Sted på Bremerholm, hvor Maden under Kontrol af Holmens Befalingsmand udleveredes fra et Sted, som benævneiles »Boeden«. Boden søgtes fra Begyndelsen af alle dem blandt de faste Folk, som vare i Arbejde på Holmen. Herfra var tidligt (1625) sket den Undtagelse, at Højbådsmandsmather, Skibsmænd og deres Mather, Kvartermestre og Profosser på Hans kongelige Majestæts Orlogsskibe måtte »deris Vnderholling hiemme i deris Huse bekomme, når de hiemme ehre, i Stedditt for deris Vnderholling på Holmen«; - og denne Undtagelse er sandsynligvis snart bleven udvidet til at omfatte alle, som vare gifte og bosiddende i Nyboder; de måtte da hente deres Kost på Proviantgården for selv at tilberede den i Hjemmet. Trods denne Afgang i Søgningen vedblev Boden sin Virksomhed, thi de unge og ugifte, som ikke havde eget Hus og Hjem, spiste der endnu bestandigt. Tidligt begyndte Klagerne at lyde over Kostens Beskaffenhed og Rigelighed; thi vel var der en »sædvanlig Holmens Taxt«, som bestemte, hvor meget der tilkom hver enkelt Kostgænger, - den nævnes allerede 1637, - men Holmens

Befalingsmand havde dog temmelig frie Hænder, hvorfor hine Klager vel ikke have savnet enhver Grund. Manglerne ved Kontrollen i Boden bleve rettede i Året 1680, da hver Mands Ration bestemtes meget nøje, og en ny Spiseseddel sanktioneredes, der også skulde gælde som Spisereglement om Bord. Desuden var der nu al Tid i Følge kongelig Befaling en Mønsterskriver til Stede i Boden, når Årstjenerne »spistes«, for at påse, om alt gik rigtigt til, og til yderligere Betyggelse blev der ansat en »Spisemester«, som var forpligtet til at give Folkene, »hvad Hans Majestæt havde dennem tillagt«; Mesteren skulde endvidere våge over, at Maden kogtes vel i Bodens Køkken af Holmens Kok. Men var Folkenes Tarv således bleven varetaget, så måtte Kongens heller ikke glemmes: hvis nogen Mad »ved Folkets Forsømmelse« sparedes, da skulde Spisemesteren lade den blive i Behold til de påfølgende Måltider, hvorfor han i sit Værge havde Nøglen til »Spiisebodens Kammer«, Opbevaringsstedet for alle Lævningerne²). - Det skulde dog ikke forundre, om nogen lævnede af sin Mad, thi Spiseseddelen led af en stor Ensformighed; der var ordineret Ærter 14 Gange om Ugen, til Middag og Aften, med en Overflod af dårligt Øl til Drikke*), - en Ensformighed, som ikke var heldig for Sundheden, hvilket især viste sig om Bord på Flåden 1711, da alle Hånde Sygdomme bleve Følgen. Der forandredes nu i Spisereglementet, Ærternes Overherredømme ophørte, og Byggrøden blev den dominerende.

Fra det 18de Århundredes Begyndelse omtales Boden ikke længere som Bispisningsanstalt; alt Mandskab, som gjorde Landtjeneste, må da have hentet Elementerne til Kosten på Proviantgården; Tilberedningen overlodes til Folkene selv, som nød Middagsmåltidet hjemme. Proviantgården eller Provianthuset, som den først kaldtes, havde Kristian den fjerde bygget (1604) bag Slottet på en opfyldt Grund og

*) I ældre Tider regnede man 6 til 7 Potter Øl til en Mands daglige Ration. - Oprindeligt måtte Folkene undvære Frokost på Helligdagen; 1681 tilkændes der dem en Pengeerstatning for dette Savn, og 1683 bestemmer man sig til at give dem Frokost hver Dag uden Undtagelse. - De syge fik i ældre Tider ingen Frokost, hverken søgn eller hellig¹).

forsynet med udmærkede Loftter og Kældere til Proviantens Opbevaring. Et Trappetårn af ærværdige Munkesten anser Traditionen for en Lævning af Absalons »Støjleborg«, det ældste Københavns Slot; men Munkestenene kunne også hidrøre fra de katolske Kirker og Klostre i Roskilde, som Kristian den fjerde nedbrød for at indvinde Materiale til Proviantgårdens Opførelse.

Kosten indbefattede næsten alt, hvad en enkelt Person behøvede til Underhold, men var ingenlunde tilstrækkelig til at afgive Føde for en nok så lille Familie*). Vi ville nu omtale Kostens enkelte Bestanddele noget nøjere⁶). Af Byggryn udleveredes der henved 1¾ Otting om Måned; deres Tilstand var meget mangelfuld, idet både Opfejningen fra Grynlofternes Gulv og de lange Stakker, som hæfte ved Bygkorne, fandtes mellem Grynene; Folkenes gode Humør kaldte en Grød, der var kogt på slige Gryn, for »Kostgrød med Geværer«. Ærterne (1 Otting) vare ofte så hårde, at de ikke kunde blive møre ved Kogning uden en Tilsætning af Potaske; de bleve senere erstattede med Gryn. Også Smørret (4 Pund), det salte Oksekød (8 Pund) og det grønsaltede Flæsk (5 Pund) havde under Tiden beklagelige Mangler. Maltet, hvoraf Mandskabet selv bryggede sig det fornødne Øl, blev efter 1740 ikke mere udleveret in natura, medens der i Stedet ydedes de så kaldte »Maltpenge«; men Nyboder savnede sit Malt og ansøgte 1772 om atter at få det udleveret og om fornyet Tilladelse til at brygge Øl; de 50 Skilling Maltpenge vare også ved Pengenes synkende Værdi snart blevne en dårlig Erstatning for halvtredje Skæppe Malt. Folkenes Ansøgning blev afslået med den Bemærkning, at de fleste af Mandskabet jo boede i Byen, hvor de ikke havde Lejlighed til at brygge og heller ikke kunde få Tilladelse dertil; fik Folkene alligevel Maltet leveret in natura, vilde de blot sælge det, hvad der måske kunde være fordelagtigt for

*) Hvilket tydeligt fremgår deraf, at Kostpengene, som stundum ydedes i Stedet for Kosten, i nyere Tid beløb sig til 15 Skilling dagligt.

dem, da Kornpriserne vare så høje; men det måtte befrygtes, at Ansøgerne tillige vilde række Hånd til at besvige Statskassen for Konsumtionen 3). - Til den månedlige Kostportion hørte endnu 2½ Skæppe Rug, Kostens værdifuldeste Bestanddel. Rugen malede man selv til Mel på Håndkværnen; Dejgen æltedes hjemme og bragtes dernæst til Bageren; men da Rugen som oftest var oret, vilde det deraf bagte Brød ikke hænge sammen og måtte bæres hjem fra Bageren i Sække for ikke at falde helt i Stykker. Håndkværnene bleve i øvrigt brugte af andre end Nyboders Folk; Byens Bagere og Brændevinsbrændere indså snart Fordelen ved at låne Kværnene til deres egen Forretning, da de derved undgik at erlægge Konsumtionsafgiften, som ellers måtte udredes, når Vindmøllerne på Volden skulde male Sæden. Eftersom nu Statskassen led Tab ved denne Fremgangsmåde, blev det forment Nyboder at holde Håndkværne. Forbudet er gammelt; 1691 træffe vi det første Gang, men da det angår »Håndkværnenes ydermere Afskaffelse«, tør i det mindste én lignende Befaling uden Tvivl antages at være gået forud. 1705 må Konsumtionsbetjentene med Iver have visiteret i Nyboder og konfiskeret Kværne; thi Avgust Måned blev Vidne til et stort Røre i den Anledning: Nyboder værgede sine Håndkværne; Livgarden til Fods og Grenaderkorpset måtte sende Afdelinger her ud for at dæmpe den stærke Bevægelse, hvori Sindene vare komne af Harme over det formentlige Indgreb i Ejendomsretten; til at dømme Tumultuanterne blev der nedsat en Kommission, for hvilken Nyboders Modstandere i Kampen, de menige Livgardister og Grenaderer, mødte som Vidner, medens disse Modstanderes Overbefalingsmænd sad som Dommere i Kommissionen; 10 Personer, der vare befundne mest skyldige, fik deres Dom, som »forderligst blev publiceret«; og for Fremtiden tilloddes det Konsumtionsbetjentene under deres Visitering at lade sig as-

sistere af Holmens Vagt og Betjente⁴). Nyboder måtte give tabt. Vel var en ny Visitation nødvendig 1721, men Håndkværnene forsvandt fra Nyboder, som nu måtte give Vindmøllerne sin Søgning og betale Malepenge, selv om det slap for Konsumtionsafgiften. Folkene søgte da at skaffe sig Fordel på en anden Måde ved ikke alene at sælge deres Rug, men ved også at overlade Køberen til midlertidig Brug den »Konsumtionsseddel«, hvormed de legitimerede deres ovennævnte Frihed for at betale Afgiften. Ved denne Besvigelse led Statskassen et nyt Tab, og et Forbud (1756) søgte at hæmme Misbrugene.

De ovenfor omtalte Mangler ved Kosten kunne til Dels finde deres Forklaring, når vi se hen til det lave Standpunkt, hvorpå ældre Tiders Agerdyrkning og Landbrug befandt sig. Og hvad der yderligere forringede Kostens Kvalitet, var den Omstændighed, at Mandskabet, som havde Landtjeneste, i Reglen fik udleveret Kost af den Proviant, som var bleven til Rest på de fra Togt hjemkomne Orlogsskibe, og som ved den langvarige Opbevaring i det fugtige Skib havde tabt sig betydeligt, tilmed da Kød og Flæsk (»Sulet«) om Bord ikke opbevarede i lukkede Tønder og Fade, men (indtil 1731) uden Dække i selve Skibskælderen, i de så kaldte Binger. At Modtagerne af Kosten også nu fremkom med hyppige Klager over Beskaffenheden af det, de »annammede«, er under disse Omstændigheder ikke så forunderligt; hvor vidt de indløbne Klager vare berettigede, derom skulde de Officerer dømme, som Modtagelsesdagen vare til Stede på Proviantgården; men da det dog nærmest er en Smags Sag at bestemme Grænsen mellem det, der muligvis kan kaldes spiseligt, og det, der virkeligt er uspiseligt, så vare de befalende instruerede til at have den Trøst på rede Hånd: at ikke alt i så stor en Mængde kunde findes fuldkomment godt, og at de klagende en anden Gang kunde vente sig det bedre.

Når Kosten skulde annammes⁶⁾, inddeltes Mandskabet af Sergenterne i Roder, og hver Rode (16 Mand) fik tilvejet, hvad der tilkom den; men for Resten overlodes det til Folkene selv at enes om Delingen. For bedre at kunne følge Fremgangsmåden ved Delingen ville vi tage et enkelt Tilfælde. De 16 Mænd have fået et Stykke Smør på 64 Pund at dele. Bismernerne, som ere uundværlige ved denne Handling, lejes hos driftige Spekulanter mod en ringe Betaling, såsom en lille Klump Smør. Vejerredskabet er imidlertid ikke pålideligt og Afvejningen ikke nøjagtig, derfor bliver der en Rest til overs af Smørret, når alle have fået; denne Rest må atter deles i 16 Parter. Endnu værre bliver Forholdet, når den sidste Mand i Roden får for lidt, thi da må en Kvotadel fradrages de andre 15 Lodder. Er der to Kvaliteter Smør, vanskeliggøres Delingen endnu mere, dersom alle skulle have ens. Ved alle disse Udstykninger og Fordelinger svinder Smørret således i Vægt, at hver enkelt Mand langt fra får de 4 Pund, som han har Krav på. Og hele den langvarige Forretning går for sig under åben Himmel, selv om det regner eller sneer. Sulet uddeltes på samme Vis; Folkene huggede det itu på nogle Egetræsbænke, som stod i det fri ved Proviantgården, og trak dernæst Lod om Stykkerne, eller »blindede om«, som de vare vante til fra Skafningen om Bord: en Mand må med bortvendt Ansigt og tillukkede Øjne angive, hvilken af Bakkammeraterne der skal have det Stykke Sul, som en anden til samme Tid peger på. Økserne, der brugtes ved Sulets Sønderdeling, medbragtes ikke hjemmefra, men lejedes af fremmede mod en Kændelse, bestående i et Stykke Kød. Hvis der opkom Uenighed angående Delingen af Kosten, da skulde de tilstedeværende Underofficerer søge at stille Trætten ved at tilbyde deres Mægling.

Til at udlevere Kosten til de 4 Divisioner Matroser og Håndværkerstokken medgik der 5 Dage; disse »Kostdage« vare Fridage for alle

og tillige herlige Festdage for de letsindige af Mandskabet⁶). Når disse Mennesker havde modtaget Kosten, solgte de den straks. Som en lille Undskyldning for denne ulovlige*) Adfærd kan dog anføres, at Kosten udleveredes til alle i Flæng, hvad enten de førte Husholdning eller ikke, hvad enten de altså kunde drage fuld Nytte af Kosten eller ikke. Og havde Folkene ikke skællig Grund til at være mindre glade ved i den hede Sommertid at skulle nyde det salte Kød og Flæsk, som på denne Årstid ikke ret længe vilde holde sig friskt, ja som måske allerede var en Smule fordærvet, når de modtog det? I denne Betragtning havde de i det mindste én Gang fået Medhold af Regeringen. En Skibschef ansøgte nemlig i Begyndelsen af det 18de Århundrede om en "Forfriskning" i Stedet for det salte Kød, og da blev dette Forlangende indrømmet, dog kun for så vidt de for Hånden værende ringe Pengemidler vilde tillade det⁵). Men på den anden Side kan det ikke nægtes, at adskillige omsatte Kosten, uagtet de kunde have haft god Nytte af den, og uagtet deres Hustruer med Længsel ventede på, at de skulde komme hjem med den i god Behold. Fornuftige Koner, som vidste at tage deres Mænds Svagheder på rette Måde, handlede klogt nok ved selv at give Møde på Proviantgården samtidigt med Manden, for tillige med Børnene at være ham behjælpelig med Kostens sikre Hjembringelse. Korn og Gryn kom da i Pose på Nakken; Kød og Flæsk blev bundet i Knippe og hængt over Armen; Smørret indsvøbtes i mer eller mindre propre Tørklæder. Og så af Sted! det galdt blot om at slippe lykkeligt forbi Torvet, hvor Kosten i Almindelighed falbødes; det var Strækningen fra Proviantgården over, Slotspladsen til Holmens Bro. Resten af Hjemvejen havde ikke så store Farer. Men var der ingen Hustru til at passe på den letsindige Mand, ja var hun ikke bedre sindet end han, og viste der sig ikke nogen Repræsentant for Øvrigheden, som

*) Hvo, som blev truffen i at sælge sin Kost, straffedes med 81 Slag Tamp.

med Magt vilde forstyrre Forretningen, så gik Salget for sig. Den næste Opgave var da at sætte de indvundne Penge over Styr. Ved Bacchi og andre vederstyggelige Afguders Hjælp og til mange Brændevinshandlers og Høkeres store Glæde blev Hensigten i Almindelighed kun altfor godt opnået, og mange af Deltagerne i disse Udskejelser afsluttede Dagen ved at lide Skibbrud i Rendestenen eller ved at hente sig brodne Pander i uværdigt Slagsmål. Og det var dog indpræntet disse Folk, at de ikke måtte tage Del i nogen som helst Forretning, der kunde geråde Uniformen, de bar, til Vanhæder, end ikke feje Gaden eller stå bag på en Vogn i Mundering. På Kostdagene oplevede Munderingen langt værre Ting. Godt var det, at Folkene på disse Dage ikke havde den bedste Mundering på. Disse bedrøvelige Skuespil opførtes hyppigst af fjerde Division, der kendtes på sine grønne Kraver og Opslag; men ingen undrede sig over, at sligt forefaldt, når »de grønne fik Kost«. Marinens Lovgivere synes at have betragtet de forargelige Scener på Kostdagen som noget, der ikke kunde undgås; thi Loven indskrænker sig til ganske spagfærdigt at give Regler for, hvem der skal hjembringe Kosten, når den oprindelige Modtager på Grund af sit Fylderer var ude af Stand dertil. Disse Regler kom vel stedse sjældnere til Anvendelse, alt eftersom Tiderne og Oplysningen skred fremad; men endnu i Begyndelsen af vort Århundrede kunde der indtræffe Tilfælde, der mindede om de gode gamle Dage. Til Kostportionen føjedes nemlig den Gang nogle Tællelys. Disse bleve ved Vægerne trukne på en Snor for således at transporteres hjem; men når Ejermanen af visse Grunde var temmelig voldsom i sine Bevægelser, kom han hjem med Vægerne alene, de hang nok så trofast på Snoren; men Tællen var forlist under Vejs.

Man skulde tro, at Kostens ofte dårlige Beskaffenhed og de mange Fristelser og Genvordigheder ved dens Modtagelse kunde have bragt

denne Del af Lønningen i Vanrygte; det er dog ikke Tilfælde. Kosten var kærkommen for de fleste; den var en god Hjælp i Husholdningen, da de rede Penge vare så knappe. Og når Nybodersfolk havde Drengébørn, kunde disse, på visse Betingelser, fra deres ottende År få udleveret 1 Portion Rug. Når sådanne »Rugdrenge« bleve 12 År gamle, fik de en fuld Portion Kost, ganske som en voksen Mand; de kaldtes da »Kostdrenge«, som endvidere kunde avancere til »Kompagnidrenge«, medens de endnu gik i Skole (3 Dage om Ugen); alle tre Klasser Drenge modtog tillige Mundering og Underbeklædningsgenstande. Denne store Understøttelse, som Forældrene således fik til deres Drengébørn, modificeredes dog i vort Århundrede. De Forældre, som havde 5 eller flere ukonfirmerede Børn, oppebar (efter 1814) en halv eller hel Portion Rug foruden den almindelige Ration; og ikke alle Skoledrenge fik gratis Opklædning. Understøttelsen var da ikke så stor som den førstnævnte, men Staten forlangte heller ikke noget Vederlag for den. - Omsider faldt da hele den gamle Institution. Proviantgården blev nedlagt som sådan i Året 1862 og afgiver nu Lokale til Generalstaben og Ministeriernes Arkiver; de Mænd i Marinens Tjeneste, som forhen vare berettigede til at modtage Kost, fik derefter Kostpenge, der beregnedes efter Torvepriserne på de Varer, som tilforn leveredes in natura.

Noget lignende var alt tidligere sket med en anden Naturalydelse. Det var i ældre Tid tilladt Håndværkerne dagligt at hjemføre det Brænderos og de Småspåner, som var Affaldet ved Mændenes eget Arbejde. Denne Tilladelse misbrugtes på forskellig Vis, og en mere kontrolleret Uddeling af Brænde og Spåner til hele Mandskabet kom derfor i Gang (fra »Spånehaugen«); Håndværkerne måtte erlægge en mindre Sum for Transporten af det værdifulde Brænderos; de øvrige i Etaten fik Spånerne uden Betaling. Men omsider konverteredes denne Ydelse i en Pengeudbetaling, de så kaldte »Spånepenge».

VII.

Pengelønnen. - Privat Arbejde. - Lavstvang. - Tidlige Ægteskaber. - Frieseddel. - Stadsmusikanten. - Huslighed. - Pension. - Søetatens fattige. - Forhold under Kristian den fjerde. - Pengemangel under Frederik den tredje. - Stor Nød under Kristian den femte. - Nyboders Vagt. - Holmens Låge. - Tappenstreg. - Klokkelydning. - Nyboders Inspektør.

Vare de Lønningsdele, som Staten leverede in natura (Huset, Munderingen, Kosten) uuægteligt ikke frie for Ufuldkommenheder, så kunde vore Folk dog trøste sig med, at Pengelønnen, hvis Størrelse jo var konstant, vilde bøde på alle disse Mangler, og at Udkommet ved den var nogenlunde sikret. Men den var dog hverken rundelig eller rigelig; man måtte spare på enhver Måde for ikke at komme til kort, og man måtte være om sig for at finde en eller anden Biindtægt, som kunde yde Subsidier, når Kongens Løn viste sig utilstrækkelig til at bestride de allernødvendigste Udgifter. Vi forbigå helt den Indtægt, der kunde have ved på ulovlig Måde at udleje Huset til logerende, at udlåne Håndkværne, Konsumtionssedler o. desl. Selve Kongens Tjeneste kunde give en eller anden Biindtægt f.Ex. ved Arbejde ud over den sædvanlige Tid, eller når det tillodes Folkene i strænge Vintre at indise private Handelsskibe i Havnen; men særligt sidstnævnte Bierhværv var dog ilde set af Regeringen, som 1709 fandt sig foranlediget til at korte og indeholde lige så meget i Folkenes Lønning, som de havde fortjent ved Isningen, da Hans Majestæts Arbejde »formodentligt« var blevet forsømt for det private Erhvervs Skyld¹). Det skulde ikke give Lyst til at søge Fortjeneste ved det samme Arbejde en anden Gang.

Derimod vidste Nybodersmanden næsten al Tid at skaffe sig nogen Extrafortjeneste i »Byen«, hvor han fandt Folk, hvem han kunde være til Nytte, eller hos hvem han kunde afsætte sine Frembringelser. Det var vist nok forbudt at holde Værksted i Nyboder, men Beboerne arbejdede dog hjemme som Drejere og Snedkere, som Smede, når der ikke behøvedes Ild til Arbejdet, ja endog som Skræddere og Skomagere; thi det var jo f.Ex. Matrosens Pligt at holde sit eget Tøj i Orden, »frit for Huller, og se det opløbne og sønderrevne samt en eller anden Brøstfældighed forbedret eller flyet«; og derved lærte han så meget, at han også turde påtage sig Arbejde for fremmede. Ved denne Virksomhed i Hjemmet havde man til Dels Loven på sin Side, skønt Lovgiverne kun langsomt løsnede de stramme Bånd, som Lavstvangen snæverhjærtet lagde på al Arbejdsvirksomhed. Man begynder (1725) med at frigive enkelte Håndværk, f.Ex. Rebslageriet: det må alle, som ere oplærte deri, uhindret øve i Nyboder, og de må sælge, hvad de have forarbejdet. 1735 fik Hajandværkerne Tilladelse til at arbejde for hverandre indbyrdes med Koner og Børn, »ligesom de militære og Matroserne«; 1738 tillodes det Marinens afskedigede Folk uden Skat at ernære sig ved Håndværk; de skulde anses lige med Byens Håndværkere og nyde Lavsrettigheder (1742), ligesom også Holmens Mestre kunde optages i Byens Lav (1736). 1752 bemyndigedes endelig også de endnu tjenende til at arbejde hjemme »med egne Hænder, hvad de i deres Ungdom havde lært«; men da det ikke var tilladt Folkene at købe eller sælge noget som helst uden deres Kompagnichefs Minde, sætter Forordningen af 1784 først Kronen på Værket ved at tilstede Nybodersfolk at arbejde for alle og sælge til alle. Der måtte dog alligevel iagttages en vis Forsigtighed, for at ikke de forskællige Håndværkslav, som vedblev skinsygt at våge over deres Standsinteresser, skulde kunne klage over Indgreb

i Lavdrettighederne og således fortsætte den »Forfølgelse«, som må være begyndt tidligt i Nyboders Liv, siden den allerede omtales ved År 1684²⁾). I denne Kamp for Livets Ophold stod Nybodersmanden ikke alene, også Kone og Børn kunde på forskellig Vis fortjene lidt til fælles bedste, dels ved Håndarbejde, som ved at spinde for Sejldugsfabrikken, dels ved en ringe Handel med Fisk, Grøntsager o.desl. De have haft Kvinderne i Skipperboderne til Forbilleder, thi 1620 klages der over disses Handelsvirksomhed: »the Mend, som boe vdj K. M.s nye bygde Huse vdi Holmens Sogn, thieres Hustrøer bruge een stor Høckeri och Forprang, menige Byes Indbyggere till Affbreck.«

Alle Betingelser for at grunde et Husliv vare tidligt til Stede for Nybodersmanden; derfor indgik han i Almindelighed Ægteskab i en ung Alder. Sin Ægtefælle hentede han sædvanligt fra den samme ejendommelige Samfundsklasse, hvorfra han selv var udgået; det var jo heldigt, at hans Livsledsagerinde ikke var fremmed for de Forhold, hvorunder hun i Fremtiden skulde leve; Hensyn til Formue eller sligt skulde ikke volde Vanskeligheder ved Partiets Stiftelse, da begge Parter Kår om-trent vare lige; når Brudgummen var en Håndværker i første Klasse og lønnedes med en »Rigsmark« d.v.s. 20 Skilling om Dagen, da agtedes han som »Rigsmarksmand« for et rigtigt godt Parti.³⁾

Havde den udkåréde givet sit Ja, måtte man erhværv sig den vigtige Friseddel, en Opfindelse fra Midten af forrige Århundrede. Frisedelen udstedtes uden Betaling af Kompagnichefen, når han skønnede, at »Karlens« Alder, Opførsel og Husholdning så vel som »Kvinde-menneskets« Skikkelighed, Vindskibelighed samt gode Navn og Rygte gjorde det sandsynligt, at begge Parter kunde være tjente med den at-træede Forening. Kompagnichefens faderlige Myndighed var så stor, at han kunde hindre Ægteskabet, hvis hans Dom over de forlovede var

ugunstig. Men var hans Samtykke og Friseddelen erhvervet, foreviste man sidstnævnte for Provsten ved Bremerholms Kirke, der forsynede Seddelen med sit Vidisse. Den således påtegnede Attest trådte ganske i Stedet for Trolovelsesceremonien, der tidligere havde været i Brug. Inden Vielsen kunde gå for sig, krævedes den sædvanlige Forloverkavtion; men formåede en Mand af Mangel på Bekændtskab ikke at stille Forlovere, slap han med for Kombineret Ret edeligt at forsikre, at der intet var til Hinder for hans forehavende Ægteskabs lovlige Fuldbyrkelse. Brylluppet måtte stå senest 8 Uger efter Friseddelens Udstedelse og i Holmens Kirke, hvor så Bruden end boede; men i Reglen flyttede de forlovede sammen, straks efter at de havde fået Friseddelen i Hænde, og fulgte heri en gammel Skik, som grundede sig på en fejlagtig Opfattelse af den kirkelige Trolovelses Betydning. Men skulde det Slag ramme de, forlovedes Lykke, at den ene af dem døde i Løbet af hine to Måneder, og inden Brylluppet havde kunnet finde Sted, da skulde i Følge Loven den efterlevende »i alle Måder« anses for den afdødes Ægtefælle. Således var Friseddelen mere end en Trolovelse; den var en Art borgerlig Vielse, der i visse Tilfælde kunde træde i Stedet for den kirkelige.

Greb Døden ikke ind, da skulde Brylluppet stå. Kompagnichefen skyndede på, for at de 8 Uger ikke skulde blive overskredne. Det galdt da, om man ikke havde glemst Stads musikanten⁴); thi han havde en Fordring på alle Brudefolk i Nyboder. I Stadsmusikantens Privilegier af 1728 fandtes der blandt andre Bestemmelser også den, at han af Skibsfolk, som vilde indlade sig i Ægteskab, skulde nyde 4 Mark, eller 1 til 3 Mark, når deres Fattigdom talte for en Nedsættelse i Afgiften, som i øvrigt skulde erlægges, selv om Brudefolkene slet ingen Musik forlangte til deres Bryllup; førend de havde affundet sig med ham,

kunde de ikke blive viede. Afgiften var så meget mærkeligere, som den kun afkrævedes de menige, ikke Officererne eller de kongelige Betjente, om hvilke Privilegiet intet mælder. Efter 1764 kunde de menige dog glæde sig over, at Retten til Afgiftens Opkrævning kun blev tilstået den daværende Stadsmusikant for hans personlige Vedkommende, uden »Consequence« for Eftermanden, og at Afgiften blev nedsat til det halve Beløb. Den må vel have sin Oprindelse fra den Tid, da Musik blev anset for højt fornøden ved et Bryllupsgilde. År 1645 gives der således »Skibstrommeterne« Eneret på at »opvare« med Musik til de kongelige Tjeneres Bryllupper, som tilhøre Holmens Kirke; ja når det 1635 tillades Holmens Skolemester at opvarte Sognefolkene med Musik og Sang af Skolebørnene på Højtidsaftnerne, da tør vi måske antage, at Bryllupsaftnerne ikke ere udelukkede i denne Bestemmelse, og at Musiken allerede på den Tid ikke har manglet ved de »finere« Giftermåls Festligholdelse i Nyboder.

Ægtemanden kunde ikke love sin Hustru at holde Tjenestepige, dertil var der ikke Råd, og det var et Spørgsmål, om Loven tillod det⁵); men Manden kunde selv udføre en hel Del af den grovere Pigeegøring. I det mindste ved vi³), at de Nybodersmænd, som under Navn af Ordonanser, Jolleroere, Dagvagter, Oppassere, Løbere o.s.v. brugtes til Befalingsmændenes »particulære egen Nytte« ved at gå til Hænde i disses Huse, og som tit gjorde Gavn for en Tjenestepige, vare særdeles skattede af deres Herskab for den Pålidelighed og Samvittighedsfuldhed, som de udviste i deres Gærning. Og hvad Manden ofte fra Barnsben*) havde måttet gøre for andre, kunde han jo sagtens udrette for sin Hustru og i sit eget Hus og Hjem. Det var ingen Skam for ham på Fridagene at overtage en Barnepiges Rolle, vaske Børnene, klæde dem på, give dem Mad, lægge dem til Hvile i den Vugge, han selv havde

*) Officererne ved Kompagnierne var det forundt at. have til privat Assistance en af de i fast Nummer stående Dreng, »som kunde undvære at gå i Skole«.

tømret; hvad skulde der vel være i Vejen for at vaske et Gulv hjemme, når man så tit havde været med til at spule et Dæk? Forlangtes det, kunde han også dreje Håndkværnen, ælte Dejgen og tage Del i Konens øvrige Gærning; hun var jo til Gengæld villig til at hjælpe ham med at erhverve det daglige Brød. - De få Byærinder, som behøvedes, udrettede Børnene, når de voksede lidt til; de måtte da både kunne svare til de betroede Penge og have nogen Øvelse i at bære f.Ex. en fyldt Skål uden at spilde noget af Indholdet. Dette var et Kunststykke på den dårlige Brolægning; blot et eneste Fejltrin, blot et lille Sideblik til en kær Legekammerat, for ikke at tale om et kejtet Forsøg på at sætte Skålen fra sig for et Øjeblik Forsørgelses Skyld, - straks strømmede Vædsken over Bollens Rand, og Moder led et Tab, som hun opdagede med Lethed, og hvorover hun ikke blev glad. Næste Gang måtte man passe bedre på. - Thi kun, når alle vare enige om at arbejde i Hjemmets Tjeneste, kunde Nybodersfamiliens Existens anses for nogenledes betrygget.

Opnåede en Familiefader her ude som Kongeus Tjener at se Alderdommen nærme sig med skrøbelige Dage, der ikke tillod ham at arbejde længere i hans tidligere Virkekreds, så kunde han dog med Sindsro gå den Tid i Møde, thi der var tilsikret ham en Efterløn, en Pension. Dens Størrelse var vel i lange Tider ikke fastslået og til enhver Tid såre beskeden, men Pengene vare dog nyttige ved Siden af de forskællige Naturalydelser, især Huset og Kosten, som han beholdt, selv om han blev afskediget; og tillige havde han Udsigt til som Prammand ved Værfterne eller som »Timarksmatros« i Spånehaven⁶) at få et eller andet let Arbejde, der ikke oversteg hans Kræfter og dog kunde forskaffe ham en lille Indtægt. Og når han døde, vilde hans efterlevende Enke forhåbentligt blive indstillet til at nyde en ringe årlig Understøttelse, som under sådanne Omstændigheder ikke var at foragte.

1595 blev en gammel Kongens Tjener, som havde mistet sin Før-
 lighed på den danske Flåde 1567, indlagt i Helligånds Hospital, en
 Stiftelse for syge og svage. Han kan måske betragtes som Søetatens
 første Pensionist af Underklasserne. 1626 blev der på lignende Måde
 sørget for en Skibstrompeter, der optoges i den samme Stiftelse, som
 rigtig nok nu var flyttet til Gammel Vartov (på Strandvejen); og da Ho-
 spitalet havde fundet Plads i Ny Vartov uden for Østerport, modtog det
 (1633) til Forsørgelse blandt andre også 7 Båds mænd fra Holmen. Dog
 ophørte man snart med at forsørge de utjenstedygtige på denne Måde;
 man var allerede for længe siden begyndt at give dem en lille Penge-
 understøttelse. Således havde hin Skibstrompeter fra 1626 nydt sine
 Månedspenge af Rentekamret, inden han blev indlagt på Hospitalet.
 Der tales også 1645 og 56 om en Sum på 1000 Rdl., som er bestemt for
 fattige »Bodsfolch«, der i Rigets Tjeneste have lidt Skade, og for »de
 hendøde Bodsmænds efterlatte vedtørffte Quinder och Børn«. Sum-
 men er tillagt Båds mændenes Sygehus, det senere Søkvæsthus, som
 skal udrede disse Understøttelser, og Udviklingen slår således ind i
 det Spor, som den fulgte i en lang Årrække. 1680 gives der »Nådespen-
 ge« til 31 gamle og svage så vel af de meniges Klasse som af Officerer-
 nes og Skippernes⁷⁾; de meniges Pension har allerede nu den Størrelse
 (16 Rdl. årligt), som den beholdt et helt Århundrede igennem. 6 År
 efter foreslås en Del gamle og svage blandt Holmens Folk til »Pensio-
 ner«⁸⁾. Disse Understøttelser gaves kun, for så vidt Pengemidlerne vare
 disponible, og kun til de mest trængende, uden at Regeringen syntes at
 betragte sig som forpligtet til at hjælpe enhver gammel Tjener; enkelte
 bleve også affærdigede med en Sum én Gang for alle⁹⁾. Frederik den
 fjerde, - som (1700) anvendte en i Søetaten ellers temmelig ukendt
 Pensioneringsmåde, idet han tilstod Bådsmandsenker et Nådsensår,

hvori de nød både »Husværelse og Deputat«, ¹⁰⁾ - kan i øvrigt for Søetatens Vedkommende nævnes som det moderne Pensionsvæsens Fader. Han lod (1721) Søkvæsthuset udrede 200 Portioner à 16 Rdl. årligt til de menige, der vare blevne udygtige til Arbejdet. Pensionernes Antal udvides 14 År derefter; men Kvæsthusets Kasse kan ikke bære den forøgede Byrde, ved egen Kraft, og Mandskabet må derfor udrede 1 Procent af sin Gage til Pensionsfonden. Der findes også voteret små Enkepensioner på Marinens årlige Betalingsreglementer; vanskabte Børns Underhold måtte Kvæsthuset påtage sig ¹¹⁾. - De meniges Pension regnedes nu af Regeringen for en Fattigunderstøttelse. Fra Midten af det 18de Århundrede kaldes de pensionerede lige frem »fattige«, om der end gøres Forskæl ¹²⁾. Foruden dem, der efter 20 Års Tjeneste på Grund af Svagelighed fik Pension (»Kvæsthuspensionisterne«), understøttedes også andre Mænd, som af samme Grund måtte forlade Tjenesten, men inden ovennævnte Tids Forløb; de fik 2 à 3 Mark om Måned i »Fattigpension« (foruden Naturalydelse) og kaldtes »Almisselemmer«. Sådanne fandtes 1768, men allerede 70 År i Forvejen træffe vi Pensionister, hvis Stilling var ganske den samme ¹³⁾. Den tredje Klasse »fattige«, som Søetaten havde at forsørge, var Løsgængerne, der vare anholdte for Betleri. De fik Føde og 4 Skilling om Dagen for at plydse Værk på Søkvæsthuset, hvor de vist nok vare indespærrede. De førte Navnet »Kvæsthusets fattige«. Medens »Almisselemmernes« Pension i Året 1772 beløb sig til 8000 Rdl., vare Udgifterne til »Kvæsthusets fattige« endnu større, (9000 Rdlr.), idet Tallet på disse fattige ansloges til 200. De bleve i Året 1805 overdragne til Københavns almindelige Fattigvæsens Forsørgelse og have vist hverken vundet eller tabt ved Forandringen; derimod må det i høj Grad beklages, at Søetaten (1814) fandt sig foranlediget til at lade de to andre Klasser fattige (Pengepen-

sionisterne) overgå til Fattigvæsnet, som påtog sig at sørge yderligere for disse Folk, hvis Pensionens Beløb viste sig at være utilstrækkeligt til deres Underhold. Søetatens Mandskab skulde da kunne indlægges som Lemmer på Fattigvæsnets Stiftelser, som for at blive i Stand til at modtage det forøgede Antal lejede en Fløj af Søkvæsthuset¹⁴). Det kan ikke nægtes, at det må have været hårdt for mangan gammel, tro Kongens Tjener at modtage sin Efterløn som en Almissee af Fattigvæsnet, medens han kunde ansee sig berettiget til at modtage den af Kongens Hånd. - Denne Ret er nu anerkendt, idet alle Pensioner udredes af Statskassen.

Betingelsen for vore Familiers gode Udkomme var deres egen Vindskibelighed, Flid og Sparsommelighed, når man blot kunde gøre Regning på Pengelønnens Udbetaling i rette Tid og uden Afkortning. Udeblev Gagen, da stod Nøden for Døren, thi Lønnen var så knap til-målt, at der ikke kunde lægges noget op til en Nødskilling. Det måtte jo synes utænkeligt, at Staten skulde blive insolvent, men selv om det utænkelige alligevel indtraf, da måtte de små jo al Tid være sikre på først af alle at modtage den ringe Løn, der tilkom dem. Og dog er det hændet flere Gange i Nyboders Levetid, at både Staten på Grund af Pengemangel måtte standse med Udbetalingen af Lønningerne, og at Nyboders Folk langt fra vare de første, som fik noget, når Staten atter kom lidt til Kræfter. De trange Tider, som Nyboder da måtte gennemgå, have ikke indvirket heldigt på dets Moralitet og Karakter; men Nøden var også flere Gange så stor, at der skulde megen Åndskraft til at bestå i Prøvelsens Stund. Nyboders Historie har et stærkt tragisk Anstrøg, thi alle Hovedpunkter i Nyboders eget Levnetsløb falde sammen med de forskellige Afsnit i Pengelønnens lidet lystelige Historie.

Under Kristian den fjerde blev Lønnen i Reglen udbetalt til de rette

Terminer; i det mindste lød der ikke Klager over det modsatte, men der kan i denne Konges sidste Dage påvises Tegn på Statens Svækkelse; således blev det faste Mandskab, der oprindeligt bestod af 1500 Mand, reduceret til 600; de faste Håndværkere brugtes kun til Reparationsarbejder, medens Nybygninger overtoges i Entreprise af private Skibsbygmestre. Og når Kongen 1647 må udstede den Befaling, at de af-takkede af Holmens Folk skulle forblive under Holmens Jurisdiktion, indtil de »fuldkommelig bliffuer afbetalt,« da kan kun Pengemangel have været Grunden til, at man måtte afskedige Folkene uden straks at kunne give dem deres Betaling. Mærkeligt er det Fjendskab, som vore »Bådsmænd« nærede mod Studenterne ved Københavns Universitet på Kristian den fjerdes Tid. Disse, hvis hele Optræden skæmmedes af et udpræget Hovmod, parret snart med Pedanteri, snart med Råhed, og som i Trediveårskrigen Tid havde optaget ikke få uheldige tyske Elementer i deres Midte, vare en Vederstyggelighed for Bådsmændene, som derfor trakteredede dem med Trusler og Undsigelser og efter Tid og Lejlighed lod de latinske Rygge og Sideben smage drøje Stød af barke-de Næver eller ved en Regn af Stene, udslyngede med sikker Hånd, gav disse foragtelige »Pér Cauda'er« en nyttig Lære om det urigtige i at ind-lade sig med den rå Kraft. - Den følgende Konge, Frederik den tredje, bragte Mandskabet op til dets tidligere Styrke; men Pengemidlerne tog af; den største Del af Gagerne ved Marinen var ikke betalt. Matroserne forsamlede sig da (1649) udenfor det kongelige Slot og forlangte under Trusler, hvad de havde til gode; der blev tilsagt dem et Fjerdingårs Løn, og de slog sig til Tåls. Men samme Scene gentog sig næste Forår; de faste Folk vare nu tillige misfornøjede over en vilkårlig Masseafske-digelse, som bavde fundet Sted. De ikke alene samlede sig i Skarer og sammenrottede sig, men de understod sig »end och voris fornemste

Tienere på Gader och udi deris Huse i Håbetal at søge, forfølge och med vbeskedelige Ord offuerfalde.« Dog må vi ikke glemme, at disse Mænd, som den Gang vare så hurtige til at klage, udmærkede sig i den følgende Svenskekrig både til Søs ved Falsterbo under Henrik Bielke og til Lands ved Københavns Belejring, da de under Niels Juels Kommando forsvarede Byen mod Søsiden og tillige udgjorde nogle Kompagnier af Besætningen på Volden mod Landsiden. Ved et af de første Udfald, som København foretog, indlagde »Bådsfolkene« sig megen Berømmelse, da de bevæbnede med Økser og Morgenstjærner stormede en fjendtlig Redoute ved Vesterport og nedhuggede Besætningen. - Krigen endtes. og det blev klart for alle, hvor »elendig« Landets hele Tilstand var; de Bestræbelser, man gjorde for at komme Staten til Hjælp i dens Nød, førte til Regeringsforandringen 1660 på Rigsdagen i København. Denne Rigsdag var som bekendt indkaldt for at skaffe Kronen forøgede Indtægter især til en større Hærstyrkes Underhold, hvis Nødvendighed atter motiveredes ved den bedrøvelige Erklæring, at »Flåden ikke var udi den Tilstand, at man nogen Defension deraf kunde have.« Selv om disse Ord kun bleve anførte som et Påskud, der skulde give det første Stød til Statsomvæltningen, indeholdt de dog den fulde Sandhed. Derfor måtte Flådens og Mandskabets Vilkår nødvendigvis også drøftes af Stænderne. Når Borgerstanden foreslog, at »alle Holmens-, Tøjhus- og Proviant-Tjenere hellere burde aflægges med Penge end med Proviant,« så nærrede den »ufri« Stand dette Ønske ikke så meget af Interesse for hine »Tjeneres« Vel som af Skinsyge mod de høje Herrer, der havde overtaget Leverancer til Søetaten, thi efter Borgernes Mening burde alt indkøbes mod Kontant hos den, »af hvem best Kiøb kan haves«. Så vel Adelsmændene som Borgerne indså Nødvendigheden af at indskrænke sig til at holde en »mådelig

Flode«, efter det »Qvantum« Penge, som kunde skaffes til Veje dertil; men de højbårne hævdede endvidere, at »det udi sig selv bør eragtes, Flooden ikke alleeneste at reparere og complete, men endogså altid at holde udi Bereedskab vel besatt med Folk og tilbørlig Amunition forsørget«. Adelen havde altså, i Modsætning til Kongen, åbent Øje for den Betydning, som måtte tillægges Nyboder og dets Mænd. - Arveregeringen blev indført, og Admiralitetet, som tidligere for det meste var optrådt som en dømmende Myndighed, omdannedes til Kollegie, men Pengemangelen var lige følelig i de nærmest følgende År; man solgte af Flådens nye Skibe, man solgte af Nyboder, uden at Indtægten af disse Salg kom Søetaten eller dens faste Mandskab til gode.

Lige så glimrende som den nu følgende Periode var for Marinen i det hele, lige så drøj en Tid var det for Mandskabet. I den daværende Konge, Kristian den femtes første Regeringsår, som henrandt i Fred. indflød Pengene nogenlunde rigeligt, og Kongen selv rostes for sin Interesse for Søetaten.

Han selv sig allesteds u-mager
og vil, så vidt som hand for Statens andre Sager
kan have Tid og Frist, selv være Tilsiums Mand,
at alting i sin Skik og Orden føres kand.

Der fortælles os, hvor godt han sørgede for Mandskabets Velvære:

Hand lønner Folket af, og dertil selv forstrækker,
hvad den tillagte Sum og Indkomst ey tilstrækker.

Men det var desværre kun i Fredens Dage, at Kongen viste vore

Folk denne Omsorg, den synes at have tabt sig i den følgende Tid. Thi nu kom Krigen med sine Genvordigheder: med Sygdom, som angreb Mandskabet i Tusindvis og end ikke skånede Admiralen, Kurt Adelaer, som døde af Soten; med smal Kost om Bord; med forøget Arbejde på Holmen. Dog hvilke herlige Dage oplevede Marinen ikke; ingen Fjende syntes at kunne »bestå mod Danmarks Juel i Strid«; Navnene Gulland, Øland, Møn, Køgebugt betegne lige så mange blodige Sejrskranse, hvilke det danske Folk indtil sin sidste Stund vil betragte med Stolthed og Beundring. Kunde Mandskabet ikke være stolt af at kæmpe under en sådan Admiral, der førte det fra Sejr til Sejr, selv om det også måtte døje meget ondt i denne Kampagne? Men Krigen blev ført »på Kredit«; en Befaling fra 1678 om, at Håndværkerne m.fl. skulde have deres Løn frem for alle andre, røber den herskende Pengeforlegenhed og kan give os en Forklaring på, hvad der forefaldt samme År, da en Del Søfolk samlede sig for at plyndre og forøve »Tumult og Gevalt« i Staden¹⁵). Men først efter Freden (1679) blev Nøden stor i Nyboder. Flåden vedblev at gøre store Fremskridt, men krævede også strængt Arbejde af Folkene. 1680 inddeltes de faste Søfolk i »Eskadrer« og arbejdede hveranden Dag på Holmen, men det, mærkedes straks, at Mandskabet, inddelt på denne Måde, ikke vilde forslå til Værket. Der skete da 1688 en Forandring, som langt fra var nogen Lettelse for Mandskabet: det sondredes i 3 »Delinger«, hvorat én Deling skulde være på Arbejde, én på Vagt og én have Frihed hver sin Uge. Der var nu så meget at udrette på Holmen, at Matroserne måtte fritages for Jordarbejdet med Hjulbøre ved Søbakkerne (Muddermaskinerne), hvilket Garnisonens Soldater overtog mod Betaling¹⁶); men det værste var, at Holmens Folk, som i den strænge Tid nok kunde have al mulig Opmuntring*) behov, netop i denne Tid måtte vente forgæves på deres Løn. Statens Gæld, som

*) Det må dog fremhæves, at Strafpengene (Bøder for Forsømmelser), hvoraf der naturligvis vare faldne mange i disse slemme Tider, bleve eftergivne de 30 Kompagnier Matroser for Året 1692¹⁷).

én Gang var grundlagt ved Krigen, voksede nemlig stadigt. Således skyldte man 1686 Søetatens ikke talrige civile Betjente 83,500. Rdl. i resterende Gage. Og Forlegenhederne tog ikke af i de følgende År. Ved Udgangen af 1688 var der ikke Midler til Betaling af Bådsmændenes Afregningspenge, Folkene må lade sig nøje med at modtage 2 Skjorter hver i Stedet for rede Penge. Og selv om man 1689 lagde Planer til de »gamle Årstjeneres tilbagestående store Restancers Betaling«, så skete der vist ikke meget i Virkeligheden¹⁸⁾, I Året 1690 havde Mandskabet 187,000 Rdl. til gode for de sidste fem År, men trøstedes i Kongens Navn med det Løfte, at denne Sum skulde blive betalt »så snart som muligt«; - næste År udgjorde den nystiftede Gæld dog to Tredjedele af den anførte Sum; endnu to År derefter (1693) er Gælden uformindsket, og nu må de deputerede indgå med en Forestilling til Kongen og underrette ham om Sagernes bedrøvelige Stilling, »hvorover Mandskabet er i stor Nød«. Vi kunne fatte, hvilken Elendighed der måtte herske i Nyboder, når vi høre, at Staten det nævnte År skyldte Mandskabet ikke mindre end 267,000 Rdl.; det var da nøjsomt af Folkene, at de, - som de erklærede, - vilde være tilfredse med at modtage blot Halvdelen af denne Sum, når de så for Fremtiden flk deres Penge »prompte« hvert Kvartal. Dog ikke alene en sådan takkelig Nøjsomhed har hævet sin Røst i Nyboder; en Misfornøjelse, som ganske vist ikke var uden Grund, har også givet sig til Kænde ved lydelig Knurren og Uro i den store Skare; for at genindføre den offentlige Fred, som de højrøstede Klager havde forstyrret, måtte Regeringen gribe til det Middel at oprette en Vagt i Nyboder til Ordenens Overholdelse (1694). Gælden, der var Grunden til hele Forstyrrelsen, var man derimod ikke i Stand til at klare i mindste Måde, men da den nu androg 277,000 RdL, blev man dog noget betænkelig og traf Foranstaltninger til dens endelige

Betaling. Skipperboderne solgtes ved Avktion; ved de indkomne Penge tilfredsstilledes Officererne så vidt muligt; Mandskabet måtte vente en Stund endnu. Folkenes Lønning blev nu vel nøjere bestemt 19), og Fremtiden kom derved til at ligge lysere og mere lovende for dem; men vilde Søetaten fremtidigt være i Stand til at opfylde sine Forpligtelser, den øgede stadigt sin Arbejdsstyrke, skønt den havde Vanskelighed nok ved at lønne det for Hånden værende Mandskab? Håndværkerne²¹⁾ havde kun fået en Fjerdedel af, hvad de havde til gode, "en Gang for alle" (1695). Nogle menige Enker og Børn tilkom der 6000 RdL.: af dette Beløb fik de kun en Tredjedel²⁰⁾ og bleve »dermed ganske afviste« (1694). Kongen må fremdeles i sine sidste Regeringsår udstede Befalinger om, at noget af Gælden skal betales, og 1701, ja måske endog 1704, altså under Frederik den fjerdes Regering, tales der endnu om de gamle Restancer fra den forrige Konges Dage²²⁾.

Den 18de November 1693 havde Kongen undertegnet en Resolution om »en Vagts Anordning i de Nye Boeder og en corps de gardes Opbyggelse samme Steds«. Vagtbygningen fik sin Plads ved Adelgade mellem Enhjørningsgade og Ulvegade og er sandsynligvis tagen i Brug 1694. Den bestod til 1787, da den tillige med en Klokkestol, - som altså senere må være kommen til, - blev overladt en Murmester Peterman til Nedbrydelse, hvorefter en ny Vagtbygning med Sprøjtehus og Klokkestol blev opført på den nedbrudte Bygnings Grund²³⁾. Den nye Vagt udmærkede sig hverken ved særlig Skønhed eller imponerende Størrelse; den er ganske i Nybodersstilen. - Fra Nyboders Vagt drog den Vægterskare ud, som i vort Århundrede vågede over Nyboders Nattero; også Gadefogderne eller de senere »Gadekommissærer«, der varetog den offentlige Renlighed, fik deres Station her. Vagten kommanderedes af en Sergent, som stod under Chefen for Gammelholms

Hovedvagt. Sergentens Instrux pålægger ham at holde nøje over, at der intet Steds er Støj og Klammeri; formærker han Allarm, sender han Vagtfolk hen at se den stillet, og frugter det ikke, lader han den mest opsætsige »arrettere«. Dette Pålæg udførte Vagtmandskabet med så stor Nidkærhed og så liden Takt, at dets Optræden snarere skulde vække end dæmpe Tumult. Når det hed: »der er Vagten!« da var det Signal ikke blot til Flugt, men til Hujen og Skrigen. Og man vidste at tage sine Forholdsregler for at undgå Vagtens spejdende Blikke. En Nybordersmand havde en Fiskehandlerske til Hustru. Når Dagen var til Ende, og hun kunde ventes hjem fra sin Handel, sagde Manden, der kendte hendes Skødesynd, til sin Søn: »Johannes, min Dreng, gå ned i Adelgade og se, om Mo'r er fuld; er hun det, så bed hende om at gå hjem ad Borgergade; thi går hun ad Adelgade, så tager Vagten hende«. ³⁾ - Var der Allarm et eller andet Sted i Nyboder, og de fredelige Beboere fik i Sinde at rekvirere Vagten, burde de dog helst betænke sig to Gange derpå, thi Rekvirenten blev for en Sikkerheds Skyld anholdt af Vagten sammen med Ophavsmanden til Forstyrrelsen. I Nyborders Vagt, hvis Arrest af erfarne Kændere tituleredes med Navnet »Hundehul«, sad ingen Arrestant længere end én Nat; efter den Tidsfrist blev han under Bevogtning ført til Gammelholm, hvor Holmens Chef, under hvis Jurisdiktion Nyboder hørte lige indtil 1816, havde sin Bolig, Transporten gennem Byens Gader vakte megen Opsigt, og Hovedpersonen blev først fri for de mange nysgærrige Blikke, når han var vel gæmt i Gammelholms Hovedvagt. Denne Bygning havde det gængse Navn »Holmens Låge«, hvilket fra Begyndelsen kun var Betegnelsen for selve Indgangsporten til Holmen, dernæst for hele det tilgrænsende Terræn, således lå Bådsmændenes Sygehus indtil 1628 »udj Bremerholms Låge«; - og endelig fik alene Vagtbygningen dette Navn. - I

Gammelholms Arrester ventede der den anholdte nye Genvordigheder. Hans Lidelsesfæller her inde modtog ham med åbne Arme i det glade Håb, at han vilde traktere med Drikkevarer til Velkomst. Indvilgede han ikke straks, så anvendte Arrestanterne Vold imod ham, og han var kun én mod så mange. Fandt de ikke Kontanter hos ham, trak de Klæderne af ham; ved et Bud, som mærkværdigvis al Tid var rede, blev dernæst hans Tøj sat i Pant og Velkomsten bragt til Veje; og de kåde Drikkeviser lød nu ud over Dødens stille Have, Holmens Kirkes Urtegård, - Naboen til Hovedvagten, - indtil Justitskvartermesteren skred ind og gjorde en Ende på Lystigheden for denne Sinde. Endnu en anden Genvordighed, som ikke endte med Lystighed, truede vor Arrestant, når han var kommen inden for Fængslets Mure. Det var Smitsot. Søetatens Styrelse selv kaldte Vagtens Lokaler for »snævre, stinkende og usunde Fængsler«, man kan da vel tænke, hvorledes de omtaltes blandt Menigmand. Især vare Kælderarresterne berygtede. Vagten, der var overfyldt med Arrestanter, blev så inficeret, at 4 Mænd, som sad her inde, døde ved Forårstide 1782 af Sygdom, foranlediget ved de usunde Omgivelser; og den blandt Arrestanterne opståede Sot blev også bragt ud til Nyboder, hvor flere bleve angrebne. En Ombygning af Vagten, hvortil Holmens Kirke måtte levere Grund af sin Urtegård, fjærnede for en Del disse beklagelige Mangler.²⁴⁾ - Under vor Omtale af Nyboders Vagt må vi ikke forbigå »Tappenstregen«, som udsendtes fra Vagten. Den nævnes 1713, men er sandsynligvis langt ældre.²⁵⁾ Når det var blevet mørkt, og »Tapto« var slagen, måtte ingen Underofficer eller menig vise sig på Nyboders Gader; men de, som Patrouillerne derefter traf på, bleve straks »opbragte« og forvarede, med mindre de havde forsynet sig med Passereseddel. Det er ikke en Menneskealder, siden Tappenstregen endnu gik gennem Nyboders Gader, men den havde til

sidst mistet al Betydning. Den trak op fra Vagten, drog ned ad Borgergade, bøjede om ved Delfingade og lagde Vejen hjem ad Rigensgade. Først marscherede en Underofficer eller en Vægter, stærkt væbnet med en Lanse, dernæst en Trommeslager, der med Færdighed behandlede sit Instrument, og endelig kom Bagtruppen, som bestod af to Vægtere, med Lansen på Skulder. Det yderst alvorsfulde ved hele Optøget kunde dog ikke afholde Drengene fra at løbe bagefter og danne en frivillig Arrieregarde.³⁾ - Og fra Nyboders Vagt endelig lød Klokken klare Toner i den tidlige Morgenstund for at kalde Mandskabet til Arbejde på Holmen. Samtidigt svarede Klokkerne på Gammelholm og Nyholm. Men medens Nyboders Klokke al Tid har måttet være fornøjet med en simpel tjæret »Stol« eller Galge, have dens højrøstede Søstre på Holmene i gamle Dage ladet deres Stemmer høre fra et smukkere Stæde; på Gammelholm havde Klokken sin Plads oven på Hovedmagasinbygningens Midtpavillon (opført efter 1737*), i Spiret, som var smykket med en Neptunfigur; på Nyholm lød Klokkeklangen fra Hovedvagten (opført 1744), hvis Spir ses endnu, prydet i den øverste Spids med en kolossal Krone. - I senere År have Værfternes Klokker dog også måttet lade sig nøje med en tarveligere Plads.

Nyboder havde under Kristian den femte samtidigt med den nye Vagt fået en ny Embedsmand. Han kaldtes Inspektør ved Nyboders Reparation og fik Bolig på Materialgården i Rigensgade.²⁶⁾ Nyboders Inspektør hørte til de »civile Betjenter« og havde således ikke nogen egentlig Politimyndighed over Mandskabet, - den udøvedes af Holmens og Divisionernes Chefer; - men han er snarere at betragte som en Art Vicevært, der varetager Husenes Tilstand ved Udflytning og Indflytning og udsteder Husbrevene og Opsigelserne. Halvdelen af Indtægten ved »Inventeringen«, Husbrevenes Udstedelse, tilfalder ham,

*) Den nuværende Studenterforenings Bygning.

når den hidrører fra Beboere, som ikke før have haft Bolig i Nyboder; for de øvrige yder Staten ham en Sum til Erstatning.²⁷⁾ Som den første Inspektør nævnes (1694) Henrich Dreyer²⁸⁾, hvis Løn er 144 Rdl.; efter hans Død 1700 ansættes Ephraim Clemens²⁹⁾, der mod forhøjet Løn af 200 Rdl. skal »samme Forretning på forrige Vis forrette lade«. Han må være død 1716, siden hans Enke dette År kræver hans tilgodehavende, som også udbetales hende med Fradrag af, hvad hendes Mand var bleven Staten skyldig på sine Embedsregnskaber. Dernæst er F. Thiellisen 30) Inspektør indtil 1725; vi have allerede nævnet ham som en Mand, der havde gode Ideer; vi skulle her tilføje, at de talrige Forslag, som han fremkom med, alle vidne om hans Hjærtelag for den menige Mand; de fleste af hans Projekter bleve da også virkeliggjorte, om det end skete først mange År efter hans Embedstid*). Han forlod Inspektørposten for at blive »Færgemand« og overgav Embedet til Simon Nyborg³¹⁾, med hvem han havde en Strid om nogle Træer, som vi også kende. Nyborg blev gammel i Embedet; hans Alderdomssvagthed er vist nok Grunden til, at P. I. Gemzøe 1767, medens Nyborg endnu lever, får Exspektance på Inspektørposten mod fra samme Tidspunkt at udføre alle Tjenesteforretningerne uden Løn. Da Nyborg døde 1769, efterlod han et Deficit på 500 Rdl. Gemzøes 32) Eftermand blev (1799) Hof-Fontænemester P. Friis, som tillige overtog Bestyrelsen af den samme År oprettede Sejldugsfabrik. Han sluttede Rækken af Nyboders Inspektører (d. 1831).³³⁾

*) Et Forlag, der røber hans Skønheds-sans, men ikke blev udført, gik ud på, at der på offentlig Bekostning skulde plantes et Træ foran hvert Hus i Nyboders Gader.

VIII.

Pesten 1711. - Jordefærd. - Flådens Tilstand. - Nøden under den store nordiske Krig. - Generalmønstring. - De aftakkede. - Gældens Afbetaling. - Kommissionen i Nyboder 1721. - Peder Pårs. - Gadeviser. Seignr. Nagel. - Bremerholmsfangerne.

Det attende Århundredes Begyndelse førte en ny, langvarig Fejde i sit Skjold. Atter høstede Søværnet under en Huitfeld, Sebested, Gabel, Råben, Tordenskiold store og uvisnelige Lavrbær; atter indlagde danske Søkrigere sig Berømmelse i Køgebugt, Nydyb og Dynøkilen, ved Femern, Rygen og Marstrand. Atter denne Krig er mærkværdig i Nyboders Historie, men det er Nød og Død, som have indristet Runerne.

Under Krigen opkom der 1710 om Bord på Flåden en smitsom Forrådnelsesfeber, der angreb såre mange og medførte Døden for de fleste, som den angreb. Da de syge bragtes i Land, forplantedes Smitten blandt Københavns Indbyggere og vel ikke mindst blandt Nyboders Befolkning; henved 6000 Mennesker måtte bukke under for Soten. Denne var dog kun en Forløber for en hårdere Hjem søgelse, som Nyboder, sammen med det øvrige København, måtte [prøve det næste År. Vi sigte til den forfærdelige Pest, som hærjede Hovedstaden 1711. Farsoten begyndte i Juni Måned, nåede sit Højdepunkt i Avgust og September, da der i én Uge døde over 2400 Mennesker; var, særligt for Nyboders Vedkommende, næsten helt aftagen i Oktober, men havde først rigtigt forladt Byen i Marts 1712. Da havde den bortrevet i det hele 23,000 Mennesker, en Tredjedel af Byens daværende Befolkning. Vi ville dog ikke skildre Pestens frygtelige Ødelæggelser, men kun

fremhæve nogle Træk, som kunne kaste et Strejflys over Datidens og specielt Nyboders Forhold. - Der var i Pestens Tid indsat en Sundhedskommission, udstyret med Myndighed til at træffe Foranstaltninger til Epidemiens Bekæmpelse. Kommissionen udstrakte også sin Virksomhed til Nyboder og talte derfor en Søofficer blandt sine Medlemmer. Men dens Foranstaltninger fandt i Reglen ikke Nåde for Nyboders Øjne; Befolkningen her havde i mange Henseender sine egne Meninger og indgroede Fordomme, som for øvrigt også næredes af de fleste blandt de lavere Stænder på den Tid. Kommissionen ansatte i Nyboder en Barbermester (Kirurg) med en Svend og lod Admiralitetet udnævne "Kommissærer", der skulde undersøge Kvarterets Sundhedstilstand, skaffe Hjælp til de syge, - over hvilke der i Begyndelsen førtes ugentlige Lister, som afgaves »under Barberens Hånd«,¹⁾ - og sørge for de døde Jordefærd. Men Nyboder vilde nødtigt modtage Kommissærernes Hjælp og gøre Anmeldelse om sine syge, og det af flere Grunde. For det første har man stedse herude haft en vis Frygt for Lægen og den Bistand, han kunde yde; og især i de for Hånden værende »svage Tider«, da de, hvem Farsoten angreb, sjældent undgik Døden, vilde man hellere kludre lidt på sig selv med Tjæreplastre eller andet sligt og så finde sig i sin Skæbne, hvordan den end monne blive, - end måske forværre Pinen ved de Midler, hvorover Lægekunsten på sit daværende Standpunkt rådede, og som dog vist ikke hjalp noget. - Men dernæst medførte den offentlige Sygehjælp, når den blev begæret og modtagen, ikke få Ubehageligheder. Det anordnedes i Epidemiens Begyndelse, at ethvert Hus, hvori Pesten viste sig, skulde mærkes med et Kors, og at dernæst en stræng Afsondring skulde finde Sted for den syges Vedkommende. Dette Påbud har sikkert slet ikke ladet sig gennemføre i Nyboder, hvor Huslejlighederne vare så indskrænkede, og har

i ethvert Tilfælde været ilde set; men bedre Modtagelse timedes der ikke en anden Befaling, som Kommissionen senere lod udgå. I Følge den nye Anordning måtte de syge ikke længere plejes i Hjemmet, men skulde så hurtigt som muligt transporteres til de forskællige Hospitaler og Lazaretter. Nyboders Folk vare nærmest henviste til Søkvesthuset, men det var snart overfyldt og dets Lægebesætning delvis uddød; heller ikke synes det at have være bestemt for kvindelige Patienter. Så var der Pestlazaretterne på Vodrufs Gård og Ladegården, men Efterretningerne fra disse Sygehuse vare ingenlunde gunstige; man talte om, at der manglede Betjening, Rekvisitter, ja endog Plads til de syge; at alle Slags Uordener, Bestikkelser, Forbrydelser gik i Svang der ude; at hvo, som kunde, flygtede bort derfra; have Nyboders Folk al Tid haft Aversion for at »komme på Hospitalet«, da kunde deres Uvilje i nærværende Tilfælde ikke kaldes ugrundet. Så langt hellere blive hjemme og dø i Fred og Ro! - Men når Nyboder således ikke har villet tage imod Sygehjælpen i den ganske vist ufuldkomne Skikkelse, hvori den blev ydet, kunne vi da ikke heri søge den rimeligste Forklaring til den Kændsgærning, at Pesten rasede med størst Voldsomhed og havde sin rigeste Høst netop blandt Nyboders Befolkning? Det ene Nybodershus uddøde efter det andet, blev forladt og forfaldt, da ingen Beboer længere holdt det vedlige; disse øde, »spolerede« Huse vare endnu 10 År derefter »Pestens Reliquier«²).

Befriede Døden den syge for Isolation eller Lazaret, så skulde der jo tænkes på Jordfæstelsen. - Denne foregik under almindelige Forhold i Nyboder »fra Hjemmet«, for så vidt man ikke gjorde Brug af Kapellet på Skibskirkegård, men dette »Holmens Kapel« var allerede 1754 jævnet med Jorden. Man var vant³) til at beholde det omhyggeligt klædte Lig hjemme i den lille Nyboderslejlighed indtil Begra-

velsesdagen; man gik ud og ind i det Værelse, hvor den døde hvilede; Børnene legede der uden mindste Frygt, ja drog endog den døde med ind i deres Leg; det var i ethvert Fald morsommere for dem end at opholde sig i den anden Stue, hvor de voksne sad så alvorlige og drøftede Arvespørgsmålet. Denne venskabelige Drøftelse krævedes af alle Arvingernes velforståede Interesse, når de vilde undgå uforholdsmæssig Splid og Trætte om den Smule, som den døde havde efterladt sig; det var bedst at have så lidt som muligt at bestille med Øvrigheden, - for hvem Mønsterskriveren⁴⁾ (1680) eller senere Kompagnichefen havde anmeldt Dødsfaldet; - thi vel vare Udgifterne, når Boet skulde opgøres ved Rettens Hjælp, ikke store, da menige blandt andet vare fritagne for at bruge Stempelpapir i Skiftesager; men man kunde ikke godt undlade at yde en Kændelse til Skifteforvalteren*). - Så oprandt Dagen, på hvilken Liget skulde sænkes ned i sit »sidste Hvilested og salige Sovekammer«. Meget velkomment var det, om Præsten, som forrettede Jordpåkastelsen, uopfordret vilde holde Ligtale; thi, uagtet der var Pengehjælp at få hos Kompagnichefen, - som havde Bemyndigelse til ved sådan Løjlighed at forstrække menige med én Månedes »Besolding«, - så havde man dog ikke Råd til at bestille en »Sermon« hos Præsten; lige så lidt kunde man tænke på Klokkringning til Ære for den døde, end sige lade Skolemester og Børn »gå for Lig« med højtidelig Salmesang. Alle de Penge, der kunde afses, gik til mere materielle Ting, til Spise og Drikke, hvormed Følget og de, der skulde bære Liget ud, gæstfrit beværtedes, og hvorved Sorgen øjensynligt blev stillet. Alt dette var efter Nyboders Mening nødvendigt for at vise den afdøde den sidste Ære; men i Pestens Tid slog Sundhedskommissionen en Streg over disse Sædvaner. Værst at bekæmpe var den Skik at bære de døde til Graven; Dødsfaldenes store Mængde under Pesten gjorde det alde-

*) I Nyboders ældste Tid foretoges Skiftet af »Fiskalen«, assisteret af tvenne Mænd, f.Ex. en Mønsterkriver og en Skipper⁵⁾. Senere (1714) fik Under-Admiralitetetsrettens Præsident Eneret på at behandle alle Søetatens »Stervboer«. men Divisionscheferne vare (efter 1720) også berettigede dertil, hvorfor der opstod adskillige Tvistemål mellem disse to Myndigheder, indtil hver af dem (1724) fik sit særegne Område; Divisionschefen blev således Skifteforvalter for Underofficerer og »gemene«. Men efter 3 Års Forløb overgik alle Marinens Skiftesager igen til ovennævnte Retspræsident, der også beholdt dem, efter at han (1757) havde forøget sit Embede ved Under-Admiralitetetsretten med Stillingen som Avditør ved Kombineret Ret. Han havde en Skifteskriver (eller »Adjunkt«) som Medhjælper. Siden 1771 afgøres alle Arvefaldssager af Hof- og Stadsretten. Almissemænds Efterladenskaber forvaltedes dog gratis og uden Rettens Mellemkomst af Kvæsthusets Betjente.

les nødvendigt at anvende Vogne til Ligenes Transport, men Nyboders Folk mente, at enhver Afvigelse fra den gamle Skik vilde hindre dem i at fly deres døde "ordentligt" til Jorden*), og Øvrigheden blev en Tid lang nødt til at tolerere denne »Egenrådighed«, som Nyboder fik Mod til at vise, da den Søofficer, som sad i Sundhedskommissionen, netop var fraværende. Først senere blev Kommissionens Befaling respekteret, og Ligvognene kom i Gang**). - Men hvor skulde den overvældende Mængde jordes? Var man om Bord og i rum Sø, da havde man ikke Behov at se sig længe om efter Stedet, hvor den døde skulde hvile. Når Liget var behørigt indsnøret i sine Køjeklæder og en Kanonkugle anbragt ved Fodenden, udtalte Skibspræsten eller Chefen den sidste Indvielses Ord over den afdøde i Overværelse af dennes Kammerater, som Bådsmanspiiben havde kaldet op på Dækket, og medens Flaget blev strøget på halv Stang og Kanonskuddet drønedes, sænkedes Liget i Bølgerne og var sporløst forsvundet, inden Krudtrøgen endnu havde fordelt sig. Intet Steds vægrer det store Hav sig ved at modtage de bortgangne. Men i Land må der tages flere Hensyn, når »den moderlige Jord« skal gæmme, hvad dens er. Der var under Pesten blevet afstukket en ny Kirkegård tæt uden for Kastellet; her gravedes lange, 6 Fod dybe Grøfter, og i dem nedlagdes de afsjælede Legemer i flere Lag og i uafbrudte Rækker. Men slige Gruber betragtedes af Nyboder som upassende Hvilesteder for hensovede. Det var nu en Del År, siden Holmens Folk måtte ophøre at begrave deres døde på Bremerholms Kirkegård, som allerede 1647 kaldtes »den gamle« og lå op til »Sejlhuset«, der 1661, da det benyttedes som Sygehus, tog en stor Del af Kirkegården til Kålhave. Imidlertid var Nyboder blevet henvist først (1632) til den »nye« Kirkegård (Urtegård), der var tillagt og givet Holmens Sogn og lå ved Sognets Kirke; dernæst (1654) til Holmens Assistenskirkegård

*) Da også Byens Borgere helst ønskede Ligene udbårne var der ansat en Del Ligbærere. Ikke få af de hjemmeverende Holmens Folk havde taget Tjeneste som Ligdragere, - rigtignok kun for »gemene« Lig; - 5 af disse Ligbærere fra Nyboder overlevede Pesten.

**) I Året 1800 fik Holmens Folk gratis Ligvogn; den skulde være simpel, men ordentlig; Ligvognskusken skulde have sorte Klæder og Kappe og ellers være anstændig i Opførsel; Hestene og Ligklædet i forsvarlig Stand. - Tillige blev det bestemt, hvem der som nærpårørende i Følge Krigsartikelsbrevene måtte anses for berettiget til at forlange Frihed for Tjenesten for at følge den afdøde til Jorden^o).

ved St. Annæ, den »trinde« Kirke; og endelig havde Nyboder fået sin egen Gravplads på »Skibskirkegård«. Mange af vore Folk, som levede på Pestens Tid, kunde endnu mindes, at denne Kirkegård blev indviet 1666, og at den første, der blev nedsat her, var en af deres Midte, Bådsmanden Mogens Mørchestue; her ude havde de fri Jord for dem selv, deres Hustruer, Enker og Børn; - og her vedblev de også i Pestens Dage at jorde deres døde. De bragte da Ligene ud, hvad enten der forinden var kastet nogen Grav eller ikke; for at få Graven gravet, hvor de helst vilde, bestak de Bremerholmsfangerne, der ellers vare satte til det dødbringende Arbejde ved Fællesgruberne⁷); ja værre Uordner forefaldt, når Ligfølget, af Frygt for Smitte eller af Sløvhed henkastede Ligene ujordede på Kirkegården. En utålelig Stank var Følgen af denne hensynsløse Opførsel. Man blev da nødsaget til at lade Skibskirkegård bevogte af en Ryttervagt, som skulde hindre al Uorden og påse, at Nyboders Folk jordede deres pårørende i Gruberne ved Kastellet; måske er Nyboder blevet begunstiget med en speciel Kule til egen Brug, hvilket jo al Tid var en Trøst.

Endelig syntes Pesten at ville høre op; Byen skulde da »renses«. Rensningen af Husene blev iværksat ved Kalkning og Tvætning; hvad de afdødes Efterladenskaber angår, troede man, at en Desinficering var tilstrækkelig. En Prøve herpå gjordes i Nyboder, men Folkene her vilde ikke indse Nytten af disse Forsøg, som syntes at forudsætte, at man ikke længer turde være Herre over sin lovlige Eiendom; og derfor bleve »de af Sundhedskommissionen i Nyboder udskikkede Personer meget utilbørligt regalerede både med Skældsord og Stene«, så at Politiet måtte tage sin Tilflugt til den bevæbnede Magt. Nyboders Folk havde sikkert glemt, hvad der længe i Forvejen var blevet publiceret for dem under Trommeslag, at de »i skarpeste Måde skulde straffes, om de

understod sig Politimesteren eller hans Betjente udi deres Forretning nogen Hindring og Ulempe at tilføje eller Hånd på dem lægge«⁸⁾). Den Modstand, som Nyboder ydede de forskællige Forholdsregler, måtte ganske vist kaldes fortvivlet og ufornuftig; men det var også fortvivlede Tider, med Dyrtid, med Mangel på Levnetsmidler, med Mangel på Brændsel og med den stadigt truende Død.

Pesten indtraf i Krigens Tid og ramte især de hjemmевærende: Håndværkerne, Konerne og Børnene; men Sømændene, der vare om Bord på den udrustede Flåde, gik dog heller ikke fri for Sygdom. Af Frygt for, at Smitten i Byen skulde overføres til Flåden, havde man udrustet og provianteret denne i største Hast; Skibene indtog deres Fornødenheder uden for Bommen og tillod ikke, at nogen af Mandskabet gik i Land⁹⁾). Men Hastværk er Lastværk. Flåden blev kun dårligt forsynet, og det lidet, man gav sig Tid at tage med, var som oftest uspiseligt. Mandskabet måtte lade sig nøje med Vand i Stedet for Øl, - som man ellers anså for uundværligt for en Sømand, - ja det blev endog nødvendigt, til stor Misfornøjelse for Folkene, at indskrænke Skafningen til tvende Måltider om Dagen; men for øvrigt fulgte man Spisereglementet troligt og leverede næsten stadigt en og samme Ret Mad, kogt på halvt fordærvede Ærter eller (efter den 8de Avgust¹⁰⁾) på Gryn, »der så meget ilde ud«. Og da Flåden det Efterår blev holdt i Søen så længe som muligt, led Mandskabet særdeles meget af Kulden, som de »halvnøgne og med Klæder uforsynede Legemer« ikke kunde modstå. Kort sagt, Mandskabets Tilstand var så ussel, at »hvert Hjærte, undtagen en Kommissariats Herres*), måtte bløde derved«. Den let forudseelige Følge af disse ynkelige Forhold var Sygdom; Skørbug og hidsige Febre rasede om Bord, men Tilfælde af Pesten forekom også. Der var Skibe, påstod man, som ikke havde Mandskab nok til at lette

*) Flådens Forsyning var betroet til Genera-Kommissariatets Omsorg.

Anker. De Hospitalsskibe, man i Sommerens Løb havde indrettet¹¹⁾, kunde ikke rumme alle de syge. Under disse Omstændigheder blev man (i November) tvungen til at søge Havn ved Hovedstaden, hvor Pesten heldigvis var i Aftagende; de syge fra Flåden anbragtes på Ladegårdslazarettet; for de sunde Matroser og Håndværkere (2500 Mand) skulde der i Følge kongelig Befaling på Nyholm opføres Barakker af Træ eller Strå »så billigt som muligt«; og for at afskære Mandskabet fra alt Samkvæg med den inficerede By, skulde der på Holmen ansættes Marketendere, som havde Udsalg med »got« Øl, Brændevin, Tobak og andre vivres«¹²⁾. Denne Foranstaltning blev til en vis Grad overflødig, hvis den over Hoved nogen Sinde er bleven sat fuldstændigt i Værk. Orlogsskibenes Besætninger have lige fuldt straks efter Hjemkomsten opsøgt deres Familier og bekendte i Nyboder og ere derved komne i Huse, som Sygdommen havde befængt; thi ikke få af de hjemvendte bleve smittede af Pest. Man måtte derfor (i December) skynde sig med at underkaste Nyboder den endelige Renselse; således blev de gamle Boder i Stand til at modtage deres sædvanlige Befolkning*), og hine Barakker, som ikkun dårligt havde kunnet skærme mod Vinterkulden, stod nu tomme.

Under Krigen havde det været vanskeligt at skaffe Matroser til Orlogsflåden ; man måtte »presse« Søfolk i København, i Helsingør, i Norge, skønt det på denne Vis sammenskrabede Mandskab ingenlunde var fyldestgørende; også de indrullerede bleve med Magt transporterede om Bord af Soldater; i Stedet for Matroser måtte man nøjes med norske Soldater til Skibenes Bemanning, - i dette Stykke benyttede man dog en Udvej, som allerede havde hjulpet Kristian den femtes Regering i den skånske Krig; - og i den faste Stok stod der midt under Krigen ikke mindre end 1250 Numre, over Fjerdedelen af det normere-

*) Ikke meget smigrende for den Befolkning er det Forslag, som Sundhedskommissionen fremkom med: at lade et Antal af de (rå) norske hværvede Matroser bo i Nyboder, men sende de der oprindeligt hjemmehørende til »Ejlandene«; thi sidstnævnte Folk »vare mere genstridige«.

de Antal, ledige, uden at Regeringen kunde opdrive lysthavende til de vakante Pladser, - så stor var Uviljen mod Kongens Tjeneste. Men der krævedes også store Opofrelser af de menige: var Søjtenesten fuld af Strabadser, da var Landtjenesten på Holmen ligeledes såre anstrængende; det fremgår allerede deraf, at man så ofte måtte øge Mandskabet, at ingen af Arbejderne kunde »mistes«, det vil sige: undværes, og at Soldater måtte tages til Hjælp ved Læns pumpningen af Skibene og ved andet forefaldende Arbejde¹³); men mest betegnende for den rastløse Virksomhed på Holmen ere dog de kongelige Befalinger fra Årene 1712, 1713, 1714, 1716, 1717, 1718, der byde, at Flåden skal ekviperes eller desarmes »ved Dag og Nat, med al menneskelig Flid«; de fortælle os med få Ord, hvor store Fordringer der stilledes til Mandskabet*). Og med alt det var Staten en dårlig Betaler, thi Pengemanglen var såre trykkende. Lønningerne betaltes kun af og til, mest regelmæssigt til de Befalingsmænd, som vare udkommanderede; men Officererne måtte som alle andre Embedsmænd, hvis Gage var over 400 Rdl., erlægge en Femtedel af Gagen i Krigsskat¹⁵). Når Staten over Hoved betalte, udrededes i Almindelighed den største Del af Beløbet i »avtoriserede Sedler«, hvis Værdi var kun halv så stor som den tilsvarende Sum i Sølv; og selv de Sølvpenge, man fik, havde forringet Værd, efterdi Krigen »havde drevet Hans Majestæt at lade slå små Mønt af ringere Kalibre end den forrige«**). Da Regeringen ikkun udredede Mandskabets Løn »efter Cassens Tilstand«, der aldrig tillod store Udbetalinger, voksede Statens Gæld til Underklasserne År for År, og den yderste Armod med alle sine sørgelige Følgesvende fik stedse større Herredømme i Nyboder. 1713 synes at have været et besværligt År for Nyboder; det kan skønnes af den store Misfornøjelse, som i de Dage herskede herude. For at dæmpe Urolighederne befaledes der, at de Søkrigere,

*) Temmelig enestående er den Opmuntring, - Brød, Brændevin, Flæsk, Tobak, Piber, Øl, - der af Regeringen tildeltes Tømmermænd og Håndværkere på Holmen (1715) som en Anerkendelse af deres »Flittighed« ved det fladbundede Skytsskib (»Plat-skib«) Hielperens Bygning og Ekvipering. 1710, 1713 og 1720 betænkte Styrelsen også Krigsskibenes Besætninger med »Forfriskninger« af forskellig Art. Mestres og Mestersvende fik den ovenfor omtalte Krigsskat (20 Procents Afdraget af Gagen) eftergivet for 1718-20 »for deres hidindtil beviste Hurtighed og Flittighed«¹⁴).

**) Der udmøntedes nemlig for henved 6 Millioner Rdl. Kurant norsk Sølv i lutter Tolvskillinger, hvis virkelige Værdi kun var 10 Skilling.

som bleve trufne på Gaden efter Tappenstreg, skulde arresteres af Patrolvagten og exemplariter straffes. Men dette Bud holdt dog ikke Folkene i Tømme; Opløb hørte til Dagens Orden. Da tog man den Bestemmelse om nogle Matroser, der vare blevne arresterede under Opløbene, at de uden Dom skulde arbejde i Jærn deres Livstid; og for Fremtiden måtte »Autor« til sådanne Optøjer vente at blive hængt uden al Nåde¹⁶). Det synes at have hjulpet for en Tid. - Den tiltagende Nød drev Nyboder til at anråbe andre Menneskers Medlidenhed ved et vidtgående Tiggeri, som »de fattiges Fogder« havde ondt ved at bekæmpe, især da den mandlige Tigger her ude fra ikke skyede Håndgribeligheder, men tilføjede Fogderne megen Overlast i Udøvelsen af deres Gærning. Når da Fattigfogderne satte sig til Modværge med blanke Våben, flød der Blod; men Kongen resolverede, at de Nyboders Folk, som således havde »indmænget« sig i et eller andet Opløb og vare »komne til Skade« derved, skulde ligge på deres Gærninger, medens Fogderne skulde være fri for al Tiltale og i denne Henseende have samme Ret som Byens Vægtene¹⁷). - Året 1716 begyndte med en meget stræng Vinter: den kunde opfattes som et ugunstigt Varsel om de Ting, Året ellers havde at bringe, og Varslet talte ikke Usandhed. - Isen på Øresund voksede i Tykkelse og dannede en naturlig Bro for Fjenden; men Hovedstaden var blottet for Soldater, og derfor blev Søetatens Mandskab opbudt for om muligt at afværge den truende Fare. Matroserne måtte forstærke Vagterne på Holmen og Skibene, besætte de forskellige Søbatterier, gøre Tjeneste på Stadens Volde og ise en bred Våge fra Kastelspynten til Nyholm. Tøvejr befriede dog Mandskabet for denne Extratjeneste. En anden Fjende viste sig i Maj Måned; Sygdom greb nemlig så meget, om sig blandt Holmens Folk, at der måtte bygges Huse uden for Østerport til de syge; men også den Byrde var forsvindende i Sammenlig-

ning med de Pinagtigheder, som Finansernes sørgelige Afmagt forvoldte. Hværvingen af Mandskab gik dette År overordentligt trægt; men det var en Omstændighed, som næsten var bleven stående Regel; mere uventet kom det at Provianten slap op på den ubelejlige Tid; Korn var der intet af, og intet var der at købe for; man måtte da, tidligere på Året end sædvanligt og på Kredit, skaffe Korn, hvor det var at opdrive; til Betalingen af denne Gæld i visse Terminer tilvejebragte man Midler ved atter at sælge det Korn, som man senere ad ordinær Vej fik i Hænde; og således blev Udgiften ved det første Indkøb »stoppet«. Kost in natura kunde under disse Omstændigheder ikke uddeles til Holmens Folk, som i Stedet derfor fik Kostpenge*), men ikke kunde være tjente dermed; dels vare Pengene sunkne meget i Værd, dels vare Kostpengene, som Modtagerne »foregav«, altfor knappe i Forhold til Naturaliernes sande Værdi, så at Folkene »ej kunde udkomme med det tillagte«. Regeringen måtte for denne Gang gå ind på at give dem 8 Skilling ud over, hvad der hidindtil månedligt »var godtgjort på en Bådsmand«. Senere hen på Året, i August, overvejede Styrelsen, om det fremtidigt ikke vilde være fordelagtigst at udrede Kosten bestandigt kun i Penge; - Provianten synes altså endnu ikke at have været til Stede i rigelig Mængde. »Cassen« har åbenbart været stillet ganske på samme Vis som Proviantgården; derom vidner det Forslag, at Holmens Kompagnier dette År, foruden deres Kostpenge, kun skulde have halv Gage. Det er rimeligt, at ovennævnte Forslag virkeligt kom til Udførelse, thi Tilstanden var næsten fortvivlet. Derfor fik de lemlæstede, kasserede og dimitterede Søfolk og de afdøde Hustruer og Arvinger dette År kun 10,000 Rdl, eller måske ikke en Gang så meget, skønt man skyldte dem over 100,000 Rdl., hvilken Sum ej kunde skaffes til Veje, da man havde andre mere presserende Udgifter at dække. Ja, Kongen

*) Noget lignende var sket enkelte Gange i Kristian den femtes Tid. 1696 var Rugbeholdningen fuldstændigt opbrugt, hvorfor man udbetalte Kostpenge til Mandskabet. Proviantgården må have været lige så fattig 1699, siden der nu tales om Kostpengenes Forhøjelse og gives Bestemmelser om, at Sø- og Håndværkerfolket skal med rede Penge erlægge Konsumtions afgiften af Rug og af Malt, uagtet disse Ting ikke ydes in natura, men erstattes med Penge.

måtte i disse pengeløse og knappe Tider bede de Søofficerer, som ikke vare i Kampagne, om at have nogen »patience«; de allernødvendigste Udgifters Betaling svækkede »Cassen« i den Grad, at de udkommanderede Befalingsmænds Kahytpenge ikkun »så vidt muligt« kunde udredes i visse Afdrag 18*). - Hvad der må have forøget Nøden i Nyboder, var den Omstændighed, at den udkommanderede Matros i Reglen først kunde vente at modtage sin Løn henimod Slutningen af Året. For at skaffe Subsistensmidler i Mellemtiden måtte Familien hjemme nødvendigvis stifte Gæld, som skulde klares, når Lønningen forhåbentligt indtraf. På dette uheldige Forhold rådede Regeringen til Dels Bod ved i Året 1717 at forstrække de udkommanderede Matrosers Hustruer med en eller flere Måneders Løn. Rigtignok faldt disse Penge straks i Kreditorernes Hænder, lige imod Kongens oprindelige Vilje, i Følge hvilken ingen Matroses resterende Lønning måtte udbetales til andre end ham selv; Omstændighederne tvang dog snart Regeringen til at gøre den Indrømmelse, at Gagen skulde være at betale enten til Matrosens Hustru eller til hans Kreditorer. Men det skal erkændes, at Styrelsen havde god Vilje til at hjælpe. I det nævnte Års December Måned befalede Kongen, at Matroserne skulde have et halvt Års Løn udbetalt, men 24 Dage derefter er denne Ordre, hvad Hans Majestæt »med Forundring« har fornummet, endnu ikke efterlevet. Med Lethed gætte vi Grunden til denne Forsømmelse: i det tomme Zahlkammer kunde selv den enevældige Konges Befalinger ikke fremtrylle Skatte. Resolutionerne fra 1718 om, at Matroserne skulde have Lønningen lige så »rigtigt« som Soldaterne, og at hines Betaling skulde falde uden Ophold ligesom »Lehningen« ved Armeen, have vist heller ikke givet Tingene et meget forbedret Udseende¹⁹⁾. Nøden i Nyboder vedblev at være lige stor. Den skildres med levende Farver i en Admiralitetsindstilling fra

*) Det er forståeligt, at disse de store Restancers Dage ofte lod Fordringshaverne leve i en vis Uvidenhed om, hvor megen Gæld Staten havde berigtiget, og hvor megen der endnu resterede 1716 ansøgte to »Matros-Quinder« om at erholde tre Måneders Gage af deres Mænds Løn, som de efter deres Mening havde til gode. Men det viste sig snart, at de Penge, hvorom de ansøgte, alt forlængst vare blevne dem betalte; Kvinderne bleve derfor afviste og måtte »efterdags ei understå sig med sligt at indkomme«.

denne Sommer. Søkrigernes Hustruer, hedder det, strejfede omkring i Truppevis, råbende om Penge og Brød til at stille deres og deres usle Børns Hunger og Tørst; ikke bedende om, hvad der tilkom dem, men om det, hvormed de skulde opholde deres Børns Levnet. Tidligere havde Folkene dog fået noget i Ny og Næ; men for Tiden »fournerede« Kammeret slet ikke Penge, og derfor havde Elendigheden taget sådan Overhånd, at »mand omsider må frygte for een eller anden desperat Accidentser; kommer de på Gaden og betler eller kand finde nogen på Torvene, der vil give dem af Medynk een Gulrod eller noget grønt, så er de strax antastet af Ståder-Fogderne og bringes i Børne-Huset, som gjør ikkun deres Desperation større«. Med Sorg blev det forudsagt af General-Kommissariatet, at Sømagten vilde gå til Grunde, når der ej skaffedes Penge til Betaling af Mandskabets Løn og til andre Fornødenheder; og det gentoges med Eftertryk: »Kjellingernes Opløb om Forstreckning er icke at beskrive, og de suplicerer aldeles om Forlov at stiaele eller tigge«.

Slige Skildringer kunde umuligt forfejle deres Hensigt. Der kommer nu mere Fart i Udbetalingerne. Store Beløb, endog 50,000 Rdl. udover, hvad der var bevilget for dette År, udbetales til kasserede Matroser og afdødes Arvinger og afskrives på hver enkelts Konto i »Restantz-Bøgerne«; og til de endnu tjenende bliver Lønnen »rigtigt« erlagt, så snart de komme i Land fra Skibene²⁰).

Krigen stundede imidlertid til Ende. Skønt den endelige Fred endnu ikke var afsluttet, blev der i November 1719 holdt en »Generalmystring« over Folkene²¹), for at man kunde befri sig for det overflødige Mandskab. Mønstringen stødte på mange Vanskeligheder, hvoriblandt den »itzige« Pengemangel ikke var den mindste, men fortsattes alligevel uafbrudt, da Regeringen vilde have den endt inden Nyår 1720,

hvilket dog ikke blev opnået. Medens man ved alle Hånde små Begunstigelser skulde søge at animere 200 af de flinkeste hværvede Månedstjenere til at indtræde i fast Tjeneste, skulde det Mandskab, man ellers ikke havde Brug for, modtage sin Afsked. Ved Opgørelsen fik disse afskedigede²²⁾ deres tilgodehavende Løn i Sedler og klingende Mønt; vare Matroserne komne i Gæld til »partikulære Kreditorer«, da overtog Staten denne Gæld ved til sidstnævnte at uddele »Assignationer« eller »Restsedler«, ved hvilke General-Kommissariatet gav Kreditorerne Forsikring om, »at de på visse Tider skulde fornøjes«. På denne Måde gavnede Staten både sig selv og Matroserne. Det er rimeligt, at sådanne Restsedler også ere blevne udleverede til Matroserne selv i Stedet for Penge; da »Billetterne« imidlertid ikke indløstes hurtigt nok, måtte Ihændehaverne sælge dem til Folk, som benyttede sig af de fattige Menneskers Forlegenhed og købte Beviserne til Spotpris. Men de »af-tackede« Folk vare ikke således stillede, at de kunde undvære noget af, hvad der tilkom dem; derfor bleve de også højst misfornøjede, da de ved den endelige Opgørelse, som trak i Langdrag, åbenlyst forurettedes for mindst et Fjerdingårs Kostpenge²³⁾. Deres Utilfredshed var så stor, at Admiralitetet forventede sig en eller anden »fortredelig Suite« deraf. Man fik nu travlt med at imødekomme de afskedigedes Fordringer; hvad én kongelig Befaling havde nægtet, måtte en anden tilstede; Folkene fik 6 Måneders Kostpenge og deres Retssedler indrettede til at betales i klingende Mønt.

Men den større Flok, som Søetaten endnu beholdt i fast Tjeneste, og hvem Staten skyldte Lønning for flere År, var endnu ikke fyldestgjort. Det drejede sig ikke om Småsummer; til Gager alene var Marinen kommen omtrent 700,000 Rdl. til kort. Man skred nu til at afbetale denne Gæld. Ved at sælge nogle af Flådens gamle Skibe, noget Materiel o.s.v.

skaffedes Penge til at begynde med, og i Året 1722 kunde den første Udbetaling finde Sted. Men Staten evnede ikke at betale mere end en Femtedel af Gælden om Året og måtte gå på Akkord med sine Kreditorer. De mest trængende, Enker og faderløse, kom først i Betragtning, dernæst det tjenende faste Mandskab og endelig de afskedigede. 1727 blev det sidste af denne Gæld betalt. For den åndelige og legemlige Nød, hvori Statens Insolvens havde bragt Mandskabet, kunde ingen jordisk Magt give Erstatning. - Også Prisepengene fra Krigens Tid havde Regeringen måttet tilbageholde; kun ganske enkelte af Mandskabet havde fået dem udbetalt i Papirspenge, når de ansøgte derom. Men da Ansøgernes Stormløb tog til, indså Styrelsen endelig 1729, hele ni År efter Krigens Slutning, - det uretfærdige og vilkårlige i dens hidtil udviste Adfærd og lovede, at alle skulde få, hvad det lovligt tilkom dem. Der blev nu nedsat en Kommission, som undersøgte samtlige indløbne Fordringers Rigtighed, og en almindelig Udbetaling af Prisepengene blev påbegyndt, men tilendebragtes ikke før ind under Kristian den sjettes Regering.

I Nyboder vare Fredens Dage begyndte med et stort Røre. Efter at en rigtig Designation på alle Husene og deres Beboere var optagen i Efteråret 1720, blev der i Februar 1721 nedsat en Kommission med det Formål at fordele Nyboder til de forskællige Afdelinger på en mere rationel Måde end forhen; - hidtil havde de enkelte Delinger og Korpser sandsynligvis boet blandede mellem hverandre. En kongelig Befaling lød på, at Nyboder skulde ganske ryddeliggøres allerede til førstkomende Påske; af det Mandskab, der gjorde Tjeneste, kunde de fleste på ny få Bolig i Nyboder; men de mange afskedigede havde alle uden Undtagelse at flytte bort, selv de, der for lang Tjeneste forud vare belønnede med Hus for Livstid; disse skulde dog gratificeres på anden

Måde. Man kan tænke sig, hvilken Bekymring denne Ordre opvakte hos Folkene, da Nyboders Inspektør mod al Forventning »udsagde« (opsagde) dem; de indkom med en Ansøgning, hvori de fremstillede deres pinlige Stilling: de havde »voren« ude omkring i hele Byen og søgt om Hus, men kunde intet få, da Flyttedagen var så nær på Hænderne; tilmed havde en Del Værter forhøjet Hushyren på Grund af det stigende Begær efter Lejligheder; - og derfor bad de vemodigst, at de »tilstundende Sommer for det første dog for Guds Skyld måtte bebo«. Kommissionen støttede deres Ansøgning ved at indstille til Kongen, at der skulde gives Folkene Henstand med Flytningen til Mikkelsdag, men Indstillingen vandt ikke Kongens udelte Bifald; han resolverede, at kun de, som på ingen Måde kunde skaffe Bolig i Byen til Påske, måtte blive i Nyboder til Mikkelsdag. Nyboder blev nu delt i 6 »Divisioner«; 100 hele Huse uddeltes til Tømmermændene, 57 til Holmens Kompagni og Resten, i alt 428, til Matroserne. I hvert halve Hus indkvarteredes 1 Familie af de gemene, og hos hver Familie skulde der bo 1 eller 2 ugifte Holmens Folk, »dog uden Tvang«. Ved Uddelingen af Boligerne blev det iagttaget, at de, som skulde bruge samme Gårdsplads, hørte til en og samme Holmens Afdeling; på den Måde mente man bedst at undgå Tvistigheder mellem Folkene. Kommissionen gjorde sig i øvrigt fortjent ved at lade forskællige Forbedringer udføre i Nyboder²⁴).

Henimod Krigens Slutning synes der at have været tiltænkt Nyboder en stor Ære. Der udkom nemlig i Året 1719 en lille Bog med følgende Titel: »En Sandfærdig Ny Wiise Om Peder Pårs, Som gjorde en Reyse fra Callundborg til Års, Skreven til Lægedom, Trøst og Husværelse for alle got Folk, som lide Kårs og Modgang her i Verden, af Hans Mickelsen, Borger oc Indvåner i Callundborg Klinger vel til alle slags Instrumenter, især til Hackebræt eller Lire. Trykt i dette

År.« Titelen er en Efterligning af Overskriften på Datidens Viser, som falbødes på Københavns Gader, men Skriftets Indhold og Form er vidt forskællig fra Gadevisens: den lille Bog var jo Begyndelsen til Ludvig Holbergs satiriske Heltedigt, højt skattet af Samtid og Eftertid. Og denne Bog var tilegnet »Indbyggerne i de Nye Boder«! Den Æresbevisning kunde sagtens tjene til Husværelse og Trøst for al den Modgang, Nyboder havde måttet lide de sidste År. Men allerede Motiveringen af Tilegnelsen i Holbergs Fortale viser, at han i det højeste driver lidt »innocent Raillerie« med vore Folk, idet han gør sig lystig over en svag Side, som han mener at have opdaget hos dem. Det er Railleri, når han af Hensyn til Nyboders Rigdom på Børn lader Barberen i Komedien »Den stundesløse« give den vidunderlige Historie til bedste om »eine Matrosen-Frau in den Neuen-Buden«, som »32 Kinder auf einmahl zur Welt gebracht hat; die Kinder wurden alle getauft, aber starben gleich darauf«. Det er også Railleri, når han af Hensynet til den store Begærlighed, som Nyboders Folk have efter at læse Viser, føler sig opmuntret til at forfatte Historien om Peder Pårs, hvilken efter hans Skøn kunde være dem til mere Nytte og Opbyggelse end de Historier, som de købte hver Dag i Hobetal, »nu om en, der har vrikket sit Been udi Lybeck, nu om et Huus, som er afbrændt udi Westphalen, nu om en Kalv, som er født med en Top på Hovedet eller Falbelader på Benene«. Det vilde unægteligt have været et Fremskridt, om Peder Pårs og ikke Gadeviserne var blevet den gængse Lektüre i Nyboder, men det kunde ikke ventes. Vel gjorde Peder Pårs overordentlig Lykke ved sin første Fremkomst og bortsolgtes i Mængde, men i Nyboder har Digtet sikkert ikkun fundet få Købere og endnu færre Læsere, thi vore Folk manglede alle nødvendige Forudsætninger til at fatte det komiske i Holbergs Heltedigt, hvis rette Forståelse netop kræver en vis boglig Dannelse.

På den anden Side må vi ikke dømme Gade visen for hårdt; denne, der på én Gang må henregnes til Avis- og Skønlitteraturen, var den eneste Nyheds- og Morskabslæsning, som Fattigfolk kunde overkomme at anskaffe sig. Versene vare slette, og Rimene under Tiden yderst folkelige, men Visen gjorde alligevel Lykke, og om Rigtigheden af, hvad den berettede, næredes ingen Tvivl; der var jo sort på hvidt derfor. Historierne læstes af Menigmand med en Andagt, som om de vare »symboliske Bøger«, og deres mer eller mindre alvorfulde Indhold »pressede Tårer ud af mangel gammel Matrones Øyen«. Selv Peder Pårs'es Forfatter viser sig på sine gamle Dage mindre »nøyesende« end forhen; han er efter Hånden kommen til den Erkendelse, at Viseindustrien bør tåles her hjemme således som i andre Lande, fordi »den gemeene Almue må have noget at amuse sig med, og Bogtrykkere derved kand vinde en Hånd-Skilling«. Dog bør der efter Holbergs Mening holdes Mønstringer over Viserne og Æventyrerne, for at de usømmelige og forargelige kunne sondres fra de uskyldige og tilladelige. Noget lignende tilsigtede Regeringen også ved sit Reskript af 18de April 1738, der befalede Visemagerne at søge en Universitetsprofessors Approbation til deres Arbejders Udgivelse; men et Dødsstød syntes Reskriptet med det samme at ville føre imod Viserne ved tillige at forbyde al Omløben på Gaderne med Viser og Historier. Ikke desto mindre var Gadesalget efter få Års Forløb atter »i fuld Drift« og blev øjensynligt tolereret af Regeringen. Nyboder kunde da fremdeles uforstyrret tilfredsstille sin Lyst til de kære Gadeviser, som her ude vare særligt søgte, når de indeholdt Hentydninger til bekendte lokale Forhold; de Kærlinger, som endnu i dette Århundredes Begyndelse råbte i Nyboder med sådanne Åndsprodukter som »én ganske ny Vise om den fæle sorte Kat, som Fanden tog forgangen Nat o.s.v.« - kunde vente god Afsætning på deres Varer;

og når Kærlingen begyndte at synge et Vers eller to til Prøve, stimlede Skaren om hende for at lytte til hendes skingrende Røst, på hvilken hun dog - af fornuftigt Hensyn til »Vagten«, som repræsenterede den censurerende Øvrighed - måtte lægge en Dæmper, når hun kom til alt-for direkte og forståelige Hentydninger i Digterværket³).

I Fortalen til Peder Pårs nævnes vore Folk Side om Side med dem, »der boe længst ved Volden, item alle dem, som høre under Seigr. Nagels Fane.« De, som på Holbergs Tid boede ved Volden, hvormed menes Østervold, vare fattige Folk, og med dem stod Nyboder ganske vist på lige Trin: havde samme Kår og sagtens også samme litterære Interesser. Det vilde være en Fornærmelse så vel mod Digteren som mod Nyboder, hvis vi antog, at der ved den fremhævede Stedsbestemmelse tillige var tænkt på de »Venus'es Våninger«, som i Følge Ytringer i Holbergs øvrige Skrifter også fandtes »langs Volden«. Men hvo er Seigr. Nagel og hans Følge? Allerede i Holbergs Tid blev der forekastet Forfatteren det urigtige i, at han nævner disse Personer i sit Digt, det er da tydeligt nok, at de have været temmelig uhæderlige Folk; - men havde Holberg svaret mere udførligt på denne Anke, der efter hans Mening »er så elendig, at han blues ved at tale om den«, så vidste vi nu bedre Besked og kunde dømme sikrere om Sagens Realitet. Nu ere vi kun henviste til Gisninger. Vi kunne antage, at Hr. Nagel er Rakkeren, som vist nok endnu boede her ude ved Nyboder, og at hans Følge er Rakkerens Gesinde eller Medhjælpere. Vi kunne i Hr. Nagel se en lidt højere stående Bestillingsmand, en Fattigforstander eller en Stodderfoged; de, der fulgte hans Fane, må da være de Løsgængere og Tiggere, som stod under hans Opsyn. Vi kunne endelig i Hr. Nagel genkænde Mestermænden og ville så ved hans Følge tænke på visse Forbrydere, i denne Sammenhæng vel nærmest på de ulykkelige Slaver, der arbej-

dede i Bremerholms Jærn. Uagtet vi ikke véd nogen Besked med, om der på Holbergs Tid virkeligt har været en Profos, der hed Nagel, anse vi det dog for rimeligt, at Seigr. Nagels Trup og Bremerholmsfangerne ere identiske, og vi ville derfor omtale disse Fanger noget nøjere. Deres første Oprindelse er uvis; Kristian den fjerde brugte dem til at udføre Havearbejdet i »Kålgården« ved Københavns Slot. Men 1654 skrives der om dem: »Her findis oc på denne Bremmerholm for alle u-lydige oc skalckactige, ja udediske oc Løssgengere en Straffe-Stæd, med Lencker oc Jern om Benene, Ljfvæt oc Halsen indslagen, aff hvilcke en Part må gå der all deris Ljfvets Tjd oc somme på nogle visse Års Tjd, ligesom deris Forseelse oc grofve skalckactige Gierninger været hafver; hvilcke må så der gå oc arbejde for Klæder oc Føden.« De skalkagtige Gærninger vare dog af højst forskællig Art, og Selskabet som en Følge deraf meget blandet. Foruden egentlige Forbrydere fandtes her menige af Søetaten og Marinerkorpset, som havde begået disciplinære Forseelser, Lediggængere, som ved Nattetid vare anholdte på Københavns Gader, Krybskytter, som havde stødt an mod de strænge Jagtforordninger, Bønder, som havde »forsiddet eller forløbet deres Gårde og ikke villet rette sig efter Loven«, der pålagde dem en nedværdigende Trældom; ja 1643 sås endog en Præstemand på Bremerholm; han havde udtalt nogle kætterske Meninger om den hellige Dåb, hvilke han ikke vilde genkalde. Med Delinkventerne, »som vare dømte til Skibs-Holmen«, skulde Admiralitetskollegiet (1660) have Indseende; Inspektionen overtoges af de to yngste »Amiralitets-Herrer«, som ved Udgangen af hver Måned aflagde Besøg i Fangehuset, hvor Slaverne uden for Arbejdstiden vare indespærrede. Dette Fangehus befandtes efter en Del Års Brug at være temmelig »engt i smitsomt Tilfælde, og når en Præst skulde berede nogen«; tilmed stod det midt i Udsigten og

på den bedste Plads, formodentligt ud mod Kongens Nytorv. Det blev derfor nedrevet i Året 1685 og et nyt opført ved Reberbanen, med en Port ved Siden til Igennemfart for Kongen²⁵). Denne Indkørsel til Holmen er sandsynligvis den Port, som senere kaldtes »de uærliges« og fandtes mellem Garnmagasinet og Gæthuset; Fangehuset benævnedes senere »Trunken« (Bådsmands-Trunken) og havde et særligt Kirkelokale, hvor vist nok en af Holmens Kirkes Præster har betjent Fangerne i deres Saligheds Sag, og tillige et Køkken, hvor den dertil særligt ansatte Kok tilberedte Fangernes tarvelige Bispisning. 2 Fangefogder fungerede som Sluttere ved Trunken. Slavernes Antal normeredes på Betalingsreglementet for 1700 til 50 og for 1710 og de følgende 30 År til 100, men dette Tal er naturligvis sjældent blevet nået. I Pestens Tid fandtes der kun 27 Mand i Trunken, Den 3dje Avgust 1711 bleve nemlig 17 Fanger løsladte og anvendtes til Arbejdet ved Liggruberne; efter en halv Snes Dages Forløb havde Smitten kun skånet 2 af dem; man måtte da endvidere gøre Brug af de 10 andre Fanger, som endnu vare tilbage i Fængslet, uagtet det var grove Forbrydere; under 23de Avgust tilsiges der disse Fanger Frihed, »hvis de i deres Forretning redeligt vilde sig forholde«. Da Pesten således havde tømt Fangehuset, indsatte man (1712) svenske Krigsfanger i Trunken; de toges i Arbejde ved Tømmer-slæbning og anden simpel Gærning. Men snart vendte den sædvanlige Besætning tilbage; blandt andre bleve (1716) tre Underofficerer »som usindige Mennesker« belagte med hård Arrest i Trunken 26*). 1739-41 friedes Søetaten for at underholde disse Slaver, der havde forvoldt Marinen en årlig Udgift på henved 4000 Rdl.; i Stedet for »Arbejdet i Bremerholms Jærn« trådte nu det så kaldte Fæstningsarbejde i Stokhuset ved Østervold. Fangekirken og Trunken på Gammelholm befaledes derfor nedrevne (1741), men en Lævning af sidstnævnte så vel som

*) Søetaten havde i øvrigt også Slaver gående på Nyholm; men noget nærmere derom vides ikke.

Navnet bevarede indtil vore Dage ved en mindre, nær Reberbanen beliggende Bygning, hvis massive Hvælvinger og ildfaste Jærndøre gæmte Hovedmagasinets Oplag af Beg og Tjære. - Vi antage altså, at det er Bremerholmsfangerne, til hvilke Holberg har hentydet ved at nævne Seigr. Nagels Følge. Men hvorledes skulde det have været muligt at sammenstille Holmens Folk med disse Forbrydere? Dette Forhold bliver mindre påfaldende, når vi betænke, at Holmens Folk arbejdede på det samme Værft, vare ofte satte til det samme Arbejde og stod under samme Myndighed (Holmens Chef) som Bremerholmsfangerne. Disse to Klasser Mennesker kunde for udenforstående synes at dele ganske de samme Vilkår; hos dem begge måtte der da let kunne forudsættes samme litterære Interesse, samme »store Begærlighed efter Viser«. - Når vi ved denne vor Antagelse må regne Holberg blandt dem, som ikke have undersøgt de omhandlede Forhold og derved erhvervet sig nøjere Kendskab dertil, da kan det ikke forringe hans Hæder som Videnskabsmand og endnu mindre som Digter; thi det er ingen Skam for den store Holberg at være mindre vel underrettet om det lille Nyborders små Forhold*).

I Året 1729 måtte en Del af Nyborders Mandskab drage til Grønland for at hjælpe til ved Hvalfangsten. Det derpå følgende År (1730) afsluttede Frederik den fjerdes Regeringstid, der havde været så skæbnesvanger for Nyboder.

*) Holmens Folk og Bremerholmsfangerne nævnes også sammen i Holbergs »Danmarks og Norges gejstlige og verdslige Stat.« Det hedder der bl. a.: »[disse] Matroser ... bruges til nødvendigt Arbejde på Bremerholm, hvor der også findes en Hob Fanger, hvoraf nogle ere dømte til en vis Tid, andre til evig Arbejde. De boe udi et eget Qvarter udi Staden, kaldet de Nye Boder.« Holberg, som åbenbart har al sin Kundskab om Fangerne fra den af os ovenfor anførte Kilde fra 1654, er her ikke fri for at sammenblande disse Fanger og Holmens Folk. I »Danmarks og Norges Stat« omtaler han Nyboder kun dette ene Sted og ikke uden andre, mærkelige Fejltagelser; i hans vidtløftige Danmarkshistorie findes Navnet én Gang og kun i Forbigående.

IX.

Officerer i Nyboder. - Arbejdet på Holmen. - Dokken. - Frimåned. - Forbud. - Marinerne. - Under Struensee, Guldberg og Kronprinsen. - Forhold om Bord.

Kristian den sjette havde betroet Flådens Anliggender i gode Hænder, da han indsatte Grev F. Danneskiold Samsøe til Intendant over Marinen. Materiellet kom i udmærket Stand, men heller ikke Mandskabet blev forsømt; Håndværkernes Stok, på hvis Arbejdsdygtighed Udførelsen af Danneskiolds Planer for en stor Del beroede, fik en ny Organisation. - Intendanten omgikkes for Resten med et Projekt, som kunde være blevet farligt for Nyboders Existens. Det var hans Tanke at indrette Boliger for alle Holmens Arbejdere og Søfolk på selve Øen Nyholm, hvor et stort ved Opfyldning indvundet Areal blev udset til Bebyggelse med »Barakker« for Mandskabet; et samtidigt Kort over København viser os de projekterede, regelmæssige Gader med Kirken i Midten, Men det hele kom kun til at stå på Papiret; Nyboder fik Lov at fortsætte sin Tilværelse ved Østerport. For at holde Øje med Befolkningen herude blev det befaleet, at der skulde bo Officerer i Nyboder. Det er dog næppe nogen ny Forholdsregel. 1682 ses det, at en Schoutbynacht har boet »ved Nyboder«¹⁾, og 1721 nævnes det udtrykkeligt, at Kapitajnen ved hver af Nyboders Divisioner skal »nyde« helt Hus.²⁾ Kristian den sjette forordnede nu (1738-39), at nogle Kompagnichefer skulde tage fast Bolig her. Men den kongelige Befaling måtte lyde to Gange, inden Officererne bekvæmmede sig til at efterkomme den. De holdt vel for, at det nye Naboskab ikke vilde blive behageligt for dem, især når de

skulde fungere som en Art Politi for Befolkningen, og at de tilbødte Nyboders Beboelseslejligheder vare altfor tarvelige; men på den sidste Mangel blev der rådet Bod ved Om- og Tilbygninger; de Officerer, som måtte nedsætte sig i Nyboder, slap tillige snart efter for at bekoste deres Boligers indvendige Reparation, hvilken Staten overtog³). Fra den Tid findes der stedse Officerer blandt Nyboders Beboere, ja et Officerselskab får endog Lokale i to Matroshuse⁴) (til Selskabets Bibliotek?). Da Nyboder stod i sin fulde Kraft, ejede det inden for sit Område henved 24 Officersboliger, som oftest indrettede i »Pavillon'er« for hver Ende af Husrækkerne.

Efter den store nordiske Krig er det Tidsrum forbi, da den faste Stok led Nød, fordi den ikke fik sin Løn udbetalt i regelmæssigt tilbagevendende Terminer. Efter Bestemmelsen (fra 1688) skulde al fast Gage til Matroser og Håndværkere udredes hver Månedsdag og den Håndværkerne endvidere tilkommende Dagløn hver 8de eller 14de Dag. Denne Bestemmelse trådte igen i Kraft med Undtagelse af, at Daglønnen nu betaltes hvert Kvartal. - Trods de heldigere pekuniære Vilkår var Tilstanden i Nyboder mindre glædelig i det Tidsafsnit, som vi nu skulle betragte; thi en Del af Befolkningen var jo bleven demoraliseret i Forurettelsernes Dage. Ikke alene fandtes der adskillige, som endnu bestandigt drev Tiggeri, skønt en kongelig Anordning fra 1732 truede med, at de, hvis Koner og Børn bleve trufne i Betleri, skulde bortjages fra Tjenesten ved Divisionerne; men mange af Mandskabet bleve endog mistænkte for grove Tyverier, som vare forefaldne på Holmen. 1734 forsvandt der mange gode Sager fra Værfterne; Straffen for Ildgærningsmændene skærpedes, men det hjalp ikke meget, »helst Eders Majestæt altid er så nådig at pardonnere dem for Brende-Merke«; man måtte tage hårdere fat (1741); for små Tyverier vankede der nu Kat og

Kassation, og for større Forbrydelser af samme Art Kagstrygning, Brændemærke og Arbejde i Jærn. Der er også mange Tegn på, at Folkene, som én Gang vare komne i Vane med at knurre og være urolige, vedblev at have samme ustyrlige Sind; men det tør heller ikke nægtes, at Styrelsen selv under Tiden gav Anledning til Misfornøjelse. Særligt utilfredsstillende var Ordningen af Arbejdet på Holmen. Håndværkerne måtte møde på Værftet hver Dag, så ofte, som det forlangtes, men Daglønnens Totalsum voksede da også med Arbejdsdagens Antal; 1737 regnedes Året til 286 Arbejdsdage og 1785 til 304*); - derimod var det som bekendt lovet Holmens faste Søfolk, at hver Mand skulde have Frihed i én Uge, når han havde arbejdet og været på Vagt i fjorten Dage, dersom ikke den kongelige Tjeneste »i højeste Måde udkræfvede« en udvidet Arbejdstid. Men dette Krav stillede den kongelige Tjeneste næsten al Tid, så at der behøvedes mere end to Tredjedele af Mandskabet til Vagttjenesten og Arbejdet på Holmen. Selve Vagttjenesten lagde ikke Beslag på særdeles mange Kræfter; 1650-80 måtte omtrent 400 Matroser »våge« hvert Døgn, og Vagtmandskabet var da fordelt om Bord på hvert enkelt Skib; men da Vagtlokalet 1685 indrettedes i Land og Flådens Leje sikredes på anden Måde, kunde man lade sig nøje med det halve Antal Matroser. Også anvendtes fra Begyndelsen af det 18de Århundrede for det meste Soldater (Marinere) til disse Poster. Langt besværligere vare de Arbejder, som fulgte med Vagttjenesten, og som vedblivende påhvilede Holmens Søfolk. Det var Pumpningen af alle Orlogsskibene. De fleste Skibe fra Frederik den fjerdes Tid vare gamle og forsømte; man havde vistnok endnu ikke nogen Dok**), hvori Skibene kunde underkastes de nødvendige Reparationer i Bunden; og Kølhalingen, som hyppigt anvendtes, svækkede Skibene i høj Grad; de lækkede svært, og Pumperne på dem måtte derfor være i

*) Arbejdsåret regnedes 1816 til 258 Dage; i Tiden ved År 1837 til 260, ved 1852 til 268 og ved 1856 til 293 Dage.

**) Måske fandtes der en Flydedok, men naturligvis kun for de mindre Skibe.

Gang, - som der stod i Instruxen, - »både om Aftenen før Solens Nedgang og om Morgenens før Vagtens Afløsning«, hvad de virkelige Forhold gjorde ensbetydende med: Nat og Dag. Endvidere skulde Skibene, som den Gang ikke vare forsynede med Tag, når de lå i Oplag, omhyggeligt affejes, når det havde snet eller regnet, og desuden afskylles med salt Vand, hvilket formentligt afværgede Skibstømmerets Forrådnelse. Skruede Isen sig fast omkring Skibet, havde Vagten også at holde åbent Vande rundt om det. Alle disse Arbejder vare ikke lidet byrdefulde, men Mandskabet søgte desværre også at gøre dem så behagelige og fordelagtige som muligt; derom vidner det Forbud fra 1700, at Vagtmandskabet, som besørgede Pumpningen, ej måtte have Økse, Kniv eller andet sligt Redskab med sig, hvormed der kunde ske Indbrud om Bord i Skibene; lige så lidt måtte det findes i Besiddelse af Tobak, Fyr-tøj eller »Bouteille«. Hvad der i høj Grad spredte Kræfterne og besværliggjorde det øvrige Holmens Arbejde, hvortil Matroserne kunde kommanderes, var den nye Indretning, hvorved Skibene fordeltes til de enkelte Divisioner. Uagtet en Prøve, man anstillede herpå 1718, langt fra var falden heldigt ud, bestemtes der dog to År efter, at hvert Orlogsskib, hvad enten det var udrustet eller oplagt, skulde have en fast Besætning, som holdt Skibet i god Stand, foretog Reparationer på det ved særegne Divisionstømmermænd, - medens Holmens øvrige Tømmermænd besørgede de nye Skibes Bygning, - o.s.v. Ved denne Ordning vandt man, at Orlogsskibene kunde gøres rede til at stikke i Søen med fjorten Dages Varsel, men Ulemperne derved, både for Mandskabet og for Flådens hele Tilstand, måtte snart kunne overbevise de styrende om, at denne Fordel var temmelig dyrt købt*). Det Mandskab, som var fornødent både til Skibenes Besætning og til Holmens Arbejde, blev tilsagt (1688) hver Lørdag og fik sin Gærning anvist ved de så kaldte

*) 1741 blev Indretningen med Skibenes faste Besætning delvis ophævet, idet Divisionstømmermændene afskedigedes.

Dagsedler (1727). - Og da så Dokken på Kristianshavn blev færdig (1739), foregik Lænsumpningen af den i en lang Række År ved Håndkraft. 500 Mand udkommanderedes til dette Arbejde, 10 Mand til hver Pumpe, og der tilstodes dem tre Dage til at fuldføre det i. Men var et større Skib indkommet i Dokken, og Folkene anspændte alle Kræfter Dag og Nat, tilendebragtes Pumpningen i to Døgn, og der var således vundet en Fridag. Matroserne havde da også trællet »af Halsen fast Tungen« og sagtens tillige vædet Halsen mer end tilbørligt; når de derpå i samlet Skare forlod Dokken for at begive sig hjem, afstedkom de i deres Glæde over det hurtigt tilendebragte Arbejde så megen Uro, at Byens Borgere ofte kunde finde sig beføjede til at lukke Vinduesskoderne i de Gader, som den vilde Sværm strømmede igennem. Enkelte af Deltagerne undgik heller ikke at pådrage sig Straf for »Ustyr« ved Dokkens Pumpning.⁵⁾ - Disse og andre ekstraordinære Arbejder medførte, at man også måtte lægge Beslag på den Divisions Tid og Kræfter, som hidtil havde været forskånet. Folkene nærede den Mening, at den skete Forøgelse af Arbejdstiden stred aldeles mod Kongens tidligere Løfte, så meget mere som dette udtrykkeligt var blevet fornyet 1726; - og de nølede derfor med at adlyde. Det var deres Fattigdom, som tvang dem til at holde på deres Ret. Allerede 1688 havde Matroserne fået Tilladelse til i deres Fritid at søge privat Erhverv i Byen, uden at der derfor skulde afkortes dem noget i deres Gage og Kost; end ikke deres Officerer havde Rådighed over dem, når de vare frie for Holmens Arbejde. Men når nu Friheden indskrænkedes, bleve disse Extraindtægter selvfølgelig formindskede, og Staten gav ikke Matroserne noget Vederlag for Arbejdet ud over den reglementerede Tid. Admiralitetet stillede sig på Mandskabets Side og vilde holde Arbejdet inden for de af Loven fastsatte Tidsgrænser, medens derimod Holmens Chef og

General-Kommissariatet ikke turde slå af på de Fordringer, Hensynet til Værfternes regelmæssige Drift uundgåeligt stillede; men det kom snart for Dagen, hvilket af Styrelsens to stridende Partier der var gået af med Sejren, thi det blev betydet Folkene (1729), at de skulde møde når som helst til Arbejde, uden Indsigelse, selv i deres Fritid; de forsømmelige skulde straffes med Arbejde i Bremerholms Jærn; og dem, som vedblev at vise sig genstridige, vilde Standretten straks på Stedet dømme til Døden i Galgen. Denne de opsætsiges Straf blev under Trommeslag publiceret for Befolkningen⁶). Dog indså de styrende snart (1732), at man var gået for vidt; de forsømmeliges Straf formildedes nu til Mulktering. - Uagtet man således havde mere end to Divisioner til det daglige Arbejde, måtte endda et betydeligt Antal Soldater eller Sjøvere tages til Hjælp ved Gærningen. 1764 oprettedes endvidere to Arbejdskom-pagnier på 100 Mand. Billig Arbejdskraft troede man at have opnået i de 900 unge Mennesker på 17 til 18 År, de så kaldte Opløbere, som 1736 antoges i Tjenesten ved Divisionerne; men Institutionen må ikke have svaret til Forventningen, thi 5 År derefter afskediges 600 af Opløberne, og der beholdes kun 10 ved hvert Kompagni. En lille Lettelse havde Mandskabet fået (1722) ved Indførelsen af »Frimåned«⁷), som varede fra Midten af December til midt i Januar, og som lod alt Holmens Arbejde hvile. Frimånedens indførte Regeringen ikke så meget af Hensyn til Folkenes Velvære som for at spare Daglønnen den korte Vinterdag, på hvilken der jo ikke blev udrettet meget i de 7 Arbejdstimer, og for i Ro at kunne opgøre Regnskaber og Beholdninger. Denne Fritid blev vel senere indskrænket betydeligt, men er til endnu i Skikkelse af en mindre Juleferie. Andre små Lettelser fik vore Folk 1729, da Isningen ikke længere foretoges om Skibene, men kun om Fortøjningspælene, og 1743, da der blev ansat faste Natvægttere på Hol-

men for at spare lidt på Mandskabets Arbejdskraft.

Det hårde Arbejde havde gjort Marinens Tjeneste forhadet; enhver, som kunde, unddrog sig derfor; de, som bleve tilbage, vare for det meste forarmede Familiefædre. Ikke alene havde Slidet på Holmen og Sygdomme ved forskællige Udkommandoer af Divisionerne på Krigsskibene efterladt store Huller i Mandskabets Rækker; men mange Numre vare også blevne ledige ved Desertion. Når en Rømningsmand var flygtet til Søs, affyredes et Kanonskud fra Holmen, og Vagtskibet på Reden udsendte ved dette Signal armerede Både for om muligt at indhente Flygtningen. Straffen, der ventede denne, var 3 Gange 27 Slag Tamp og Arbejde i Skubkarren. Men var Desertøren undkommen, kunde man jo også søge at lokke ham tilbage ved at tilstå ham Pardon, Talrige »General-Pardons-Patenter« for Rømningsmænd fra Divisionerne findes netop fra denne Periode, For at udfylde de vakante Pladser i Divisionerne rekruterede man i Reglen disse med Normænd, for hvem man skildrede Tjenesten så tillokkende som muligt; der lovedes enten kort Tjenestetid eller, for længere Tjenestetid: Hus i Nyboder, Pension af Kvæsthuskassen o.s.v. De nyantagne måtte dog mistænkes for at være dårlige Subjekter, hvilke som sidste Redningsplanke valgte denne Levevej; deres tidligere Livsstillinger erindredes ved de forskællige Øgenavne, som deres Tjenestekammerater gav dem; der fandtes en Søren Skrædder, en Jens Vægter, en Kristen Slagter, en Jørgen Hattmager, en »Jomfru i 3dje Division« (en forhenværende Modehandler), en Daniel Russer, en Andreas Støvlesmed o.s.fr. - Alt tydede på, at vore Folk vare komne i Miskredit hos Byens Borgere. Når litterære Smagsdommere i den sidste Halvdel af Århundredet fælde Dom over, hvad som råt og smagløst er, henvise de sådant til »Liebhaberne i Nyboder, Ølhuse og måske nok et andet Sted«; ja, læggeren Vise an på

at håne en den Gang almindeligt bekendt og foragtet Pamfletskriver, så lader den hans »Liig-Procession« gå »langs igiennem Nye-Boder og ud af Øster-Port«; - Stedet for den imaginerede Handling måtte have lige så ringe Anseelse som Personen, der var Genstand for Satiren. En anden, lidt senere Vises Titel er heller ikke til Nyboders Ære: »Nye- og Siæle-Bodernes samt Vartovs Matronernes retmæssige og ivrige Harme over Græverne Struensee og Brandt og deres Complot samt alle deres Vota, samlede til at fælde Dom over dem.« - Også at Avtoriteterne betragtedes Nyboders Folk med ugunstige Blikke. Vore Beboeres mædelige Klædedragt og den under Tiden noget hensynsløse Opførsel, som de udviste på offentlige Steder, var vel Grunden til, at Hofmarskallatet (1747) lukkede Frederiksberg Have for dem, og at Københavns Kommandantskab (1750) forbød dem at betræde Voldene, som efter Sigen- de led under »Pøblens« Ødelæggelser; for at undgå lignende Uordner blev det påbudt (1757), at Folkene med Koner og Børn ikke måtte lade sig se om Søndagen ved Broerne og Bommene uden for Stadens Porte før Aftensangs Tider. Sådanne Forbud vare vel skikkede til at udslukke den sidste Gnist af Æresfølelse hos Holmens Folk, for hvem det jo måtte være klart, at de af Øvrigheden bleve satte lavere end den laveste københavnske Almue. Forbudene stod heldigvis ikke længe ved Magt. Således finde vi, at Søetatens Mandskab 1791 havde Tilladelse til at spadserere på Stadens Volde og 1810 i Rosenborgs og Frederiksbergs »Slotshauger«, når det var iført Uniform.

Frederik den femte fjede en ny Matrosdivision til de tre allerede bestående; Holmens Arbejde fordeltes derved på flere end hidtil og overanstrengte ikke den enkelte så meget; da Skibsbyggeriet tog et mægtigt Opsving, blev Håndværkernes Tal også forøget. Men Nyboder er endnu ikke kommet ud af sin mørke Periode; de slette Ele-

menter, som jo al Tid findes i så stor en Skare, synes helt at ville tage Luven fra de besindigere. Der mældes os om slemme Optøjer; blandt andet leveres der Marinerne adskillige Slag. Marinerne vare geworbne (hværvede) tyske Soldater, som besatte Vagtposterne på Holmen, - når Vagttjenesten forrettedes af Soldater, - og vare behjælpelige med at håndhæve Mandstugten om Bord på Orlogsskibene. For Troskab og Pålidelighed kunde man ikke al Tid rose dem; når Isen lagde til på Sundet, og Passagen til Skåne var fri for Fodgængere (således f. Ex. i Årene 1767 og 68), foretrak man at have Matroser på Holmens Vagter i Stedet for Marinere; thi disse benyttede den gode Lejlighed til at desertere; i Nyboder cirkulerede således en Anekdote⁷⁾ om en Mariner, som vilde begive sig over Isen til Sverig, men i det tågede Vejr gjorde fejlt Bestik og efter nogen Vandring kom i Land på dansk Grund, hvor han røbede sig selv, da han lattede sit Hjærte med det Udråb: »Gott sei gelobt! nun bin ich im Schweden.« Marinerne lønnedes (efter det 17de Århundredes Slutning) af Landetaten, men brugtes mest af Søetaten; ingen af Etaternes øvrige Afdelinger syntes at ville kændes rigtigt ved dem i denne deres Mellemstilling. En »Rencontre« vides de at have haft med Grenadererne 1702; én Person dræbtes på Stedet, ligesom flere bleve dødeligt sårede og ilde skamferede. Holmens Folk, hvem Marinerne ofte kom på tværs, lod disse blive Genstand for vedholdende Drillerier, som udartede til Slagsmål. Sammenstødene, som især bleve mærkelige ved Året 1759, begyndte sædvanligvis ved Aftenstide og udkårede Adelgade til Valplads, der under Tiden bedækkedes med sårede og døde; vel blev det lagt Divisionscheferne på Hjærte at hindre Fjendtlighederne, men Nyboder havde fremdeles et »godt Øje« til de geworbne. Den sidste Kamp, som stod mellem vore Folk og Marinerne, forefaldt 1807; da tog de sidstnævnte alvorlig Revanche for alle For-

nærmelser⁷⁾). Bevæbnede med Geværer brød Soldaterne op fra deres Kaserne i Kronprinsessegade og gjorde et raskt Angreb på Nyboder. Her havde deres Modstandere til Forsvar kun Stene, som de grov op af Gaden, og Kampens Skæbne var derfor snart afgjort: alle flygtede; Beboerne lukkede deres Vinduesskodder og spærrede sig inde; hvor dette ikke blev iagttaget, indslog Voldsmændene Vinduerne, trængte ind i Husene og mishandlede Beboerne; hvem den vilde Hob mødte på Gaden, gik det ikke bedre. Nyboders Vagt blev tagen med Storm, Skilderhuset gik i Løbet, og Sejrherrerne lod Arbejdsklokken lyde, vist nok for at gøre deres Triumf vitterlig for alle. Det var en uhyggelig Dag. Men Hestgarden genoprettede Roligheden i Løbet af de næste 24 Timer, strænge Straffe fuldbyrdedes, og Lovbudet om, at Nyboders Mandskab skulde være i Hjemmet inden Mørkets Frembrud, blev indskærpet på ny. Under den snart derpå følgende Krig viste Marinerne deres rette Sindelag ved enten at gøre Mytteri (f.Ex. på Trekroner, Kristiansø) eller ved at gå over til Fjenden, uagtet de truedes med Galgen for sådant Forræderi. Holmens Vagter bleve da besatte af Borgervæbningen; men ikke længe efter ophævedes Marinerkorpset og den fornødne ringe Soldaterbesætning på Orlogsskibene toges af de i København garnisonerende Regimente.

Kortvarigt blev Struensees Herredømme - under Kristian den syvende, - men har dog efterladt mærkelige Spor i Nyboders Historie. Hvor vidt Nyboder har benyttet sig af Trykkefriheden, hvis Indførelse som bekendt gav Signalet til en almindelig Tøjlesløshed i Litteraturen, kan ikke bestemt påvises. Et Skrift som »Merkværdig, sandfærdig og tilforladelig Beretning om den buggede Ræv, som var Proviant-Forvalter i Niels Klims Rige« (1771)^{*)} omhandler i det mindste et Forhold, som lå Nyboder stærkt på Sinde. Ligeledes kunne Piecerne: »De

*) Forfatteren til denne Vise har nok haft god Vilje til at give den hældende Vogn et Stød. Manden, hvortil der hentydes, var Proviantforvalter fra 1760 til 1772, men blev sidstnævnte År dømt fra sit Embede for Regnskabsmangel.

Danske og Norske Søemænds Ære, forestillet i et Lykønskings-Vers til Kongen, betænkt at indleveres til Høistsammes besluttede Reise til Norge 1768« og »En norsk Matroses Tanker over den Vanskelighed at fåe Kongen i Tale, skrevet til Trøst for sine Brødre« gerne have deres Oprindelse fra de lave Huse ved Østerport. De med særdeles originale Indfald udstyrede »Tanker og Observationer til høyeste Eftertanke angående den danske Sø- og Krigs-Flode udi Bygningen, Freds- og Krigs-Tider« o.s.v. skyldes måske et nybodersk Geni. Dog Befolkningen her ude har al Tid været mere Handlingens end Ordets Mænd. Marinen var ingenlunde Stifbarn under Struensee; så vel Divisionerne som Håndværkerstokken bleve øgede, ja have aldrig været så talrige som netop under ham; det tillodes endog en Del af de faste, Søfolk at gå i russisk Tjeneste (1770-72); men for Resten gav Mandskabet Ministeren god Grund til Fortrydelse. I Juni 1771 forefaldt der nogle Uordner på Holmen, hvorfor Holmens Chef (Overekvipagemester) og Gammelholms Ekvipagemester mistede deres Embeder. Tyverier gik meget i Svang på de kongelige Værfter i disse År, hvilket en Forordning søgte at forebygge især ved at hindre Salget af Tyvekosterne. Det bekendte »Tog til Hørsholm« udførtes vel fornemlig af indrullerede norske Matroser, som 2400 i Tallet fordrede deres tilbageholdte Kostpenge, hvilke man ikke havde haft Tid at beregne; men det er rimeligt, at det faste Mandskab har givet Normændene nyttige Vink. Hværvingschefen og en Departementschef måtte tage Skylden for den skete Forsømmelse på sig og fik deres Afsked, hvorimod Matroserne opnåede, hvad de forlangte. Da Optøjerne vare lykkedes så godt for de indrullerede, prøvede Holmens Håndværkere at sætte noget lignende i Værk; de vare utilfredse med i nogen Tid at have måttet arbejde på Helligdagene. Vel ytrede Regeringen sin Misfornøjelse med Folkenes Optræden⁸), men

søgte tillige at formilde dem ved at give Løfte om en glad Mikkelsaften, på hvilken der for kongelig Regning skulde beværtes med en stegt, fyldt Okse (»Forsoningsoksen«) og med Øl og Brændevin. Den samme Aften vilde Struensees Fjender benytte til at styrte den misundte og forhadte Minister, idet Holmens Folk skulde være de ingenlunde uvillige Redskaber til Planens Udførelse. Anslaget mislykkedes imidlertid denne Gang; men da Struensees Fjender endelig sejrede i Januar 1773, var der almindelig Glæde i Nyboder, og i Sejrsrusen vovede nogle her ude fra, understøttede af Byens Pøbel, at udplyndre adskillige (60) Steder i Byen; ikke blot berygtede Huse og Ølkipper måtte lide sådan Overlast, men også Gårde, hvis Ejermænd formodedes at være Struensees Venner*). Plyndringerne bleve dog ikke iværksatte efter nogen forud truffen Aftale; i Begyndelsen var det kun enkelte Matroser, som prøvede deres Lykke i denne Retning, men da Autoriteterne ikke lagde dem nogen Hindring i Vejen, voksede Røvernes Dristighed, forbigående Kammerater øgede Antallet; og da man havde fået fat i nogle Tønder Vin, »sendte man endelig ud og lod hele Nyboder indbyde til dette Gilde«. Dernæst gik det løs på alt, hvad der var af Værdi**), det forsvandt mellem Expeditionens Deltagere; om det så var Kakelovnene, bleve de ansete for et godt Bytte. Misgærningen pådrog ikke Udøverne nogen Straf; langt om længe, Kl. 2 om Natten, blev Generaladjutanlen sendt ud for at - takke Folkene i Kongens Navn for deres udviste Nidkærhed og for at befale dem at gå hjem og holde sig rolige i deres Huse. Hvorledes de »nidkære« Idrætsmænd have ment at kunne forsvare eller undskylde Røveriet, som blev besunget af Viser i Snesevis, - ses bedst af et Flyveskrift fra denne Tid: »Den brave Holmens Magtes glade Indtog i Husene, på den mærkværdige St. Antonii Dag 1772«. Forfatteren påstår heri, at den omtalte Gærning

*) Således Gabels Gård på Østergade, hvor Efterslægtens Skole nu er. Gabel havde fået en Del Begunstigelsen af Struensee, og Rygtet gik, at hans Gård skulde indrettes til offentligt Hus.

**) Der blev udgivet i Trykken »En Satyrisk Fortegnelse på endeel Pretiosa, Guld, etc. som er funden på Gaden d. 17. Januarii og som ved offentlig Auction til de Høystbyden de skal bortselges d. 32. Jan., som først kommer, ved Gammelstrand«.

umuligt kan have været nogen Synd, »thi disse (udplyndrede) Folkes Gods var jo Tyve-Gods; når det nu blev røvet, kom det blant Publikum igien, som det var stialet fra.« Altså »var den existerende Måde den bedste, Himlen kunde udtænke at straffe disse Skarns Pak på.« Holmens Folk kunde derfor den følgende Søndag med god Samvittighed gå i deres Sognekirke og med sejrsglade, samstemmende Hjærter høre Bremerholmsprovsten udbrede sig over Dagens Evangelium (Brylluppet i Kana) i en Prædiken, som var betitlet »Forstyrrelsernes Forstyrrelse«, og hvis »Hoved-Sats« var: »En kummerlig Omstændighed glædeligen forandret til almindelig Fordeel og Glæde«, hvorved især »to Ting merkes: 1. Omstændigheden, som er kummerlig, 2. Forandringen, som er almindelig, fordeelagtig og glædelig.« Det hele havde i Sandhed været ret fordelagtigt for visse Individer i Nyboder: Sommeren derpå solede Folk her ude Sengklæder, hvis hele Udstyrelse røbede en finere Oprindelse. Ikke mange Uger efter hin Januar Nat drog Nyboder hoverende ud til Fælleden, hvor Struensee måtte bøde for sin Letsindighed; men Mandskabet vendte meget stilfærdigt tilbage, thi det blodige Skuespil havde ikke undladt at gøre et såre alvorligt Indtryk på selv de hårdeste Gemytter⁷⁾. Struensee havde, Dagen før han blev styrtet, ladet en Kabinetsordre udgå om, at al Naturalforplejning skulde ophøre ved Søetaten; lige så overilet dette Bud var, lige så virkningsløst blev det ved Ophavsmandens Fald. En anden Befaling om, at alle Nyboders Børn under 6 År, som Forældrene ej kunde ernære, skulde sendes til Anstalten for Hittebørn, - havde et menneskekærligt Motiv, som Datiden vist nok ikke forstod at vurdere⁹⁾.

Straks i Begyndelsen af den så kaldte guldbergske Periode indgik Håndværkerne til Kongen med en i ærbødige Udtryk affattet Ansøgning¹⁰⁾, hvori de blandt andet udbad sig deres Dagløn betalt måneds-

vis i Stedet for, som hidtil, kvartalsvis; til det forøgede Arbejde ved Lønnens hyppigere Beregning tilbød de selv at ville underholde en duelig Skriver. Men Ansøgningen blev standset på Vejen til Kollegiet, idet man betydede Ansøgerne, at deres Ønske var aldeles utilstedeligt. Håndværkerne tabte imidlertid ikke Modet, Ansøgningen blev atter indgiven, smukt udstyret, indbunden i blå Bind. Den vakte en Del Opmærksomhed ved Hoffet Enkedronning Juliane Marie, hed det endog, vilde se den, og en af Ministrene bragte den til hende. Men den vendte ikke mere tilbage til Kollegiet; Hofgunsten havde kun været forbigående; der faldt snart en Resolution, som lod Folkene vide, at den attråede Forandring ikke vilde være til deres eget Gavn, eftersom deres Kredit måtte blive mindre, når de ikke, således som det nu var Tilfælde, havde større Pengesummer mellem Hænder på én Gang; ej heller vilde det ansøgte være i Statens Interesse: der var ikke tilstrækkelig Tid til en så hyppig Beregning, og det måtte ventes, at den Døsighed og Lunkenhed, som Håndværkerne allerede nu udviste under Arbejdet på de Dage, som fulgte umiddelbart efter Daglønnens Udbetaling, vilde vise sig tre Gange så ofte, hvis Forandringen indførtes. Skønt Folkene således på ny havde fået Afslag, vedblev de at holde Møder i samme Anledning, hvorfor Regeringen så sig nødsaget til at udstede en kongelig Ordre¹¹⁾, som blev trykt og opsloges rundt omkring på Holmene og til Overflod oplæstes i de samlede Arbejdskompagniers Nærværelse; Ordren advarede Folkene imod at foranstalte uordentlige Sammenløb og indpræntede dem at holde sig Søkrigsartiklerne efterretteligt. I de følgende År (1774-75) fandt en større Afskedigelse Sted blandt Håndværkerne, men Skibsbyggeriets udviklede Standpunkt gjorde det straks nødvendigt at antage private Arbejdere for at erstatte de afskedigede. Det var en Reform af en lidet indgribende Natur, da de gamle

Benævnelser på de forskellige Livsstillinger i Søetaten ved denne Tid ombyttedes med mere moderne Navne, så at f.Ex. »Ober-Archelimester« blev til Overkanoner, »Bysseskiøtter« til Konstabel o.s.v. Nyboder var endnu tilbøjeligt til at tage den svageres Parti, selv om denne ikke havde Retten på sin Side. Således påmindes en Anordning fra 1777 Folkene om, at man ikke må huse eller beskytte Betlere, endnu mindre gøre de fattiges Fogder nogen Overlast, hvis man ikke vil have med Nyboders Vagt at skaffe¹²). I Året 1779 hændtes den Ulykke, at Krudttårnet ved Østervold sprang i Luften. Det gik især ud over Nyboder, som blev »næsten ruineret.« 47 Mennesker kvæstedes, og 7 døde af deres Sår; Bygningerne fik en Skade, der vurderedes til 40,000 Rdl., medens Tabet, som Beboerne led ved Ødelæggelsen af deres Bohave, ansloges til 3500 Rdl.¹³). Der måtte bevilges en usædvanlig stor Sum til Nyboders Reparation dette År; og Ulykken blev en velkommen Anledning for en Del Folkedigtere til at sætte deres Penne i Virksomhed med at forevige den opsigtsvækkende Tildragelse. Krudttårnet opførtes på ny, men er nedbrudt i vore Dage (1872), - Da der, i Følge en almindeligt udbredt Mening, var meget at udsætte på Divisionernes Tilstand, lod en nedsat Kommission holde Generalmønstring over Mandskabet og fik derved Manglerne konstaterede; men da Kommissionen tillige fremkom med flere Forslag, som tilsigtede en Ændring i de påankede Forhold, erklærede Admiralitetet, at Kompagnierne vare i så god en Stand, som det kunde forlanges, og dermed slog man sig til Ro. - Året 1783 blev mindeværdigt ved en Opfindelse, som friede Mandskabet for et stort Besvær; Fabrikmesteren Hendrich Gerner opfandt nemlig »en kunstig Mølle at skaffe Vandet ud af Skjoldungens Flyhavn.« Den Glæde, hvormed Opfindelsen sikkert er bleven hilset af alle, har fundet sit Udtryk i et Digt i Folkevisetone, forfattet af en Søofficer (H. C.

Sneedorff). Det begynder således:

Hr. Henrik han sidder så tankefuld,
hans Hoved til Jorden mon hælde;
det gør hannem Sjælen så sorrigfuld,
at Skjoldungens Stridsmænd mon trælle.

Pumpeværket, som trådte i Stedet for de 50 Pumper af almindelig Konstruktion, hvorved Dokken forhen tømtes, var meget sindrigt; det uvante Arbejde voldte Datidens Håndværkere meget Hovedbrud; men Hr. Henrik kunde selv give dem direkte Vejledning:

Han talte de Tømmermænd Øksehug til,
vog Slaget af Smedens Hammer;

og Værket, hvortil der blev anvist 10,000 Rdl., fuldførtes i 29 Uger. Resultatet var glimrende:

Det undrer hver Mand, som tænker derpå,
at ej udi ét Døgn til Ende
kan to Gange fire Ros mere formå,
end fem hundred Mand udi trende.
Nu snurre de Guldhjul for Gangerens Skridt,
nu bruges kun Skjoldungens Stridsmænd til Strid.
Hil være Hr. Henrik !

Og Hjulene snurrede for Gangerens Skridt i 70 År, indtil Dampen gjorde dem overflødige*). Året efter den Gernerske Opfindelses Frem-

*) Maskinen, som derefter og indtil 1880 drev Dokkens Damppumpe, havde også Interesse for Holmens Folk; den var nemlig et Sejrstropæ, hidrørende fra den slesvigholstenske Dampkanonbåd von der Tann, som erobredes af de danske 1850⁷).

komst havde Guldbergs Regimente Ende. At denne Minister ikke helt har manglet Hjærte for Nyboder, fremgår af den Beredvillighed, hvor-med hans Regering i 1783 ydede Erstatning til de menige, som havde lidt Tab ved Stokhusmøllens Brand, idet al deres Månedsrug, som de havde indleveret til Maling på Møllen, var bleven et Rov for Luerne¹⁴). Denne Hjælp kunde for øvrigt nok gøres behov; thi det var den Gang dyre Tider at leve i; Kostpengenes Vækst kunne give os Underretning om Livsfornødenhedernes stigende Værdi. Kosten blev 1688 vurderet til 20 Rdl. årligt, og Prisen holdt sig temmelig uforandret i henved 100 År, indtil den 1772 begyndte at stige; 1784 var den nået til 37 à 38 Rdl., og på det Punkt blev den stående Århundredet ud.

Holmens Folk kunde i sådan Dyrtid være glade ved at modtage Kosten in natura; dog forslog Provianten jo ikke til hele Familiens Underhold, og derfor har Underklassernes Stilling på hin Tid alligevel været meget trykkende.

Også i Kronprinsens Regeringstid kunde en Opfindelse, denne Gang dog af udenlandsk Herkomst, yde Holmens Folk god Håndsrækning ved deres Arbejde. 1787-88 blev der i Søetatens Grovsmedie på Gammelholm af indkaldte Englændere opsat en »Ildmaskine«, den første Dampmaskine her til Lands; dens Kedel skal have været af Kobber; Udbygningen, hvori Maskinen fik Plads, benævnedes sædvanligvis »Cylinderhuset«. Englænderne vedblev at være ansatte som Maskinister indtil 1802; da synes det foregående Års Fjendtligheder med den engelske Nation at have umuliggjort disse Udlændinges Stilling ved Holmen. Maskinen, som havde kostet 81,000 Rdl., og som allerede 1805 måtte erstattes med en anden, drev to Hamre, en stor og en lille, men mægtede dog ikke at sætte dem begge i Bevægelse på én Gang. Hvor let lod nu ikke det glødende Jærn sig forme, bearbejdet af

den for Resten ikke synderligt tunge »store« Hammer, som hævedes i Vejret af fire roterende Arme; - hidindtil havde Arbejderne møjsommeligt måttet danne Jærnet til det kolossale Skibsanker ved selv at svinge Håndhamrene. - Havde den foregående Regering bevaret Tallet på Matroserne nogenledes uformindsket, så foretager Kronprinsen nu en større Reduktion, hvorved hver Division mister ét Kompagni; men i sin Adfærd lige over for Håndværkerne*) synes Kronprinsen i Begyndelsen at ville træde i den forrige Styrelses Fodspor. Håndværkerne reduceres (1791) »på Grund af den indførte langsommere Bygningstur (ved Skibsbyggeriet), og da alt Arbejde, som kan, skal forfærdiges uden for Holmen«¹⁵⁾. Og da et halvthundrede Håndværkere, sagtens i Anledning af det endnu brændende Lønningsspørgsmål, (1794) bringe Opløb i Stand ved Bommens Vagt, på Amalienborg Plads og Gammelholm, tænker Regeringen ingenlunde på at give efter for deres Fordringer; en General-Krigsret må dømme de skyldige, hvis Straffe vel blive formildede af Regeringen, men desuagtet ere strænge nok (1 Mand sættes til Fæstningsarbejde på Livstid, 3 til samme Arbejde på Kongens Nåde, 6 få Kat o.s.v.). Men snart derpå forandrer Styrelsen Tænkemåde; nu tilbagekaldes én Ordre om at afskedige henved 300 Svende, og der bliver endog antaget henved 250 nye Håndværkere; nu lægges der tre nye Kompagnier til Stokkens fem ældre; nu forsynes 40 Lærlinge med Redskab for kongelig Regning, og ikke længe efter have alle Håndværkere »frit Redskab«, dog med den Forpligtelse, at de selv stedse holde Værktøjet i forsvarlig Stand; nu finder endelig Lønningsspørgsmålet sin fredelige Afgørelse, idet; den månedlige Udbetaling også udstrækkes til Håndværkernes Dagløn¹⁶⁾; disse og flere lignende Forbedringer i Håndværkernes Stilling vare Vidnesbyrd om, at Kronprinsen havde til Rådgiver en indsigtfuld Velynder af Holmens Folk.

*) 1790 opkaldtes 3dje Departement i Kollegiet efter Håndværkerstokken, 4de Departement efter Divisionerne.

Alle vare enige om at nævne Fabrikmester F. C. H. Hohlenberg (1796-1803) som denne Velynder; hans Navn havde en god Klang i Nyboder; i senere Perioder skuede Holmens Folk tilbage på hans Embedstid med et Suk, thi den stod jo for dem som gyldne Dage. - Vi ville endnu minde om, at Københavns store Ildebrand 1795 tilførte Nyboder en Del husvilde Folk af Divisionerne og Håndværkerstokken, som hidtil havde boet i Byen; til disse brandlidte måtte der skaffes Plads, først i et Blokskib, »Norske Løve«, som lå uden for Bommen, dernæst i Nyboder, hvis Bygninger af den Grund måtte forøges.

Orlogsskibene⁷⁾ vare på den Tid ikkun simpelt indrettede; for de overordnede vare Bekvæmmelighederne få, for Mandskabet endnu færre. Skaffeborde og Skaffebænke ansås for unødvendige; ved Måltiderne måtte Folkene altså sidde eller ligge ned på Dækket, der også tjente som Sæde, når de vilde bøde på deres Klæder, og tillige som Pult, hvis de havde noget at skrive. Datidens Anordninger omtale vel Skibskister, - hvo, som lod Nøglen sidde i sin Kiste, fik ikke Erstatning for, hvad der blev stjålet ud deraf, - men disse Gæmmer have sagtens været Mandskabets private Ejendom, når ikke en Sæk har måttet gøre samme Nytte. Det offentlige leverede Hængemåtter til Køjer; således i det mindste i Året 1678, da der anskaffedes 6700 Stykker, "undtagen de, som på Skibene er i Behold og Folckene ej har med sig bekommet"; det var derimod overladt til Underklasserne selv at forsyne sig med Køjeklæder af deres egen Lomme, men der måtte ikke som i Kristian den fjerdes Tid føres Hø og Halm om Bord til denne Brug, hvilket allerede var forbudt 1625. Endnu 1789 må Køjeklæderne have været Matrosernes Ejendom, siden det da forbydes Husværterne i København at tilbageholde de indrullerede Søfolks Køjer og Klæder, som havde boet hos dem og vare blevne dem noget skyldige. Den Orden og Ren-

lighed, -som nu er en Pryd for vore Krigsskibe, kunde under de omtalte Forhold ikke gennemføres. De meniges Mangel på Ordenssans og på de fornødne Pengemidler til en rigelig Ekvipering, - Mangler, som de hårde Straffe, der ofte uddeltes derfor om Bord, ikke kunde afhjælpe, - medførte smitsomme Febre og væmmelige Hudsygdomme, som end ikke Befalingsmændene gik fri for. Exempelvis kan anføres, at i Tidsrummet fra 1779 til 1788 mistede 4 Orlogsskibe på deres Togter til de varme Lande mange Folk ved Sygdomme, sandsynligvis opståede af ovennævnte Grund. Cheferne tiltaltes vel retsligt, men Straffen blev i Almindelighed eftergivet dem, og med Rette, thi man havde endnu ikke Blik for de egentlige Årsager til Ondet og kunde derfor ikke træffe virksomme Foranstaltninger derimod. Men ved Skibenes stadigt forbedrede Indretning, ved bedre Forplejning især på længere Togter og ved Chefernes af Regeringen støttede Bestræbelser for at vedligeholde »et muntert og let Sind« hos Mandskabet opnåedes stedse glædeligere Resultater.

X.

Det nittende Århundrede. - Arbejdsdagen. - Absent. - Ondt Vejr. - Flådens Tab 1807. - Finansnød. - Abnorme Tilstande. - Reformere. - Kommandant i Nyboder. - Holmens Hæderstegn. - Kompagnisergenten. - Senere Tilstande og Begivenheder. - Avislitteratur. - Illumination. - Foreninger.

Omtrent ved Overgangen til det nye Århundrede blev der foretaget en heldig Forandring med Inddelingen af Arbejdsdagen¹⁾; vi ville fremhæve Hovedtrækkene af den tidligere Ordning. Arbejdsklokken gav Signalet til Arbejdets Begyndelse på Holmene omtrent ved Solopgang, altså ikke ved samme Klokkeslet Året rundt. I Kristian den fjerdes Dage tør Holmens Folk antages at have måttet give Møde meget årle, thi der fortælles os, at denne Konge, som ofte besøgte Værftet og førte Tilsyn med Arbejdernes Flid og Påpasselighed, under Tiden indfandt sig på Holmen endog før Klokken 4 om Morgenens og begyndte venlig Samtale med enhver, han da traf på. Men i senere Tider begyndte Morgenklokken først at lyde Kl. 4³/₄ om Sommeren (fra April til September) og Kl. 8¹/₂ på de mørkeste Vinterdage. Kun Smedene, der måtte benytte Essens Ild så længe som muligt, mødte også om Vinteren til det førstnævnte Klokkeslet og gik da i Mørke til deres Arbejde*).

*) Allerede 1680 havde Smedene den lange Arbejdsdag Året rundt²⁾. De lønnedes også forholdsvis bedre end de øvrige Håndværkere, (Skibsbyggerne dog undtagne), og modtog ved forefaldende mere besværligt Arbejde Extradusører; de, der smedede Skibsknæer, fik således »Knæpenge«.

- Men det galdt for alle om at møde i rette Tid, inden det Kvarter var omme, i hvilket Klokken lød; man måtte skynde sig både med at »få lidt i Livet« og at tage Afsked med Hjemmet, derhos ikke lade sig opholde på Vejen; thi hvo, som kom for sent, selvom det kun drejede sig om nogle få Minutter, måtte bøde derfor. For at opmuntre til

»betimeligt Møde« blev der i dette Århundredes Begyndelse indført de så kaldte Brikkepenge, hvad der var en Gageforbedring på omtrent 10 Rdl. årligt for hver Mand og (1803) på næsten 20,000 Rdl. for hele Håndværkerkorpset; satte den menige ikke større Pris på denne Opmuntring, end at han trods den kom for sildigt, mistede han naturligvis Brikkepengene. Men varede hans Udeblivelse i Timevis, så at han kunde mistænkes for uden Tilladelse at ville forsømme Arbejdet hele Dagen, beregnedes der ham en »Absent«, som forhøjede Pengetabet betydeligt og i Gentagelsestilfælde åbnede en ubehagelig Udsigt til et nærmere Bekendtskab med Tampen. I ældre Tid var det dog ikke Pengepungen, men Mundforrådet, som blev straffet i Anledning af sådanne. Forsømmelser; 1625 gav man de sendrægtige afknappede Portioner af den Mad, som anrettedes på Holmen, medens det Mandskab, som havde Tilladelse til at nyde Provianten hjemme, led Fradrag i Månedskosten. Men i det mindste fra 1685 måtte de forsømmelige ud med Skillingen; i det 18de Århundrede bødede Matrosen 16 Sk. af sin ringe Løn for en Absent; Håndværkeren, som var bedre lønnet, erlagde År 1726 48 Sk. om Sommeren og 32 Sk. om Vinteren, men 1732 henholdsvis 1 Rdl. og 64 Sk.; 1847 beregnedes Absenten for Håndværkerne i de forskellige Klasser til 48 à 104 Sk. dagligt hele Året rundt. Disse »Strafpenge«³⁾ sammensparedes siden 1690 i »Forsømmelsesbøssen«; men det må bemærkes, at allerede Kristian den fjerdes Tid kendte en »Bøsse«, hvori Bøder og Gaver fra Officerer og menige bleve nedlagte, og hvis Indhold uddeltes til fattige Søfolk, »således som det er bestemt ved Holmens Artikler«; hvad der indkom i Kristian den femtes Bøsse, anvendtes derimod til det offentliges små Fornødenheder; 1702 ere Strafpengene så rigelige, at de kunne dække Udgifterne ved Nyboders nødtørftige Brolægning⁴⁾; 1779 indkøbes der en Del Materialier til Hol-

men for 3 Fjerdedele af Forsømmelsespengene. - Nåede vor Nyboders Mand inden for Holmens Område i rette Tid, måtte han hurtigt finde sin Plads i Arbejdsparaden. Denne Mønstring blev i gamle Dage (1690) anset for at have så stor Vigtighed, at selve Holmens Admiral fik Pålæg om »så vel tidligt som sildigt« at indfinde sig, hvor den foretoges. 1729 blev der dog ikke længere forlangt så meget af ham; vel skulde han »under Tiden« være til Stede, men ellers kunde han lade Ekvipagemesteren føre Overtilsynet. 1732 førtes dette Tilsyn af en Kommandørkapitajn, nærmest vel for Divisionernes Vedkommende. Selve Forretningen udførtes af Kommissariatets Betjente, de så kaldte Mønsterskrivere, eller (i det 18de Århuudrede) af Kompagnisergenterne, som råbte Folkene op. Men i hvilken Orden skulde Opråbet ske? skulde man tage Mandskabet efter Klasse og Nummer, eller efter Alder: de yngste først og de ældste sidst? Disse to Systemer vekslede i Løbet af forrige Århundrede⁵). - Mønstringen varer en Times Tid, men er den lykkeligt tilendebragt, giver man sig dernæst gode Stunder, inden man kommer rigtigt i Gang med Arbejdet; skulde nogen falde på efter endt Mønstring at »snige sig bort« fra sin Gærning, da er han ikke bedre faren end den, der gentagne Gange har fået en Absent; Holmens Chef, Hovedvagtschefen, Inspektionsofficererne (fra 1737), Lieutenanter fra Divisionerne o.fl. have Øje med, at Arbejdet varetages samvittighedsfuldt*), indtil der gives Tegn til Middagshvilens Begyndelse (Kl. 11). Da forlader Mandskabet Holmen for at holde Middag hjemme, og efter en Fraværelse på 1 Time For- og Efterår og 2 Timer om Sommeren vender det tilbage, mønstres atter - lige så omstændeligt som første Gang, - og skrider langt om længe til Forretningerne; men Middagsmaden med tilhørende Drikkevarer har gjort adskillige mindre dygtige til deres Arbejde; der lå jo så mange fristende Beværtningssteder på

*) Der var f. Ex. Straf for Rebslagere, der spandt dårligt Garn. Ved Skibenes Reparation og Kalfaktering fik hver Arbejder sit Stykke af Skibet anvist og noteret, for at han kunde drages til Ansvar, hvis Arbejdet senere viste sig at være slet udført.

Folkenes Vej til Holmen. I Vintermånederne (November-Januar) tillades det slet ikke Mandskabet at gå hjem i Middagsstunden. Dagens Arbejde ophører henad Aften, Kl. 7 om Sommeren, Kl. 3 om Vinteren; Smedene holde ud Sommer og Vinter til Kl. 7. Det er øjensynligt, at den tvedelte Arbejdsdag måtte lade megen Tid gå til Spilde både for Arbejdsgiveren og Mandskabet. Dog havde denne Ordning været fulgt længe, sandsynligvis lige siden »Boden« ikke mere bespiste Folkene på Holmen; 1781 havde man vel forøget Middagstimerne noget⁶⁾, men til en fuldstændig Forandring følte man ikke Trang. Forandringen kom først 1799 og må vist nok tilskrives Hohlenberg. Arbejdet skulde nu, ligesom forhen, begynde i den tidlige Morgenstund og fortsættes til Kl. 4 om Eftermiddagen, da det helt skulde ophøre for den Dag; til Middagsmåltidet blev der indrømmet Folkene et kort Ophold, men det tillodes dem ikke længere at forlade Værftet i Arbejdstiden. Herved sparede én Mønstring dagligt, Holmen kunde være mere sikker på sit Mandskabs Arbejdsdygtighed, medens Arbejdstidens Længde vedblev at være den samme. Når det i travle Tider var nødvendigt at beholde Folkene til Arbejde på Værftet efter Kl. 4, udbetaltes der Extraløn under Navn af »Timepenge«; dette Navn havde dog været kendt på Holmen fra År 1784. Klokkelydningen begyndte 15 Minutter tidligere end hidtil og varede altså en halv Time, hvilket måtte bidrage til at formindske de forsentkommendes Antal⁷⁾. De gamle Holmens Arbejdere, hvem de tilvante Forhold vare blevne så kære, kunde naturligvis ikke se Fordele ved Omordningen; desto villigere gav de unge den deres Bifald, da Fabrikmesteren efter at have sammenkaldt Flertallet af Håndværkerne fremstillede Sagen for dem. En simpel Følge af den nye Ordning blev, at Nyboderskonerne måtte give deres Mænd den »tørre Kost« med om Morgenens og have Middagsmaden parat ikke Kl. 12, men Kl.

4, når Manden kom hjem; på den Tid af Eftermiddagen steg Røgen fra nu af nok så lystigt op fra alle Nyboders Skorstene. Efter Middagsbordet havde Manden Tiden til sin egen Rådighed, hvad enten han vilde anvende den til Adspredelse eller til Hjemmeflid. - Arbejdsdagen har i alt væsentligt bevaret den ovenfor antydede Skikkelse indtil vor Tid.

Det er let fatteligt, at Holmens Arbejde i det fri eller i de uopvarmede Lokaler blev umuliggjort, når stræng Kulde, gennemblødende Regn eller stærk Storm vare ugunstige Herrer. Holmens Chef havde allerede 1729 fået Bemyndigelse til under sådanne Forhold at sætte Mandskabet til andet Arbejde, der kunde udføres under Tag; ofte blev man dog nødt til at sende Folkene hjem. Men der savnedes nærmere Bestemmelser om, når Vejret måtte kaldes »ondt«. Også herfor blev der ved Overgangen til vort Århundrede fastsat en Norm⁸⁾, for hvilken Iagttagelser fra de sidste 10 År bleve lagte til Grund, og til hvis Gennemførelse der indkøbtes Varme- og Lufttryksmålere, som Holmen altså indtil da ikke har ejet. Når de to Inspektionsofficerer på Ny- og Gammelholm ved Aflæsning på disse Målere og ved Konferering med hinanden vare komne til den Overbevisning, at Arbejdet var umuligt, hejsedes det blå »Dispensationsflag« både i Nyboder og på Holmen til Tegn på, at Vejrforholdene gav Mandskabet en Fridag. Endog om Sommeren kunde Dispensationsflaget hejses på regnfulde Dage. Men Håndværkeren mistede (indtil 1847) sin Dagløn på en sådan trist Dag og var alene henvist til sit private Erhverv. -

Det nye Århundrede⁹⁾ oprandt med sin »Hædersdag«, af hvis Hæder Nyboders mandlige Befolkning med Rette kan tilegne sig sin Del; endog Skoledrenge fra Holmens Skoler måtte tjene Fædrelandet ved denne Lejlighed; de bleve satte til med Sand at uskadeliggøre de Bomber, som Fjenden muligvis vilde sende ind på Toldboden eller i Flå-

dens Leje. Dog havde Slaget i Kongedybet ikke videre Indflydelse på Nyboders Skæbne. Desto mærkeligere blev Året 1807. Da Englænderne indesluttede København, slappedes Mandstugten i Nyboder; før Affæren i Classens Have øvede en Del Holmens Folk i Forening med andre ligesindede adskilligt Hærværk i Haverne uden for Byens Volde; hvad de tog der, mente de, var reddet fra at falde i Fjendehånd. Den første Bombardementsnat slog Projektilerne hyppigt ned i Nyboder; der nedbrændte nogle Huse, og ikke få Mennesker fik en ofte gruopvækkende Død. Pligten havde kaldet Mændene i Nyboder fra deres Hjem; Matroserne vare om Bord på Roflotillen, - som i det hele havde 11 Træninger med Fjenden og mistede omtrent 100 døde og sårede, - og af Håndværkerne holdt nogle Sexti Batteri besat under Anførsel af Holmens Ekvipagemester, medens andre vare Brandfolkene behjælpelige med Slukning så vel på Tømmerpladsen som i selve Byen. Kvinder og Børn måtte tilbringe den første Nat ene hjemme i Nyboder, men stor var deres Uro og Jammer. De vidste ikke, hvorledes de skulde forholde sig under den truende Fare; Mændene havde blandt andet rådet dem til ikke at nærme sig Vinduerne, hvis Rudeglas kunde gøre Skade, når det sprang for det stærke Lufttryk ved Bombernes Explosion; men de ængstede, rådvilde Kvinder overvejede endvidere med hverandre, om det ikke var bedst at holde Børnene samlede om sig, thi når en Bombe da slog ned, så kunde de alle gå til Grunde på én Gang, og deri fandt de fleste noget meget trøstefuldt. Da Morgenens brød frem, ophørte Bomberegningen, men for ikke at opleve flere sådanne Rædselsnætter, som muligvis vare i Vente, flyttede de fleste af Beboerne bort fra Nyboder til Kristianshavn, som tilsyneladende lå uden for Skudvidde; de vare i Uvidenhed om, at Nyboder for Fremtiden vilde gå så temmelig fri for Ødelæggelse, da Fjendens Menneskekærlighed naturligt måtte skåne

den nordlige Del af Byen, hvor alle tre Hospitaler vare beliggende. Det blev især Bodenhofs Plads, som Holmens Folk lagde Beslag på; - den var kommen i Marinens Eje for syv År siden; - i Værkstedslokaler og Pakhuse indrettede man sig så hyggeligt et Tilflugtssted, som Omstændighederne tillod; man improviserede simple Ildsteder i Jordhuller o.s.v. Gode Levnetsmidler var det vanskeligt at opdrive; man måtte nøjes med Frugter, Rødder, Smørrebrød og Kaffe; sjældnere sås en Suppe, kogt på Hestekød. Meget søgt i disse varme Dage var en Grog, som det offentlige leverede gratis, sammensat af Vand, Rum, Æddike og Sukker. Den hurtigt dannede, talrige Koloni blev ikke forstyrret af Bomberne; det vakte derfor almindelig Deltagelse, da et Barn af Koloniens Befolkning døde en naturlig Død. - Efter Kapitulationen, som udleverede Flåden og Værfterne til Englænderne, besatte disse Bodenhofs Plads; vore Familier vendte da tilbage til deres vante Hjem, hvor de i Reglen forefandt alt »ved det gamle«. Men Marinens Folk vare yderst., misfornøjede med Kapitulationens Bestemmelser og samlede sig i truende Skarer på Kongens Nytorv uden for det danske Hovedkvarter, idet de gav den Harme Luft, som de følte over Tabet af Landets Stolthed, den herlige Flåde, hvortil de var knyttede ved så mange Bånd. Sørgelige for Holmens Mænd vare de Uvirksomhedens Dage (fra 7de September til 20de Oktober), da Englænderne førte Herredømmet på Værfterne, - endog Håndværkernes Redskaber, som jo vare Statens Ejendom, tilegnede Fjenden sig; - sørgeligere endnu den Dag, på hvilken Danmarks »stolte Svaner« udfoldede deres hvide Vinger på Fjendens Bud og forlod deres vante Leie for bestandigt.

I Nyboder bleve nogle af de ved Bombardementet afbrændte Huse atter opbyggede, andre derimod rejste sig ikke mere, og deres Pladser stod ubenyttede indtil vore Dage. Holmens Tømmermænd og Sned-

kere, som efter Flådens Bortførelse foreløbigt ikke havde nogen Gærning af Betydning at udrette på Holmene, bleve satte til at råde Bod på de Ødelæggelser, som Bomberne ellers havde forvoldt i Nyboder. Da Regeringen i den følgende Tid gjorde store Anstrængelser for at skabe en ny Flåde og til den Ende oprettede midlertidige Skibsværfter rundt om i Landet, udsendtes de faste Skibsbyggere til disse og til de fleste private Byggesteder for at vejlede de der værende Skibstømrere i Bygningen af mindre Krigsfartøjer, på hvilke man vilde udkæmpe den øjensynligt håbløse Kamp med det mægtige England. 1809 bleve 400 af Holmens Tømmermænd antagne til at gøre aktiv Krigstjeneste på Roflotillerne; de fleste af disse Håndværkere tjente sandsynligvis ved Kanonbådene på Københavns Red. og vare da indkvarterede i Orlogsskibet »Lovise Augusta«.

Af de faste Søfolk udkommanderedes 1808 en Del Underofficerer og menige til Vliessingen, hvor den franske Kejser Napoleon, vor »høje allierede«, udrustede en stor Flåde. »De danske på Schelden« befandt sig om Bord på Linieskibene »Pultusk« og »Danzig« og rostes af alle for deres store Sømandsdygtighed, men måtte ikke desto mindre lide både Mangel og Tilsidesættelse fra den franske Regerings Side, hvorfor harmfulde Klager heller ikke udeblev. De danske Besætninger kaldtes tilbage 1813 og måtte på deres Fod vandre til København.

Under den langvarige Krig bleve Landets Finanser aldeles ødelagte. I sådanne Tider måtte Nyboders Folk, - ligesom alle, der tjente for normeret Løn, - selvfølgelig bære deres Andel af Tabet ved Pengenes synkende Værdi. Som en Følge af den lave Kurs på Papirspengene, hvori deres Løn udbetaltes, var deres Pengeindtægt svunden ind til en ren Ubetydelighed, men hvad der leveredes in natura: Kosten, hvis Kvalitet forbedredes noget, Huset, Klæderne, Brændselet, formildede

*) Uagtet den (År 1813) foretagne Reduktion, hvorved alle Papirspengetabte 5 Sjettedele af deres Værdi, var Kursen stadigt synkende og stod i 750 Procent, så at man måtte give $3\frac{3}{4}$ Daler i Sedler for en Daler i Sølv. Regeringen indførte da en Tvangskurs af 375 Procent. Under Pengekrisen vare Gagerne til Søetaten blevne udbetalte i »Navneværdi«, 1816 i »Sølvværdi«, 1822 i Sølvsmønt. Også nu kan Kostens Værdi vise os, hvor dyre Tiderne vare. 1806 vurderedes Provianten til 35 Rdl. 39 Sk., men steg derpå umådeligt i Pris; en Tønde Rug alene kostede i Kurantsedlernes Tid omtrent 170 Rdl; 1818 kunde den købes for 2 Rdl. Sølv; den årlige Kostportion var År 1816 endnu ansat til 98 Rdl. 2 Sk. Sølvværdi. Prisen sank derpå ned til 28 Rdl. 42 Sk. (1822), men steg på ny, skønt langsomt; inden Proviantgårdens Nedlæggelse var den (1855-56) nået til 100 Rdl.

**) 1813 blev der bevilget 579 Rdl. som Gratiale for Pensionisterne.

dog de trange Kår en Del; hvo, som var udkommanderet med Kanonbådene og Briggerne, havde også en Biindtægt i Prisepengene; disse vare dog stærkt beklippede, og Folkene havde ikke sådan Rådighed over deres egne Priseparter, at de f. Ex. uden videre kunde sælge dem til civile. Og da så Kurantmønten måtte vige for Rigsmønten (1813), sank alle Gagers oprindelige Beløb henved 40 Procent*). Vel trådte det såkaldte Gratialesystem hjælpende til for mange, men er vist kommet Søetatens Mandskab meget lidt tilgode**), og de 40 Procent, som den Gang tabtes, fik Folkene aldrig senere erstattede.

Krigstiden begunstigede Tilstande, som havde Lovløshedens Præg. Demoralisationen greb om sig. De Kapere, som avtoriseredes og udsendtes til Søs, men ikke kunne betragtes som andet end simple Sørøvere, fik uavtoriserede Efterlignere på Landjorden, hvor Tyveriernes Antal voksede stærkt. På Brandtomterne havde mistænkelige Personer deres Samlingssteder og Spillebanker. Da nogle Nyboders Børn en Gang ved denne Tid kiggede gennem Sprækkerne på det Plankeværk, hvormed deres Gård var indhegnet, så de, flere Individer, som på den nære Brandtomt spillede »Hyp« om Penge. De store Summer, som bleve satte på ét Kort, vakte Forundring hos de fattige Børn, som havde deres egne Tanker om, hvorledes de fremmede vare komne i Besiddelse af disse Kapitaler. - Adelgade var på den Tid forvandlet til en Torveplads af en ejendommelig Art. Her havde Kvinder lejret sig med dampende Baljer; en Pude skjulte Baljens Indhold, men den velrensede Kartoffel, som tillige med en Kop Salt var anbragt oven på det hele, tilkændegav, at det var et beskedent Udsalg med varme, kogte Kartoffler, som her var etableret. Derfor hed Adelgade i Søfolkenes Mund: »Kartoffelkysten«. Her så man også fattige Mænd og Kvinder stille sig op med forskellige Klædningsstykker og Linned, som de fal-

bød. Disse Ting vare vel i Reglen deres lovlige Ejendom, som de solgte af Trang; men man kunde også få værdifuldere Genstande at købe hos dem, og slige Sager vare i Følge den almindelige Mening simple Tyvekoster. Derfor hed Adelgade også: »Tyvetorvet«. - I Nyboder tog Tyverierne så meget Overhånd, at Hværvings- eller Indrulleringsløberne, - der havde Ret til at eftersøge det indrullerede Mandskab, - endvidere bemyndigedes til at standse alle mistænkelige Personer på Nyboders Gader og inkvisitorisk undersøge, hvad enhver førte med sig; gjorde vedkommende Modstand, kunde Løberne rekvirere Hjælp hos de militære Myndigheder. Det kan forstås, at dette ekstraordinære Politi ikke var yndet af visse Folk.

Det abnorme ved Tiden viste sig også i den herskende Mangel på mindre Skillemønt. Derfor udstedte de Småhandlende, med hvilke Nyboder stod i Handelsforbindelse, visse Tegn af Blik eller Pap med påskreven Værdiangivelse. Tegnene vare naturligvis kun gyldige mellem Udstederen og hans Kunder; men denne Seddeludstedelse, som Loven ikke kunde give Medhold, var dog ganske nødvendig for den lille Handel og lod Manglen på Småmønt blive mindre følelig. Også Manglen på Levnetsmidler mødte som Krigens Ledsager og bevirkede Kommissionshandelens Oprettelse. På forskellige Steder i Byen udleverede Kommissioner Brød, Smør, Gryn o.s.v. til moderat Pris. Udsalget begyndte til fastsat Klokkeslet, men længe forinden havde en Politibetjent. Ingen kunde få mere end et vist Kvantum ad Gangen, f. Ex. ét Rugbrød. Dette var efter Omstændighederne temmelig billigt, 3 Mark 12 Sk. dansk Kurant for 8 Pund; men Rugen i Brødet var stærkt blandet med Byg. Ofte blev Tilstrømningen så stor, at Beholdningen var omsat, inden de sidste i Rækken havde fået, hvad de ønskede. Slemmt var det

at måtte stå så længe i Slud og Kulde for at gå bort med uforrettet Sag; ilede man til et andet Udsalgssted, fandt man som oftest også der alt udsolgt; med bekymret Sind og tomme Hænder vendte man tilbage til det fattige Hjem. Nyboders Folk have vist nok tit savnet Brød i Huset i denne Periode, men det var nærmest deres egen Skyld. De høje Priser på alle Livsfornødenheder forledede nemlig Folkene til at sælge deres Rugportion, som betaltes med 53 Rdl. dansk Kurant; for disse Penge kunde de hos Kommissionerne købe lige så mange Brød, som de ellers bragte ud af deres Månedsrug; og desuden sparedes Male- og Bagepenge; men til Gengæld udsatte vore Folk sig rigtig nok for at lide Mangel, når Kommissionsbrødet ikke var at skaffe til Veje.

Skønt Staten følte sig hårdt trykket af den finansielle Nød, kunde den dog ikke undgå at festligholde »vor høje allieredes« Mærkedage. Således fejredes Kongen af Roms Fødsel med en stor Fest; men Nybodersdrengene vare blandt de få, som havde reelt Udbytte af denne Højtid, thi man glædede dem med et Par Sko som ekstraordinær Gave i Dagens Anledning.

Efter Fredsslutningen genindførtes den lovordnede Tilstand i Nyboder. Det faste Mandskab omorganiseredes; dets Antal blev formindsket, de uduelige og forsømmelige bleve afskedigede. Holmens Håndværkere, for hvilke der var udstedt en ny Organisationsplan (1813), indlemmedes i Divisionerne (1814), medens 3dje og 4de Division bleve ophævede (1815 og 16). Den nye 2den Division kom derefter til at bestå af lutter Håndværkere, fordelte i 6 Kompagnier; 1ste Division havde derimod mere uensartede Bestanddele og indbefattede Artillerikorpsset, Matroskorpsset, et Arsenal- og Bådekompagni, to Arbejdskompagnier og et Drengeskompagni*). Lønningerne bleve gennemgående forbedrede, uagtet de led det omtalte ved Kurserne forvoldte Tab; de

*) Reduktionen 1815 ophævede den forhen omtalte Musikkole af 1795. Ved denne havde man (1806) søgt at forene det nyttige med det behagelige, idet man lod de vordende Musikere oplære i Barberekunsten. Sådanne barberende Musikere vare fritagne for Arbejde på Holmen og om Bord i Krigsskibene.

faste Søfolks Gager fordobledes, da der nu fordredes Arbejde af dem hver Dag, ligesom af Håndværkerne. - Tillige udrensedes Nybodershusene for uberettigede logerende. Skønt det, som bekendt, allerede på Kristian den fjerdes Tid var forbudt at optage uvedkommende i Nyboder, og uagtet dette Forbud senere var blevet fornyet - f.Ex. 1769, da det indskærpedes Divisionscheferne at nægte enhver, som ikke hørte til Søetaten, Tilladelse til at bo her ude, - viste det sig nu i Begyndelsen af vort Århundrede, at Beboerne havde været Forbudet fuldstændigt overhørig og tilmed på ingen Måde været kræsne ved Valget af disse ulovlige Kostgængere. Blandt de logerende fandtes Folk, som efter eget Forlangende vare blevne afskedigede af Marinen og således havde afbrudt enhver Forbindelse med Etaten; der var Individier, som ganske imod Loven holdt Smugkroer og Værksteder; Personer, som forhen vare straffede eller stod under Politiets specielle Opsigt, og andre lignende. Det var sandsynligvis disse logerende, som havde leveret det største Kontingent til Demoralisationen i Krigsårene. 1816 fik hver selvstændig Beboer i Nyboder Befaling om at forsyne sig med en »Husbog«, hvori der skulde indføres både de Personer, hvoraf hans egen Husstand bestod, og endvidere de logerende, som det i Tidens Løb tillodes ham at optage i Huset. Denne Kontrol muliggjorde et nøjere Tilsyn, og Følgen blev, at en Mængde af de ukvalificerede logerende udvistest samme År af Nyboder¹⁰). Disse Stakler, der således bleve husvilde, måtte med Kvinder og Børn og fattige Ejendele kampere et helt Døgn under åben Himmel ved Østervold, i Nærheden af Krudttårnet, indtil den civile Øvrighed kunde skaffe dem Husly i Søetatens Drengekole, som da stod ledig, og som Marinen overlod Kommunen til midlertidig Bolig for de husvilde.

At Nyboder ved Siden af den tidligere Inspektør*) i Året 1815 hav-

*) Med Nyboders Inspektør må ikke forveksles den Embedsmand, som (1815) kaldtes Divisionernes Inspektør, og som nærmest førte Tilsyn med Divisionschefernes Embedsførelse og deres Afdelingers Fuldtallighed.

de fået en militær Kommandant med udstrakt Myndighed, bragte i det hele en bedre Skik på alle Områder her ude. Ved Udførelsen af de forskellige nye Reformer indlagde Kommandantskabet sig megen Fortjeneste. Den barske Strængthed, hvormed man i Begyndelsen før frem*), var måske nødvendig i mange Tilfælde, men Nyboder bøjede sig villigt for denne Myndighed, da den var parret med en stærkt udpræget Retfærdighedsfølelse, som afviste al Bestikkelse. »Kopisten« der adjungeredes Kommandanten som Medhjælper ved Kontorforretningerne, fik snart en ikke ringe Indflydelse ved Uddelingerne og Reparationer af Husene, en Magt, hvis Sødme dog ikke var ganske ublandet, da den gav Anledning til Strid med Befolkningen. - Inspektørens Embedsforretninger bleve 1831 overtagne af Kommandanten, der ligeledes senere (1856) påtog sig Mandskabets Økonomi (Pengeuddelingen) m. m. Han var siden 1815 også en af de tre Direktører for Søetatens Hospital og Medlem så vel af den særlige Bestyrelse for Drengeskolerne som af Kommissionen for Pigeskolerne.

Nyboders første Kommandant var Kapitajn F. Lütken, som allerede døde 1819. Efter ham fulgte Premierlieutenant, karakteriseret Kapitajn M. C. Mühlensteth, som fratrådte Embedet 1841 med Kommandørkapitajns Karakter; han var i sin Styrelse ikke nær så skrap som sin Forgænger. Men især blev karakteriseret Kommandørkapitajn C. L. L. Harboe (1841-57) meget afholdt som den, der med stor Humanitet håndhævede den lovlige Orden i Nyboder uden at gribe til strænge militære Forholdsregler. Og hans Efterfølgere fortsatte i samme Spor. Kapitajn P. W. Flensborg (1857-61) fungerede ligesom Harboe til sin Død. Orlogskapitajn C. A. Meyer (1861-69) fik derimod efter Ansøgning sin Afsked med Kommandørs Karakter. Den nuværende Kommandant er Kommandør H. J. A. Hagen.

*) Unge utugtige Kvinder fra Nyboder bleve f.Ex. straffede med Ris, som tildeltes dem af Nyboders Vægttere.

Den faste Stok var bleven reduceret, men en bedre Ånd havde fået Råderum i den. Vi skulle nu omtale en Institution, som var vel skikket til at støtte dette glædelige Fremskridt. I Året 1801 var der på Kristian den syvendes Fødselsdag indstiftet et »Holmens Hæderstegn«, der bestod i en Sølvmedalje, på hvis Sider man læste de stolte Ord: »fortjent for god Tjeneste«. Hæderstegnet skulde bæres i et Silkebånd med Striber af Flagets Farve og gav Adgang til en mindre, årlig Pengegave*). Ingen kunde få Medaljen tildelt, før en dertil nedsat Kommission havde prøvet vedkommendes hele Fortid og ikke fundet ham idømt korporlig Straf eller hengiven til sådanne Laster, »som skade Kongens Tjeneste, ødelægge Manden selv og forstyrre huslig Lyksalighed«. Besynderligt nok var Medaljen oprindeligt kun bestemt for Tømmermænd og Knæsmede, - som med den fik Prædikat af »kongelige Skibsbyggere og Skibssmede«; - undtagelsesvis og på strængere Vilkår bleve de andre Håndværkere dekorerede med den. Først senere stillede alle Håndværkerne lige, og desuden fik Artilleri- og Matroskorpset den hidtil nægtede Adgang til Hæderstegnet; nu for Tiden kan alt i fast Tjeneste stående Mandskab, som har tjent Kongen tro og hæderligt i 25 År, komme i Betragtning ved Uddelingen. De lykkelige, som bleve ansete for værdige til at modtage Medaljen, der højtideligt overræktes dem på Værftet, opnåede i Almindelighed endvidere den Ære at blive forestillet for Hans Majestæt selv på Kongens eget Palæ. Hæderstegnet har sikkert haft en gavnlig Indflydelse på Underklassernes Æresfølelse; det var jo et lille, beskedent Mål at stræbe efter. »Medaljemændene« forstod også meget godt at sætte Pris på Hæderstegnet; de bemærkede med en vis Stolthed, at kun to danske Ordensdekorationer (Elefantordenen fra Kristian den førstes Tid og Dannebrogordenen fra Kristian den femtes) vare ældre end hint; de vågede med et måske

*) Hæderstegnet, der også blev anset for et Værk af Hohlenberg, uddeltes første Gang (den 5te Februar 1802) til 13 Mestre, 10 Mestersvende, 18 Kvartermænd, 7 Formænd, 62 Svende og 1 Skipper. Medaljepengene vare den Gang omtrent 14 Kroner, nu 20 Kroner.

temmelig mistænksomt Øje over, at ingen uberettiget opnåede denne Hæder, og at ingen kvalificeret blev forbigået. Det var også noget ganske nyt i Søetaten, at menige hædredes med Udmærkelsestegn. Dog fik Holmens Hæderstegn allerede det samme og det følgende År kødelige Brødre. Efter Slaget i Kongedybet modtog 62 Underofficerer og menige en årlig Gave på 15 Rdl. og en Sølvmedalje, hvorpå var indpræget den hædredes Navn og Ordene: "Modet værger, Kongen hædrer, Fædrelandet skønner"; og 1802 benådedes 8 Underofficerer og 5 menige med et lignende Hæderstegn for udvist Tapperhed*).

Ved Reduktionen 1816 bibeholdt Søetaten en Underofficer, hvis hele Stilling billigvis gør Krav på vor Opmærksomhed. Den Underbefalingsmand, vi sigte til, beklædte Kompagnisergentens højtbetroede Post. - Da Sergenten skulde repræsentere de kommanderende Officerer lige over for Mandskabet, har det ligget Styrelsen meget på Sinde at lade ham indtage en sådan Stilling, at han tydeligt sondredes ikke alene fra de menige, men også fra de andre Underofficerer. Derfor blev det befaleet, ham alene, at han ikke måtte være altfor »omgængelig« med Mandskabet, så at der mellem ham og dette opstod et "Gemenskab", der kunde hindre ham i at holde Anseelsen vedlige; på ingen Måde måtte han f. Ex. holde »Samkvæmme« i sit Hus, »hvorved Mandskabet noget kunde fortære«. Ved Paraden 1809, som vi have beskrevet ovenfor, var Sergenten i kændelig derved, at han alene af Underofficererne bar trekantet Hat med Guldrampe. Han kunde glæde sig ved forskællige Begunstigelser: han fik, som Forbedring i Gagen, der i det 18de Århundrede var temmelig lille, enten en månedlig Kændelse, som blev afkortet af hver Håndværkers Lønning, eller den så kaldte Frimandsdusør, når han stod ved et Matroskompagni; han alene kunde indgå Giftermål uden at erlægge Konsumtionsskat; han alene kunde om Af-

*) På Københavns Gader sås i den første Halvdel af vor Århundrede en Mand, hvis Ansigt fremviste smukke gamle Træk, men hvis Øjne lyste med en uhyggelig Glans. Den fattige Klædning, han bar, var over alt dekoreret med Ordner at Sølv- og Guld-papir. Denne Mand havde i Krigens Tid udmærket sig i en Kanonbåds-kamp og ment sig værdig til et Hæderstegn, som han dog ikke opnåede. Sorgen herover gjorde ham afsindig, men Vanvidet lod ham finde Trøst i de mange Ordenstegn, han havde tildelt sig selv; Øgenavnet »General-kejser«, hvormed han almindeligt benævne des og tiltaltes, anså han for en Ærestitel.

tenen vise sig på Nyboders Gader uden Passereseddel. Og når vi betænke, at han hørte til Underklasserne, må vi forbavses ved at se, hvor mange Forretninger der var lagt på hans Skuldre*), - der blev, som det syntes, næsten intet til overs for hans foresatte at varetage, - medens vi samtidigt undres over den store Magt og Myndighed, som var tildelt ham; mindre mærkeligt er det da, at han så godt forstod at bruge denne Magt til sin egen Fordel. - Han blev stundum ansat som Proviantskriver til Søes og havde som sådan Indflydelse på Mandskabets Bespising; ham var Opbevaringen af Munderingerne betroet; Munderingskammeret indrettede han i sin egen Bolig, lige under Taget, udsat for Sommerens Varme og Vinterens Fugtighed; Arrangementet var til Skade for Tøjet, men til Fordel for ham selv; han forestod Uddelingen af Munderingstøjet »under Kompagnichefens Tilsyn«, som det hed; men en lille Dusør til Sergenten eller hans Kone kunde gøre god Nytte, når man vilde have Tøj, som passede; han udbetalte Folkenes Pengeløn og betingede sig gerne forholdsvis høje Sportler ved Udtællingen; endvidere tilbød han små Forskud på Gagen, rigtig nok mod ublu Renter, endskønt Loven forbød ham at have sådant »Maskapi« med Folkene; han førte Tilsyn med, at ingen uberettiget tog Logis hos Nyboders Folk, men også i dette Stykke var det godt at have ham til Ven; han havde uindskrænket Ret til at visitere Husene og til at hæmme forefaldende »Kiv, Klammer og Ryggeløshed«, men hvo kan al Tid være upartisk Dommer? han førte en fuldstændig Rulle over Kompagniets Mandskab og dettes Tilstand, holdt Journalen i Orden, mødte hver Morgen ved Mønstringerne; og når det så galdt Folkenes Avancement eller lignende Sager, var han selvskreven fortrolig og Rådgiver hos Chefen, der sjældent kunde have indtrængende Kæendskab til sine underordnede; han førte Tilsyn med de syge, ja med Kirurgernes Pligttopfyldelse; han

*) Han havde dog en Løber til Hjælp ved Forretningerne. - Sergentens Gage var 1731: 24 Rdl.; 1737 og 1767: 34 Rdl.; 1816: 122 Rdl.

kontrollerede Børnenes Skolegang og tiltroede sig Dygtighed nok til at beklæde en Post som Inspektør ved en Divisionsskole og som Lærer i Skrivning, hvis en sådan Plads var ledig; - kort sagt, Mandskabets Skæbne syntes næsten helt at hvile i hans Hånd og var da ikke al Tid i gode Hænder. Derfor blev »Skesanten« just ikke betragtet med venlige Blikke; han var både misundt og frygtet; ja man mumlede om, at Embedet selv så vel som dets Indehaver begge vare til Fals, når der fandtes en Køber.

At Nyboders stormende Periode nu er forbi, kunne vi se deraf, at ingen af vore Folk følte sig fristet til i Jødefejdens urolige Tider (1819-20) at deltage i Optøjerne; tværtimod nærede Regeringen så megen Tillid til Nyboders Troskab og Pålidelighed, at man gav det fåtallige Politi en værdifuld Forøgelse ved midlertidigt at antage en Del Nybodersmænd, som da heller ikke gjorde denne Tillid til Skamme, men særdeles vel udfyldte deres Plads som Ordenens Håndhævere. I Begyndelsen af Tyverne sporedes her ude megen Sygelighed og fysisk Svækkelse, som formodedes at være hjembragt fra vestindiske Søtogter, på hvilke Orlogsskibene ligesom forud havde været plagede med svære Sygdomme. 1822 synes Nyboder at have rummet nogle misfornøjede Sjæle, som nødvendigvis måtte give deres Tanker Udtryk på Prænt; thi »smudsige Skamskrifter og Pasqviller« blev hemmeligt opslagne på Toldbodvejen, rundt om i Nyboder og på flere Befalingsmænds Gadedøre. En halv Sned År derefter opnåede Nyboder at få sin egen Avis som Organ for Menigmands berettigede Fordringer. Avisen førte den populære Titel: »Riim- og Prosa-Posen, udgivet og forlagt af A. Richter. 1834«. Richter havde oprindeligt været simpel Skibsbygger, men lededes ind på Journalistikens Bane af en temmelig uædel Bevæggrund, af lavsindet Hævngrænseløshed. Han havde ønsket at få alle tre Vinduer reparere-

de i det Nybodershus, han beboede; ved Kopistens Forsømmelse blev der kun repareret ét, og denne liden Tue blev Årsag til en stor og bitter Fejde, - hvori Richter dog ikke kan siges at have været den sejrrige, - og til Avissskriveriet. Hvad Avistitlen lover, holdes ærligt, Indholdet er en broget Samling af Poesi og Prosa; hvor simple Forfatterens Vers end ere, må de dog sættes over hans ubundne Stil. I Avisens 2det Nummer begynder han et Stykke i Prosa, betitlet »Prospekt af Nyboder«, som kunde have givet gode Bidrag til Nyboders Bygningshistorie, hvis ikke Vinduernes Tilstand og Reparation af nærliggende Grunde havde interesseret ham mest. - Fejden endte med, at Richter blev udvist af Nyboder; dermed var Avisens Skæbne afgjort; der var kun udkommet 5 Numre i det hele. Richter må i øvrigt holdes for en Mand med flersidig Interesse, Han var en ikke ganske ufrugtbar Forfatter, havde blot hans Forfatterskab haft ædlere Motiver; endvidere var han en god Lærer for Børn; i sin Privatskole underviste han 30 til 40 Elever i Læsning og Skrivning »endog til Nyboders Skolebestyrelses Tilfredshed og flere Præsters«; Skolevirksomheden måtte dog ophøre, da han bortvist af Nyboder. Han stiftede det første Lejebibliotek i Nyboder (1826) ved at »anskaffe en Bogsamling på henved 2000 Bind, som mod en billig Leje af 8 Sk. ugentligt kunde afbenyttes af Søetatens læselystne Venner«; hans Bogsamling har vist nok givet Stødet til Dannelsen af »Søetatens faste Mandskabs Lånebibliotek«, som nød en vis offentlig Understøttelse. Til sidst træffe vi Richter som Kasserer ved en Sygekasse; heller ikke i denne Stilling kunde han undgå »Fjenders« Forfølgelse. - Inden vi forlade Frederik den sjettes Regeringstid, under hvilken der (1834) skete en Reduktion i det faste Mandskab, men af mindre Betydning, ville vi omtale nogle »strålende« Timer i Nyboders Liv fra denne Periode. En Aften i Maj 1829 lyste ikke alene de sædvanlige Tranlygter

i Nyboders Gader, men Tusinder af Lys bag Vinduesruderne dannede snorlige Ildlinier ned ad de lange Husrækker. Det var i Anledning af Arveprins Ferdinands Trolovelse med Frederik den sjettes Datter Karoline, at Nyboder havde iført sig denne Festdragt, som i øvrigt bestod af det offentlige, idet samtlige Underofficerer og »gemene«, der boede til Gaden, havde fået Lys udleveret til Illuminationen. Tre År tidligere var det samme sket til Ære for Kongens Datter Vilhelmine og Prins Frederik (Frederik den syvende). I September 1790 havde Frederik den sjette som Kronprins fejret sin egen Formæling ved et festligt Indtog i København, og da strålede Nyboder ligeledes med ikke mindre end 14,000 Lys, der vejede 92 Lispund. På samme Måde havde den officielle Glæde ved Dronning Karoline Matildes Indtog (November 1766), ved Dronning Juliane Maries Formæling (Juli 1752) og ved Frederik den femtes Dronning Lovises Indtog som Kronprinsesse (December 1743) - givet sig til Kænde. Men også i Sorgens Dage tændtes Lysene i Nyboder, således i Året 1746, da Kristian den sjette blev ført til sit Hvilested i Roskilde¹¹).

Under Kristian den ottende blev det faste Mandskab atter noget formindsket, denne Gang med 160 Mand; tillige foretoges Ændringer i Divisionernes Ordning i Korpser og Kompagnier. Også nu (1845) træffe vi en Avis, ligesom den førstnævnte i Oktavformat, ligeledes udgivet af en Skibstømrer, og indeholdende samme Blanding af Poesi og Prosa; men Udgifteren hedder nu A. F. Andersen Beine (d. 1865) og Titlen er mere alvorlig: »Nyboder og faste Stok«. Denne Avis søgte at vedligeholde en værdigere Tone end dens Forgænger, navnlig udmærker sig i denne Henseende en »Samtale«, som handler om Nyboders Forhold og går igennem flere Numre. »Nyboder og faste Stok« oplevede også kun 5 Numre; hvad der har hindret den belovede Fortsættelse, vides

ikke, men det må kaldes et Held for Bladet, at det gik ind, thi i dets sidste Artikler kommer det personlige langt mere frem. - 1841 blev der nedsat en Kommission, der skulde foreslå Forbedringer i Mandskabets Kår m. m. For denne Kommission fremsatte Håndværkerne Ønsket om, at deres Boliger måtte blive forbedrede og deres Dagløn forandret til fast Gage, at Brændselet måtte leveres dem gratis, og at det offentlige vilde bekoste en Arbejdsmundering til dem. Af hvad de således havde ønsket, opnåedes den faste Gage 1847. - Orlogsværftet var det sidste Sted, som Kristian den ottende besøgte inden sin Død; en gammel Nybordersmand kvad her hans Svanesang: »Kongen er kysset af sin Valkyrie!«

Frederik den syvendes Regering begyndte med Krig. De slesvigske Krigsår bragte ikke Søetaten mange Sejre; den i øvrigt så betydningsfulde Blokadetjeneste skulde ikke gøre Marinens Færd videre bemærket; Nederlaget ved Ekernførde var en Plet, som først 15 År senere aftvættedes ved Helgoland. Pressen lod ofte Søværnet blive Genstand for en skarp, stundum vel begrundet Kritik. Derfor var der ikke så stor Begejstring for den danske Matros og Søkriger som for »den tapre Landsoldat«; alligevel fik Søfolkene deres Velkomst og festlige Modtagelse efter Krigen og bespistes i Kristiansborgs Ridehus, hvorhen de marscherede fra Paradepladsen på Gammelholm. - De store Omvæltninger i den faste Stok, som fandt Sted efter Krigen, ville vi senere omtale. - 1853 rasede Kolera i København. Et af de første Tilfælde af Sygdommen skal efter Sigende have vist sig i Nyboder hos en Familie, som gæstfrit gav Høns, Kaniner, Duer og andre slige Dyr og Fjerkræ Husly i Beboelseslejligheden. Nyboder var til Gengæld det første Kvarter i Byen, som oprettede en Station, - »Stuen« kaldtes den af Menigmand, - hvorfra man kunde rekvirere Lægehjælp og Medikamenter. Forskællige sa-

nitære Foranstaltninger bleve gennemførte med stor Energi her ude; Skibskirkegården fik ved samme Lejlighed et højst fornødent Ligkapel opført i særdeles kort Tid. - Medens Socialismens samfundsopløsende Lærdomme tilsyneladende ikke have vundet mange Tilhængere i Nyboder, har derimod det samfundsdannende i Tiden ikke været uden Indflydelse. Der stiftedes forskellige Foreninger, hvoraf nogle stillede sig mere alvorlige Opgaver; blandt dem fortjene flere Ligkasser at nævnes, hvis Oprindelse går langt tilbage i Tiden¹²⁾, således Kompagni- og Skibsskrivernes af 1747, Artilleriunderofficerernes af 1755, Ankerøens af 1817; nogle Sygekasser; Søetatens private Enkekasse; endvidere »Foreningen for Opførelsen af Søetatens Enkebolig« (af 1851), som nu ejer en Bygning med 58 Lejligheder på Hjørnet af Bådsmandsstræde og Prinsessegade på Kristianshavn, og endelig Foreningen af 1873 for Tilvejebringelsen af en Alderdøinsbolig for Søværnets Underklasser. Andre Samfund gik mindre ud på at »gavne« end på at »fornøje«, og blandt sådanne Foreninger skulle vi nævne »Søetatens dramatiske«, som den oftest kaldtes. Dens Skueplads var det nu nedlagte Kannekestrædes Teater, hvor Foreningen opførte endog originale Arbejder; Skuespillernes Præstationer må efter Omstændighederne kaldes ret agtværdige. Denne Forenings så vel som de fleste andre Samfunds Virksomhed i Retning af Maskeraders Afholdelse o.lign, ville vi derimod forbigå med Tavshed; i dette Punkt var Nyboder kun altfor godt fulgt med Tiden. - Forskellige Sangforeninger talte i deres Midte Nybodersmænd, der således vare Vidnesbyrd om Tonernes forædlende Magt; men der var dog også de Mænd, der på egen Hånd forsøgte at bestige Pegasus; vi have alt truffet både lyriske og dramatiske Digtere; de anslog ikke uden Held så vel religiøse som nationale Strænge; men når de - som i de omtalte to Aviser - tillige svingede Satirens Svøbe,

blev deres Realisme alt andet end heldig. Nærgående personlig Satire indeholdt f. Ex. en Visecyklus fra Begyndelsen af Frihedstiden: »Ny-boder og dets Herligheder, besjungne af Niels fra Tulipangaden; Choret af to Compagnie-Kammerater under den kongelige Marine«.

XI.

Den faste Stok. - Valgdagene 1848 og 49. - Mandskabets Fordringer. - Faste Stoks Oprindelse. - Tvangstjenesten. - Lovgivning. - Søkrigsartiklerne. - Domstole. - Arbitrære Straffe. - Blå Bod. - Mestermændene. - Skubkarregasterne - Den-faste Stoks Opløsning.

Frihedens Morgenrøde, Året 1848, hilstes af Nyboder med en Glæde, som røbede en Del ungdommelig Ubesindighed¹). Disse Mennesker, hvis Mening næsten aldrig var bleven dem afæsket, end ikke angående deres eget Velfærd, skulde nu have en begrundet Mening om hele Statens Styrelse; disse Mænd, hvis Pligt det havde været at bøje sig uden Kritik for det myndige Kommandoord, skulde nu med ét være modne til politisk Frihed, være i Stand til at veje og gennemskue alle de Behageligheder og Smigrerier, der bleve sagte dem af de forskellige Valgkandidater, som vilde bejle til denne hidtil upåagtede Samfundsklasses Gunst! Her møder en Baron (C. Dirckinck-Holmfeld) og hævder, at der er »ét bestemt Lighedstræk mellem hans Færd og den danske Sømands Karakter; dette Træk er, - næst Bestræbelsen efter at give Kongen og Øvrigheden Æren, så vidt det med Rimelighed kan ske, - Uafhængigheden af alt Partivæsen; thi Fordomme, Rænker, Kløgt, kunstig Snak, fagre Ord skyllens stedse væk af det friske salte Hav, hvor Sømanden færdes.« Her møder en Præst, som er en af vore største Digtere, »den orddjærve Skjald« N. F. S. Grundtvig; han holder begejstrende Taler for Holmens Folk og lader dem synge sine nationale Sange ved Prøvevalgene, medens han på Valgdagen forsikrer, at han er dansk og vil ikkun være dansk, og at han derfor har henvendt sig

til disse djærve, kække, danske Sømænd for at blive deres Udsending på Tinge. - Sådanne Ord måtte indgive Nyboder høje Tanker om sig selv: det syntes jo pludseligt at have fået stor politisk Betydning. Men Nyboders Folk troede at måtte gøre denne deres forøgede Betydning mere iøjnefaldende ved at optræde på en temmelig upassende Måde. Allerede ved Prøvevalgene havde de voldt Uro og Støj; den Opførsel, de udviste på selve Valgdagen (den 5te Oktober 1848), på hvilken der skulde vælges et Medlem til Rigsforsamlingen, var dog endnu mindre rosværdig. Af Kandidaterne optrådte først Baronen. Han »vilde Fornuft som den øverste Magt i Friheden«, men hans Tale lå en Del over vore Folks Horisont og blev ofte afbrudt. Præsten havde tydeligt nok vundet manges Hjerter; de talrige Bifaldsytringer, der ledsagede hans Tale, skulde lade formode, at hans Valg var sikret. Alligevel viste Udfaldet, at Flertallet af Marinens Folk helst vilde have en Mand fra deres egen Etat til Repræsentant; thi den tredje Kandidat, der var Søofficer, Kapitajnlieutenant N. E. Tuxen, valgtes med en ret anseelig Majoritet. Da dette Resultat blev bekendt, skete der højrøstede Indsigelser fra Mindretallets Side; man påstod, at flere af de overordnede havde indvirket på de uselvstændige af Holmens Folk til Fordel for den valgte ved stadigt at opholde sig i Nærheden af Valgprotokollerne; ja en Chalupperoer, en af de lavest stillede i Søetaten, skal endog have dristet sig til at ytre, at nu vilde Holmens Folk først rigtigt blive Slaver, siden de havde fået en Søofficer til Rigsdagsmand.; det, mente han, havde han Lov at sige, da Officeren og han ved denne Lejlighed vare jævnbyrdige. Frihedsideerne og Læren om Menneskerettighederne havde åbenbart gennemsyret selv de nederste Lag af det lille Samfund; de Tider vare forbi, da Mandskabet villigt viste Befalingsmændene den skyldige Respekt »ved Hovedets Blottelse«*).

*) Denne Hilsemåde havde været almindelig i hele Marinen indtil 1810, da det tillodes Officererne at hilse ved blot at lægge Hånden på Hatten. Senere kom dette også til at gælde for Underklasserne.

I Året 1849, som bragte den kongelige Frihedsgave, var det menige Nyboders Uvilje mod Officersstanden vokset stærkt. Man beskyldte Officererne for Uduelighed, Arrogance og Egennytte. Det var næsten en Aftale blandt Nyboders Folk, at de ved næste Valg ikke vilde vælge nogen Søofficer til deres Ombud, men derimod en Mand, som gav bestemte Løfter om at ville tage sig af deres særlige materielle Interesser; på hans politiske Farve lagde Nyboder da mindre Vægt. Valgdagen (den 4de December 1849) bragte 8de Kreds hvortil Nyboder hørte, hele 4 Kandidater at vælge imellem: Baronen fra forrige År og desuden en Kontreadmiral, en Major af Hæren og en forhenværende industridrivende. Men det lykkedes ikke Baronen at vinde større Sympati for sig denne Gang end forrige; Admiralen var nok ikke videre populær, thi da han fremhævede sin halvtredsindstyveårige Tjeneste i Etaten, blev der råbt: »det var de halvtreds År for mange«; Majoren holdt sig til det rent politiske, hvilket ikke var det brændende Spørgsmål for Valgforsamlingen; derfor havde den fjerde Kandidat, Jærnstøber P. F. Lunde, i det hele de bedste Udsigter til at blive valgt. Og dog skulde man synes, at hans Yndlingsprojekt, - som Datiden kaldte socialistiskt, og som gik ud på at oprette en Understøttelseskasse for Håndværkssvende, hvori Mestrene over hele Landet skulde forpligtes til at gøre Indskud, - ikke måtte kunne interessere Nyboder, hvis Stilling jo ikke vilde blive forbedret ved Projektets Gennemførelse; den fremsatte Tanke kunde i det højeste vise, at dens Ophavsmand havde Hjærte for Underklasserne. Når den fjerde Kandidat derimod omtalte Nyboders Fordringer, brugte han ganske almindelige Udtryk og fremkom med omtrent de samme Løfter som de øvrige Kandidater. Men han var nu én Gang Nyboders erklærede Yndling og gik af med Sejren. For at undgå Indsigelser bag efter havde man, belært af Erfaringen, vedtaget for denne Valghand-

ling, at ingen Officer måtte opholde sig i Nærheden af Protokollerne. Under hele Valgmødet havde der hersket stor Tummel og Støj, og deri havde Nyboders Folk haft en væsentlig Andel; men til Forstyrrelsen bidrog også de mange uvedkommende, som strømmede til fra andre Valgkredse, hvis Forhandlinger allerede vare endte; og den Uro, som disse Mennesker fremkaldte, blev også skreven på det faste Mandskabs Regning.

Mandskabets Optræden blev påtalt af en Kommandør-Kapitajn i et offentligt Blad. Han erklærer først, at det ikke er Valget og dets Udfald, han dadler, men kun de derved forefaldne Optrin, og han fortsætter således: »på mange Måder sørges for eder; ... der er Boliger for Familierne, samt Kost og Gage og Klæder; ... Børnene nyde allerede i den tidlige Alder ikke alene fri Undervisning, men også nogen Kost og Gage samt Klæder. ... Værer taknemmelige og forspilder ikke alle disse Goder; ... eders Stilling er i enhver Henseende lige så god som de privates; Forfremmelse kan opnås« o.s.v. - Enhver rettænkende måtte finde det ganske i sin Orden, at Mandskabet blev oplyst om, hvor usømmeligt det havde opført sig*); men Forfatteren til denne Avis-artikel nærede tilsyneladende den Overbevisning, at Nybodersfolkernes Fordringer om Forbedring i deres Stilling vare aldeles ubeføjede, og heri vilde Menigmand i Nyboder på ingen Måde give ham Ret.

»Gagen«, der af den ovennævnte Forfatter fremhævedes som et af Mandskabets mange »Goder«, var netop de meniges fornemste Ankepost. Der havde før 1847 været ført Klager over den Besynderlighed, at 1ste Division havde fast Gage, medens 2den Division nærmest tjente for Dagløn; det uheldige i denne uensartede Lønningsmåde viste sig især, når Manden som syg blev indlagt på Hospitalet; thi da afkortedes der den syge Matros et Beløb, som kun var en Fjerdedel af, hvad

*) Når Nyboder i senere År har skullet opfylde sin Pligt som Vælger, da er det sket med stedse større Besindighed og Ro. Uviljen mod Officererne har heller ikke vist sig i så stødende en Skikkelse. - Nyboder har i Tidens Løb, sendt følgende Repræsentanter til Folketinget: (Kapitajnlieutenant N. E. Tuxen), Jærnstøber P. F. Lunde, Marineminister S. A. Bille, residerende Kapellan C. F. Gram, Institutbestyrer (senere Redaktør) C. V. Rimestad, Orlogskapitajn G. P. Schönheyder og Marineminister N. F. Ravn.

en Håndværker tabte ved sit Ophold på Hospitalet i lige så lang Tid, idet Håndværkeren mistede hele sin Dagløn. Ligeledes var der den Besynderlighed, at 1ste Division fik de så kaldte Hværve-og Kapitulationspenge (6 Rdl.) udbetalt hvert 3dje År, Håndværkeren derimod ikke; denne havde nemlig 1816 mistet de »Håndpenge«, som vare blevne ham tildelte lige siden 1696²⁾). Men de fleste Klager desangående vare forstummede, da Regeringen 1847 »efter Begæring« havde tilstået 2den Division fast Gage og et Hospitalsophold, der beregnedes efter de samme Regler som for 1ste Division. 1849 gik Mandskabets Ønske derimod ud på Gagens Forhøjelse. Men når der blev påstået, at Pengelønnen, som var fastsat 1816, ikke havde været underkastet nogen Forandring til det bedre siden den Tid, da forholdt dette sig ikke ganske således. I Gennemsnit var hver Mands Løn ved »Dusører og Tillæg« vokset i de nævnte 33 År med 5 Rdl. for 1ste Division og med 10 Rdl. for 2den Division; men denne Tilvækst var naturligvis ikke fordelt ligeligt til alle Lønningsklasser. Derimod kunde vore Folk have fuldstændig Ret i, at Lønnens daværende Størrelse alligevel ikke svarede til de siden 1816 så forandrede Penge- og Prisforhold. - Et kort Overblik over Lønningsforholdene for Søetatens Underklasser i Tidernes Løb kan måske finde sin Plads på dette Sted. Det overvejende Flertal af Matroserne i Delingerne eller Divisionerne havde foruden Kvarterpenge (1688: 4 Rdl., 1816: 8 Rdl. årligt) efter disse Afdelingers Oprettelse i årlig Løn kun 16 Rdl., som udbetaltes dem månedvis, for omtrent 4 Dages Arbejde om Ugen. Ganske få Matroser ved »Takkela-gen« havde det 18de Århundrede igennem 28 Rdl. i årlig Gage. Underbefalingsmændene vare også tarveligt aflagte; en Højbådsmand f. Ex. havde 1731: 40 Rdl. og 1767: 56 Rdl. årligt. 1816 krævedes der Arbejde hver Dag, men Gagen blev nu for en Matros 36 à 48 Rdl. og for en Høj-

bådsmand 122 Rdl. - Håndværkerne lønnedes (fra 1688) både med et Fixum, der ganske svarede til Matrosernes faste Gage, og desuden med Dagløn, som udbetaltes først ugevis, senere kvartalsvis, og til sidst månedsvis; den deltes fra gammel Tid i Sommer- og Vinterdagløn. En duelig Tømmermand kunde 1602 fortjene 8 Sk. på en Sommerdag, 5 Sk. en Vinterdag; en mindre dygtig måtte nøjes med omtrent den halve Løn. 1737 var Sommerdaglønnen for en Håndværker i øverste Klasse 20 Sk. og for en Svend i nederste (7de) Klasse 8 Sk. Vinterdaglønnen var henholdsvis 14 Sk. og 6 Sk. 1816 blev den ældgamle Tvedeling opgivet, og Daglønnen beregnedes for hele Året: bedst lønnede Håndværkere fik 24 Sk., dårligst lønnede 8 Sk. dagligt. 1847 slog man det ovenfor omtalte Fixum og den mere varierende Dagløn sammen til én fast normeret Gage. Foruden Kvarterpengene, (hvis Størrelse vi allerede have angivet), havde Håndværkerne i samlet årlig Pengeindtægt:

	1737 og 1767	1816	1847
	Rdl.	Rdl.	Rdl.
Kvartermænd	90	180	180
Smede i 1ste Klasse	77	}	
		}	117
		}	118
Højeste Løn for de øvrige		}	
Håndværkere	70		
Laveste Løn for Håndværkerne...	38	68	70
Arbejdsmænd	16	36 à 38	68 à 79*)

»Kosten« og »Klæderne«, som hin Avisartikel fremdeles havde henpeget på, var Nyboder også villigt til at anse for »Goder«, når de virkelig vare gode; men de kunde endnu ikke frikændes for Mang-

*) Som en særegen Klasse faste Embedsmænd på Holmen kunne nævnes de »kongelige« Katte, der havde det Hværv at hævme Rotternes Uvæsen. En Kats årlige Gage beløb sig vel omtrent til 15 Rdl., som udrededes af den særdeles rigt forsynede Sjoeverfond.

ler, som forringede deres Værdi og således måtte regnes som direkte Pengetab for Mandskabet. Dette kunde blandt andet ikke forstå den Besynderlighed, at en menig, som foretrak selv at lade sin Uniform sy fremfor at modtage en færdig Mundering, vel fik Tøjet dertil leveret fra Varedepotet, men ikke nogen Erstatning for Syløn m.v. »Huset« havde Underklasserne ganske vist for moderat Betaling, men ikke gratis, og uden nogen Vedligeholdelse af det Indre på Statens Bekostning. Hvad »Forfremmelsen« angår, da blev det netop på Valgdagen gjort gældende, at ikke én Mand af Underklasserne var i den toårige Krig bleven forfremmet til Officer, uagtet der ved Udnævnelsen af de mange »Månedslieutenanter« havde været Lejlighed nok dertil, og uagtet slige Avancementer vare skete både i Landetaten under samme Krig og for Marinens Vedkommende i tidligere. Den Påstand, at »det faste Mandskabs Stilling var lige så god som de privates«, havde ligeledes mødt bestemt Modsigelse på Valgdagen. Måtte det indrømmes at have sin Rigtighed med Børnenes »fri Undervisning«, så protesterede vore frihedslystne Mænd desto kraftigere, når de opfordredes til »Taknemmelighed« for den »Kost og Gage samt Klæder«, som deres Drengbørn modtog. Her var Artiklen kommen til det Punkt, hvorover Nutiden følte den største Harme: thi hvad Drengen således modtog af Marinen, måtte han på en Måde tilbagebetale som voksen Mand; den umyndige Dreng havde ved at modtage hin Understøttelse ladet sig binde til den faste Stok, som holdt ham fast for en længere Årrække, når han var indtrådt i den modnere Alder.

Allerede Kristian den tredje havde Søfolk og Håndværkere til fast Tjeneste på Bremerholm, men først under Kristian den fjerde (1615) antog den faste Stok sin karakteristiske Form, ligesom også Tallet på hans faste Søjlenere var langt betydeligere end de foregående Tiders

Mandtal. Den for sin ulykkelige Skæbne bekendte Kristoffer Dybvad, Professor ved Københavns Universitet, har rigtig nok villet påstå, at det var ham og ikke Kongen, som havde undfanget Tanken om Opretelsen af den faste Stok; men selvom vi skulde nødes til at frakende Kristian den fjerde Æren af at have været det første Ophav til denne Plan, da er det utvivlsomt, at Kongen omfattede Tanken med megen personlig Interesse og udviklede stor Selvvirksomhed ved dens Iværksættelse. Hvad Kristian den fjerde således havde begyndt, fornyede og fortsatte de fleste af hans Efterfølgere; men trods disse Kongers Ændringer bevarede Stokkens Forfatning sit oprindelige Præg temmelig uforandret lige til det sidste.

Spørgsmålet om Tjeneste tidens Varighed er et vigtigt Punkt i Stokkens Organisation. Kristian den fjerdes Mandskab forpligtede sig til at tjene 5 År; når de så ikke ønskede at tjene længere, skulde de »forløfuis« hjem til deres igen for på visse fordelagtige Vilkår »at bruge deres Næring det bedste, de kunde«; men det var deres Pligt at bosætte sig inden for Rigets Grænser og give Møde i Krigstilfælde ligesom Landets øvrigt Indbyggere. De omtalte Fordele vare dog altfor små til at kunne holde de »faste» Matroser fra at forlade Landet, når mere indbringende Forhold lokkede dem andet Steds hen. Senere Konger indskrænkede Tjenestetiden for faste »anværbede« Matroser eller »Årstjenere« til (mindst) 3 År; men mange vedblev at tjene i en længere Årrække og opnåede derved Ret til Pension; sådanne kaldtes 1655: »gammel Thienner«. Ingen Matros kunde tvinges til at gøre Tjeneste i flere År, end han havde kapituleret om, med mindre det var hans eget udtrykkelige Ønske; og når en Matros f.Ex. ved Arv opnåede en bedre Livsstilling, skulde han kunne få sin Afsked før Tiden, når en anden duelig Mand var villig til at tjene Tiden ud i hans Sted. Et mindre Antal (7 til

13) af de faste Søfolk ved hvert Kompagni fik endvidere Tilladelse til som »Frimænd« at fare med Koffardiskibe i et vist Tidsrum, en Tilladelse, som både Frimanden og Kompagnichefen kunde have Fordel af. Ved Valget af Frimænd tog man alle Hensyn: de måtte mælde sig frivilligt; ugifte Mænd bleve foretrukne og af de gifte kun de, hvis Hustruer vare i Stand til at ernære sig selv i Mandens Fraværelse*). Matrosen kunde altså siges at være bunden til den faste Tjeneste på kort Tid og tålelige Betingelser; anderledes var Håndværkeren stillet: efter hvad vi kunne skønne, har han stedse været antagen på Livstid og skulde altså blive til fortsat Tjeneste, så længe han formåede at arbejde. Han er da den fasteste af alle faste; derfor blev Navnet »den faste Stok« oprindeligt brugt om Håndværkerne alene, men er i Følge senere Sprogbrug også blevet anvendt på alle andre Holmens Folk. Den urokkelige Stilling, der således var ejendommelig for Holmens Håndværkere, må vel betragtes som den vigtigste Årsag til, at disse Folk for en Del stod så lavt i Moralitet og, som Følge deraf, i Dygtighed. Banen var afstukket én Gang for alle; da Avancementet gennem de forskellige Lønningsklasser desuden var såre langsomt, syntes Fremgang i Duelighed unødvendig; derfor evnede vor Håndværker ikke al Tid at være en god »Oberkammerat«, når han fik Lærlinge at oplære; han fik dem hurtigere lært sine egne Dårskaber end Professionen selv, skønt han kunde vente at modtage en Præmie, når Læretiden var forbi. Mange havde kun Tanke for Øjeblikket og for, hvad dette førte med sig. Man greb enhver Lejlighed: blev en Mand sat til nyt Arbejde, eller opflyttedes han i en anden Klasse, straks måtte Flasken på hans Bekostning gå rundt til »Velkomst« og det endog midt under Arbejdet. Når Håndværkeren ikke længere var så kraftig som i sine yngre År, blev han nedvist i en lavere Klasse; selv om denne Tilbagegang (fra 1827) skete succes-

*) Frimandsinstitutionen, der indførtes 1719 »efter Landarmeens Måde«, var bortfalden 1822.

sivt, fra Klasse til Klasse, så var den dog særdeles krænkende for den ærekære Mand. - Men der var lige så lidt at indvende mod Håndværkerens bundne Stilling som mod Matrosens, når blot vedkommende i den voksne Alder havde påtaget sig Forpligtelsen til at tjene, - som Mænd, der vidste, hvad de forpligtede sig til; de bandt sig vel for lang Tid, men det skete frivilligt, og de kunde da også regne at have deres Udkomme sikret for den samme Tid. Helt anderledes stiller Sagen sig, når det var Børn, som optoges i den faste Tjeneste. Dette er sket fra År 1730³⁾ i det seneste, men er vist en langt ældre Skik; Håndværkerstokken blev sikkert al Tid rekruteret ved Antagelse af unge Lærlinge. Som Betingelser for et Barns Antagelse i den faste Stok krævedes der (1756), at Barnet var 8 År gammelt, at det havde sin Sundhed og Førlighed, og at Faderen stod i den kongelige Søtjeneste. Man forudsatte uden videre, at Barnet ejede både Lyst og Evne til Livsstillingen. Til Drengens mulige Ønsker om en speciel Stilling kunde der ikke tages Hensyn; han måtte være tilfreds med, hvad man tilbød ham, og Tilbudet rettede sig efter de Pladser, som tilfældigvis vare ledige. Ikke Barnet, men Forældrene adspurgte man, om de godvilligt lod deres Søn indtræde i Tjenesten; af Tvang gjorde de det sjældent, men oftere af Trang, idet de mindre havde Barnets Fremtidsvel for Øje end den Fordel, de selv vilde opnå, hvis deres Barn kom i fast Nummer og blev en af de 10 "Rugdreng", der vare ved hvert Kompagni, hvilket vilde forøge Hjemmets Indtægt med en Portion Rug foruden den gratis Opklædning og Skolegang, som Drengen selv nød godt af. Men da var Barnet allerede bundet til Tjenesten og måtte under Tiden gøre lidt Gavn ved f.Ex. i Divisionsskolen (efter 1800) at pille Værk for Marinen. Som »Kompagnidreng« var han tre Dage i Skole; da andre tre Dage måtte han mod en ringe Løn møde til Arbejde på Holmen. Efter sin Konfir-

mation blev han enten Håndværkerlærling på Værftet eller Matroslærling på et Orlogsskib; nu tiltrådte han altså den Stilling, man havde valgt for ham, da han var 8 År gammel. Når han dernæst havde udlært og var bleven »Karl«, som det hed, kunde han begynde at aftjene de År, i hvilke han, ved Modtagelsen af hine Statens Velgærninger, havde forpligtet sig til at blive i den faste Tjeneste. Så længe denne Tvangstjeneste varede, kunde han i Reglen ikke forlange sin Afsked. Tvangstjenestens Længde var i ældre Tid 12 til 16 År for Matrosen, der som Dreng var indtrådt i Tjenesten; Håndværkeren, der fra Rugdreng var avanceret til Svend, var bunden på Livstid. Denne Forskæl i Tjenestetidens Længde for Matrosen og Håndværkeren motiverede Frederik den femtes Søkrigsartikelsbrev med den Betragtning: »Vi have ladet Håndværkeren fra Barnsbeen oplære og underholdt ham i Læren og således bragt ham frem, at han i Vores Tjeneste haver Leve-Brød sin Livs-Tid.« Dette kunde dog med selv samme Ret også siges om den fra Rugdreng »opklækkede« Matros. Den sande Grund til Uligheden er vist nok snarere den, at Matroskorpserne mentes at trænge hyppigere til friske Kræfter og ungt Blod end Håndværkerstokken. 1801 skete der en stor Forandring i disse ulige Forhold; Tvangstjenestens Varighed blev omtrent ens for de to Afdelinger af Holmens Mandskab; de skulde begge tjene 15 eller 16 År. 1816 strammedes Båndet på ny, idet alle og enhver, som havde modtaget »Drenge-Gehalt«, befalede at gøre Tjeneste som Karle i 20 År. Disse 20 År bleve i Stokkens sidste Levetid (1847) formindskede med otte. Men de 12 År vare trykkende nok. Da Tvangstjenesten i Reglen først kunde tiltrædes i Mandens 20de År, endtes den altså i hans 32te; når han da i den Alder vilde prøve på at bryde sig en ny Livsbane, faldt det såre vanskeligt; han besad ikkun få Kundskaber, da man ved hans Uddannelse fra Barndommen af havde

lagt mest Vægt på de praktiske Færdigheder og ved Indøvelsen af disse kun haft Holmens specielle Forhold for Øje, så at han dårligt kunde finde sig til Rette på andre Områder; og havde han desuden stiftet Familie i Tjenestetiden, måtte han anse det for meget tvivlsomt, om han tilbørligt kunde sørge for Kone og Børn, medens han arbejdede på at befæste sin nyvalgte, endnu usikre Livsstilling. Resultatet af disse Overvejelser blev som oftest, at han på ny tog Tjeneste i Marinen. Det kunde vel tilstedes den menige at forlade Tjenesten før den fastsatte Tid, men Afskeden blev da ikke meddelt ham »i Nåde«, vedkomment måtte opgive ethvert Håb om nogen Sinde at nyde Pension, og Staten havde formentligt Ret til at fordre Erstatning for alt, hvad han som Dreng havde oppebåret i Kost og Penge. - Det var også en Art Afsked før Kapitulationstidens Udløb, når den menige i Frederik den femtes Dage blev bortjagen af Tjenesten for »Skarnvurnhed«. Den således afskedigede leveredes da til »næste Fæstning«, hvor han måtte arbejde på Vand og Brød, indtil han ved første Skibslejlighed kunde bortsendes af Landet med et »Løbepass«, hvori enhver, som traf ham, anmodedes om at lade ham passere, men ikke repassere. 1780 bleve disse Bestemmelser om Løbepasset satte ud af Kraft; men den »infame Kassation« blev genoptagen i en kongelig Befaling af 1808, som påbød, at de af Søetatens Mandskab, som havde forbrudt sig så hårdt, at de dømtes til Kat, skulde »udsættes« af Tjenesten med det samme. En sådan Afsked kændtes allerede på Kristian den fjerdes Tid: hvo, som gentagne Gange har pantsat sine Våben, forvises fra Skibet uden Pas og Afregning.

I Underklasserne bleve mange Mænd dog gamle i Tjenesten og have altså befundet sig ret vel i den faste Stok. Vi ville således anføre, at i Året 1850 havde 13 Mænd gjort Tjeneste i over 55 År, 6 i over 60 År

og 1 i over 70; de fleste af disse veltjente Folk vare Håndværkere. Men gå vi tilbage til forrige Århundrede, da møder os et endnu mere glimrende Exempel i Normanden Kristian Jakobsen Drackenberg, der i Året 1735 blev forfremmet til overkomplet Højbådsmand ved Takkelloftet. Han var da 109 År gammel⁴). 32 År efter finde vi ham endnu blandt de levendes Tal; han er nu pensioneret, men hævede formodentlig sin Efterløn i ikke få Årgange siden den Tid. Da Gubbens Dage omsider havde fået Ende, lod den folkelige Digtekunst sig forlede af hans æventyrligt høje Alder til at fremstille ham som Helten i et fantastisk Æventyr. 1771 udkom der nemlig et Flyveskrift med følgende Titel: »Den danske gamle Normand C. J. Drackenberg's adskillige Syner og underlige Hændelser, som han har havt, imedens han har levet, hvilket udgjør en Tid af Hundrede Syv (?) og Fyrgetyve År, samt ziret med hans Portrait«. Alene Titlen måtte sikre denne Bog en god Modtagelse i Nyboder.

Ville vi kaste et Blik på den faste Stoks særegne Lovgivning, må vi først nævne Kristian den tredjes Aftikler om Søkrigstjenesten (1555), da de ere Forbilleder for de følgende Kongers Love. De Straffe, som Kristian den tredje fastsætter for sin Marine, ere meget strænge. Her er Livsstraf for at vrage, spille eller bortkaste noget af Kongens Proviant og for at stjæle så meget som af 4 Skillings Værdi; her bestemmes, at når nogen med vrede Hu drager sin Kniv mod sin Stalbroder, da skal hans Hånd nagles fast til Masten; den menige, som uden Tilladelse betræder »Kompanien«, (Skansen på Orlogsskibene, Officerernes Opholdssted,) skal kølhales. Kristian den fjerde (1611, 1615 og 1625) mildner vel nogle af de nedarvede Straffe, således at den Mand, der har gjort sig til Tyv for 4 Skillings Skyld, slipper med at erstatte det stjalne firefold; til Gengæld forbedrer denne Konge andre af Straffebestemmelserne: den

til Masten naglede Hånd skal vedkommende nu selv rive løs; - ja nye opfindes: den, der for anden Gang låner på sine Våben, skal springe fra Råen. Foruden disse Love for Søjtenesten fandtes der også de så kaldte »Holmens og Arsenalets Artikler« fra denne Konges Tid. Atter Kristian den femte udsteder (1675 og 1683) nye Love for Sømagten, men de ere skrevne i samme Ånd som de tidligere. Et Fremskridt betegne Frederik den femtes »Søkrigs-artikelsbreve for Sø- og Landtjenesten« (af 1752 og 1756), hvilke have haft Lovskraft i Marinen indtil vore Dage, da en for Hær og Flåde fælles Straffelovbog til Dels er trådt i Stedet for Frederik den femtes Værk, der således har gjort Tjeneste i den anseelige Tid af næsten 130 År. Artiklerne have som Arv fra Fortiden bibeholdt Mangfoldigheden af Straffebestemmelserne; Misdæderne trues her med Dødsstraf ved Sværd, Økse eller Arqvebusering; med Kassation; med Kat, Tamp og Ris i de forskælligste Grader og Kvanta; med Brændemærke og Arbejde i Jærn (som Fæstningsslave); med at stå uden Sko på en spids Pæl, at ride på Kanonen, at bære Flinter, at bære-Fidtlelen; med at krumsluttes (langt eller kort), at nyde Vand og Brød, at arbejde i Skubkarren o.s.v.*). Men Frederik den femte gør en mildere Brug af disse Straffe end de foregående Konger. Det er vel også en Genklang fra gamle Tider, vi træffe i denne hårdhjærtede Bestemmelse om Gudsbespottere: »er nogen gudsforgættten, da skal han straffes, andre til Af-sky, med evigt Fængsel; ... eller og skal Tungen ham levende af hans Mund udskæres og så hans Hoved afslås med en Økse«. Man farer heller ikke lempeligt frem mod Menedere; de skulle miste to Fingre og udvises af Landet. Ny opfundet, men af gammel Familie er Fast-sættelsen af Straf for Selvmordere: er den sørgelige Gærning fuldbyr-det, da skal Selvmorderens Legeme hænges ved Benene fra Rånokken til Solens Nedgang eller begraves i Galgebakken; men har han ikke

*) Det er kun Straffene i Artikelsbrevet for Landtjenesten, vi her have opregnet. Til Sammenligning kunne de Straffe anføres, som Straffelov for Krigsmagten af 7de Maj 1881 idømmer: 1) Irettesættelse. 2) Embeds og Bestillings Fortabelse. 3) Fængselsstraf (i 12 forskællige Grader, deriblandt Fængsel på Vand og Brød). 4) Strafarbejde (i Forbedringshuset eller i Tugthuset). 5) Livsstraf (ved Skydning).

fuldkommet sit blodige Forsæt, da skal han arbejde i Jærn »sin Lives Tid«. Nyere Tiders Indflydelse mærkes derimod, når et billigt Hensyn til »kvindemenneskers« svagere Konstitution fastsætter som højeste Straf for disse: at kattes med de fine Katte. Endelig må vi ikke glemme en smuk Artikel om Æresoprejsning. Selv om en Synder for sine Misgærnings Skyld var bleven erklæret for »imfam«, og hans Navn derfor var opslået på Galgen, skulde han dog ved sin senere Opførsel kunne gøre sig værdig til at få sin Ære igen. Dette skete da med en vis Højtidelighed. Til den berammede Tid formerer en Kommando menige Kreds, som oftest vel på Paradepladsen; den pågældende ledes frem midt i Kredsen, hvor han knælende hører den kongelige Benådningsresolution oplæse, hans Navn bliver udslettet af Galgen, og endelig svinges det danske Kongeflag trende Gange over hans Hoved. Den således benådede iføres Mundering, indtræder i sit Geled og marscherer af. Ingen har herefter at lade ham høre hans tidligere Misgæring. - Uagtet Artiklerne således specificere de epkelte Tilfælde meget udførligt, tilføjes der dog ganske forsigtigt i Slutningsafsnittet: »eftersom det er umuligt at anføre alle muelige forefaldende Tilfælde og derefter alle Pligter og Straffer at bestemme, så bør ingen derfor tænke, at han ikke er forbunden at efterlade eller gjøre alt det, som heri ikke enten er forbudet eller befaleet.«

Den faste Stok havde også særegne Institutioner hvorved dens Lovgivnings Bestemmelser kunde blive førte ud i Livet. Det var de dømmende Myndigheder, Under Frederik den anden (1587) bestod der på Bremerholm en Domstol, sammensat af Kapitajner, Skippere og Styr-mænd; »Retten på Holmen« skulde dømme i Tjenestesager; i visse civile Sager derimod sorterede Holmens Mænd endnu under Borgmester og Byfoged. »Holmens Ret« nævnes endnu under Kristian den fjer-

de*); som dens umiddelbare Fortsættelse kan »Under-Retten« betragtes, der (1655) bestod af 4 Lieutenanter og 4 Skippere og senere fik det mere betegnende Navn »Under-Admiralitetsretten«; den behandlede i nogen Tid alle civile Sager. Men 1690 finde vi en »Kommission«, der skulde dømme i de Tvistigheder, som forefaldt mellem Holmens Folk; 1 Schoutbynacht var Præsides og 2 Lieutenanter af Landetaten, 1 af Søetaten og 2 Borgere Assessorer⁵). Ved hver Division fandtes fra 1720 til 27 en »Divisionsret«, der lededes af Divisionscheferne og især pådømte Forseelser mod Disciplinen. Ved Siden af alle disse Domstole, under hvis Jurisdiktion Mandskabet til forskællige Tider og i forskællige Sager hørte, har der sandsynligvis al Tid på Holmen været en Domstol, som havde Navn efter den hurtige Rettergangsmåde, den brugte, - nemlig Standretten. Det er måske den, som 1622 kaldes Skibsofficerernes Ret, og som kan idømme Holmens stridbare Kvinder mindre Straffe. Standretten nævnes udtrykkeligt 1686, men 6 År i Forvejen haves et Lovbud, som forudsætter dens Tilværelse: »begår nogen gemen mindre Forseelser ved Kongens Arbejde, da skal han straks på Stedet straffes.« Blandt de »mindre« Forseelser, som denne Ret kunde påkænde, blev Tyveri senere medindbefattet⁶). 1727 træffe vi Standretten igen; den bestod da af 3 Officerer, men hævedes 5 År derefter - for bestandigt. De af denne og de andre Retter behandlede Sager bleve efter Hånden alle henviste til Søetatens kombinerede Ret, der var stiftet 1727. Denne Domstol, hvori der sad 1 Avditør (Søetatens Fiskal), 7 til 9 Officerer og nogle civile Bisiddere, blev fra Midten af forrige Århundrede Mandskabets eneste Forum, ved hvilket altså enhver Retsdag, som blev anlagt af og imod Folkene, skulde behandles. Når Mandskabets Sager verserede for Retten, præsiderede enten Holmens Chef eller en af Divisionernes Chefer. Arrestanter måtte ikke uden Rettens

*) Mandagen var fra gammel Tid Marinens Retsdag. På Retsdagen begyndte Forhandlingerne stedse med Oplægning af Artiklerne og Eden (1625).

Kændelse holdes mere end 2 Gange 24 Timer i Varetægtsfængsel. Det er Standrettens hurtige Retsforfølgelse, der går igen, når Instruktionerne bestemme, at små Forseelser skulle pådømmes straks og Dommene desangående blot forevises Holmens og Divisionernes Chefer; ligeledes når Loven anfører det som en af Avditørens Pligter, at Sagerne behandles »ordentligt«, men tillige så summarisk som muligt*). - Det er også Standrettens summariske Fremgangsmåde, som genkændes i den arbitrære Straf, der i ældre Tid var hyppigst i Brug. Straffen, som dikteredes efter Skøn, havde vel ikke videre legale Følger for den straffedes Fremtid, men var dog frygtet af Mandskabet, der mente, at Partiskhed og Vilkårlighed ofte gjorde Straffen strængere, end den vilde have været, hvis den samlede Ret havde dikteret den. Om Straffens Art kunde den arbitrært dømmende ikke være i Tvivl, da der fandtes en kongelig Anvisning derom fra 1722, i Følge hvilken de menige ikke skulde idømmes Pengemulkt, men bøde på Kroppen. Derved retfærdiggjordes de »Lussinger efter Behag«, som Holmens Folk fandt det så nedværdigende at tage imod. Man kunde i ældre Tid opleve, at Officererne selv personligt exekverede Dommen ved at gå løs på den stakkels Synder med Stok, Kårde og andet »dødeligt Gevær«; dette blev dog forbudt 1730, og Befalingsmændene måtte nu lade Afstraffelsen udføre af Profossen. Der kunde også en Gang imellem vanke Ørefigen for de fejlende, men denne Straf blev 1756 betegnet som en »uanstændig Ræfselses Måde«. Hidtil havde enhver ved Landtjenesten fungerende Officer haft Ret til at dømme arbitrært; Frederik den femte lagde Afsigelsen af alle arbitrære Kændelser i én Mands Hånd. Underofficerer var det »ikke aldeles« forment at bruge Tampen for derved at drive de uvillige til Arbejdet; Officererne derimod skulde kun have Magt til at lade deres undergivne arrestere, når det drejede sig om større For-

*) Da det guldbergske Ministerium havde fundet (1777), at en Officer var bleven dømt for mildt af Kombineret Ret, anså Regeringen det ikke for tilstrækkeligt at underkænde Dommen, men irettesatte Retten selv for dens Optræden; - forhåbentlig et sjældent Tilfælde i vor nyere Retshistorie.

brydelser, og Arrestationen skulde uopholdeligt mældes til Holmens Chef. Det var ham alene, som havde Ret til at diktere Straffen efter bedste Skønnende*); men da han kunde tildele en Forbryder Tugtelse på 27 til 81 Slag Tamp, var hans Magt ingenlunde ringe og indskrænkedes kun lidet ved en kongelig Ordre fra 1815, der fastsætter Straf for de Officerer, som tildele deres undergivne anden eller hårdere Korrektion end Anordningerne hjemle. - Der stod på Gammelholm bag Hovedmagasinsbygningen et Skur, i hvis ene Ende der fandtes en Pæl, hvorpå en Madras var anbragt. Denne Lokalitet kaldtes »Blå Bod«⁷⁾. Er denne Bod Mandskabets tidligere Spisebod, da kan det ikke nægtes, at Traktementet, som uddeltes fra dette Sted, har forandret Skikkelse i Tidernes Løb; thi fra omtrent 1700 uddeltes der kun legemlig Rævselse i »Boden«, som senere af en ubekendt Grund benævnedes den »blå«. Den har været Vidne til mange slemme Scener. Når en Mand skulde lide »Straffen til Pælen«, fik han som oftest en Sejldugs Skjorte over sit Tøj, formodentligt for at dette ikke skulde sønderlides ved Slagene, og dernæst blev han ved et Reb om begge Hænder opklynget således, at han lige berørte Jorden med Fødderne, og at Skuldre og Ryg udspændtes; desto føleligere mærkedes Tampens Slag. Kun få have befundet sig så vel i Blå Bod som hin Matros, der lagde sin Glæde over den Sejldugs Kasseking for Dagen ved dyrt at forsikre: »jeg har aldrig været så pænt påklædt som i Dag!« De fleste vilde vist gerne have undværet både Pynten og Traktementet. Men i vort Århundrede mistede Blå Bod sin Søgning lidt efter lidt. Da Frederik den syvende en Gang ved et Besøg på Holmen trådte ind i Drejerværkstedet, fik han Øje på en Del tykkere og tyndere Tovstumper, der hang på Væggen i Række, og som påfaldende lignede de Tampe, hvormed »Hans Majestæts menige« bleve afstraffede. Med de forrige Tiders Forhold for Øje udbrød Kongen:

*) Forseelserne, som Holmens Chef pådømte, vare Absenter, Slagsmål ved Arbejdet o.lign. Divisionscheferne havde Myndighed til at lade Opløbere afstraffe.

»her, kan man da se, lægges der ikke Fingre imellem!« Orlogsværftets Chef fik nu Lejlighed til at bemærke, at den arbitrære Straf var afskaffet på Holmen, og at al Straf kun tildeltes efter Rettens Dom; Tovenderne vare de ved Fabrikationen af Blokværk nødvendige Prøver.

Lovens Strænghed finde vi personificeret i en Bestillingsmand, hvis blotte Navn vækker Nutidens Afsky og Foragt: Profossen eller Mestermændene. Men denne dårlige Klang havde Navnet oprindeligt ikke. Alene Ordet »Mester« antyder en vis Anseelse og Værdighed, og »Profos« betegnede fordum en overordnet militær Politimyndighed; Rigens Profos forestod på Kristian den fjerdes Tid Retsplejen i Hæren og var tillige Overbefalingsmand over Københavns Væbning. Også de Profosser, som vare ansatte i Søetaten, kunde have andre Forretninger end just at udså Smerte og Død. Mestermændene på Kristian den tredjes Tid var en Art Befalingsmand om Bord; han nævnes sammen med Matrosernes foresatte; når han havde »afrobt«, måtte ingen larme eller tappe Øl længere; det var altså ham, som påbød Stilhed på Skibet om Aftenen, når Vagten var sat. I Land anvendes han under Kristian den femte til at bringe Delingernes Mandskab den fornødne Tilsigelse om at møde til Arbejde på Holmen; for at hæmme Tobaksrygningen på Værfterne udstyrer Frederik den fjerde ham med så megen Myndighed, at han bliver en Politiret, der på én Gang attraperer, dømmer og straffer de skyldige. Men en Skarpretters sædvanlige Funktioner måtte han også påtage sig. Holmen var en Tid lang fælles med Byen København om Mestermændene. Således både 1579 og 1653.

Sidste År blev den københavnske Skarpretter Mester Konrad antagen af Kongen til at fungere i alle forekommende Tilfælde ved Holmen, Slottet og Tøjhuset mod en fast årlig Gage af 100 Rdl. Kurant; den høje Løn tyder på, at Exekutionernes Antal ikke har været ringe,

thi Prisen for de enkelte Forretninger var ellers ikke høj. Mesteren for-drede (1612) kun 4 Rdl. for at brænde en Forbryder; 2 Rdl. for at hals-hugge eller hænge og 3 Mark for at kagstryge eller pine. En Fængsling om Bord kostede (1625) 1 à 2 Skilling eller efter Omstændighederne endog det dobbelte; men de Penge måtte den anholdte selv erlægge til Profossen »for Lænkerne«. 1655 nævnes en »Holmens Profos«, som 1676 bar Navn af »Bødell«, men 1680: »Ober-Profos«, hvilket blev hele det 18de Århundredes Betegnelse for Skarpretteren på Holmen. Foruden ham var der ansat en Mængde »Knecte« eller »Profos-Suen-de« ved Holmen og Tøjhuset. Ikke blot fandtes i Tidsrummet fra 1688 til 1730 én Profossvend ved hvert Kompagni (32 i alt); men dette store Antal blev forøget endnu mere, når Flåden udrustedes; 1676 stak den-ne i Søen med 34 Profosser og 1710 med 41. Tiderne bleve dog efter Hånden noget mildere i Tænkemåde og havde ikke så megen Brug for Profossen som det Tidsrum, der var gået i Forvejen. Kristian den sjet-te beholder kun 2 Profosser ved hver Division (9 i alt); Frederik den femte bestemmer, at Ober-Profossens Embede skal gå ind ved Vakan-ce, hvilket også sker 1757; og ved Begyndelsen af vort Århundrsde synes alle Profosser at være forsvundne fra Søetaten. Forretningerne overtoges da f.Ex. af Justitskvartermesteren og af Justitssergenten; den-ne havde allerede tidligere (1756) været virksom ved Arrestationer, ved hvilken Lejlighed han skulde svare for, at Låsene på Håndjærnene sluttede godt og hverken vare for vide eller for snævre. Men selv disse Underbefalingsmænd vare ikke uundværlige, thi nogle af Mandskabet kunde kommanderes til at forrette de Exekutioner, som blot bestod i Afstraffelse med Tamp eller Kat. - Havde Holmen en Mestermænd, da måtte den også have en Galge. Den stod der allerede 1587, thi Skibs-folket var så tilbøjeligt til at rømme, skønt de efter Kongens, Frederik

den andens Mening ikke kunde klage over Behandlingen; og derfor lod Kongen »reigse og opsette en Galge på beleilig Sted ther på Holmen«. Galgen nævnes endnu 1756 og er vel forsvunden sammen med Profosserne. Hvor det »beleilige Sted« var, vides ikke med Bestemthed, men den mundtlige Overlevering peger på den rummelige Plads, som fandtes straks inden for »de uærliges Port«. Sandsynligvis på dette Terræn gik en ejendommelig Exekution for sig i Begyndelsen af 1738. Et stort Bål var blevet tændt af Skarpretteren; dets Ildsluer flammede stærkt i Vejret, medens Søetatens Mandskab alvorsfuldt sluttede Kreds om Bålet; Københavns civile Indbyggere, der på denne Dag havde fået Adgang til Værftet, trængte sig frem for at nyde det usædvanlige Skuespil, men følte sig besværede af Røgen, som tvang dem til at vige bort fra den Side, hvor Vinden bar på. Dog, hvo skulde straffes med Døden i Flammerne? Ikke nogen Forbryder, men en forbrydersk Bog, et anonymt Skrift, som havde kritiseret Marinens daværende Styrelse altfor nærgående. Havde man ikke, - skønt forgæves, - givet Forfatteren en Frist af 6 Uger til at træde frem af sit Skjul og bevise sine Påstande? Til en gavnlig Lære for alle, der havde Mod på at fremkomme med lignende ubeviselige Beskyldninger, blev Skriftet nu overgivet i Bøddelens Hænder.

Den faste Stok havde i sidste Halvdel af forrige Århundrede sit ejendommelige Gældsfængsel, hvor også mindre Forseelser kunde blive afsonede. Gældsfangerne kaldtes »Skubkarregaster«, - deres Stilling ligner i mange Henseender de Fangere, som forud arbejdede i Bremerholms Jærn. Når menige havde været under Tiltale og ikke kunde udrede Sagens Omkostninger; når de havde solgt deres Mundering og ikke straks kunde erstatte det solgte o.s.v., bleve de dømt til at »arbejde i Skubkarren«, hvortil de lænkedes; deres eneste Føde var Vand

og Brød. Brødet har sandsynligvis bestået i hårde Beskøjter; 1787 blev der dog sørget for blødt Brød til Gasternes Forsyning. De gjorde i Reglen Tjeneste med deres Skubkarrer ved Muddermaskinerne og virkede da sammen med de foragtede Fæstningsslaver, som Marinen, der på den Tid besørgede hele Havnens Opmudring, »lånte« af Landetaten, og for hvilke der endog var opført et Hus på Holmen til en Værdi af 6000 Rdl.; så længe Gasterne vare satte til dette Arbejde, fik de hver 8 Sk. ugentligt til et Forfriskningsmåltid, der bestod i Suppe og Kød og tildeltes dem om Søndagen⁸). De kunde nok trænge til at »forfriskes«. Deres Udseende var så udtæret og deres Klædedragt så ussel, at Navnet »Skubkarregast« blev ensbetydende for Holmens Folk med »Lazzaron«. Gældsfangernes Opholdssted var Gammelholms Låge, hvis indskrænkede Lokaler ikke kunde rumme dem og derfor måtte udvides^{*)}). 1792 afskaffedes Skubkarrestraffen; den Gæld, som Folken hidtil havde aftjent på denne Måde, betaltes derefter ved månedlige Afdrag på Gagen.

Vi have ladet Kændsgærningerne tale; de vidne alle om den barske Ånd, som rådede i den gamle faste Stok. Men for at være retfærdige må vi tillige fremhæve nogle Bestemmelser, som ere Vidnesbyrd om, at de styrende ingenlunde have ladet det mangle på Omsorg for Folkenes Vel. De menige bliver der tilsikret fri Rettergang, især når de skønnes at være den uskyldige Part, ja endog, uden at denne Betingelse er til Stede; ingen må betro en menig mere end 1 Måneds Sold som Lån, da der kun må afdrages ham en vis ringe Sum af hans månedlige Gage til Gældens Betaling; til faderløse Rugdrenges Underhold og Opdragelse voteres der en årlig Summa; det forbydes, at de afdøde Håndværkeres Legemer afgives til anatomisk Brug; det anordnes, at den fornødne Tobak^{**)}) med tilhørende Piber skal være for Hånden, så

*) Traditionen mener rigtig nok, at Gasterne havde Plads i Trunken. - Også i Landetaten kændtes Skubkarre straffen; men der var det mest egentlige Forbrydere, som måtte lide den. En Gudsforrægtter arbejdede således 1710 med Skubkarren i Citadellet.

**) 1625 påbyder Kristian den fjerde: at bruge Tobak skal for stedse være forbudt og afskaffet på Flåden. Findes nogen i Besiddelse af Tobak; skal den fratages ham og kastes over Bord, og Ejermændene desuden kræves til Ansvar »som ved bør«. Men kun 15 År derefter skriver samme Konge: »der vil tænkes i Tide på Tobak til det norske Folk på Flåden, som næppeligen skal kunne uden det Tøj blive sunde; de tage det gerne an i Stedet for Frokosten«. Der er da intet forunderligt i, at Tobakken 1711 regnedes blandt Levnetsmidler (»vivres«). 1729 er Mandskabet så stærkt forfaldent til Tobaksrygning på Vagterne og Holmen, at Profossen bliver beordret til at hindre det; hvo, som træffes med tændt Tobakspibe, skal betale ham 2 Sk. i Bøde og i Gentagelsestilfælde desuden lide korporlig Straf.

at Matroserne uden Vanskelighed kunne forsyne sig dermed på egen Bekostning⁹⁾ o.s.v. Det er unægteligt en faderlig Omhu, som dikterer Regeringen disse Bestemmelser, til hvilke vi jo allerede kende flere Sidestykker. Men når det endvidere hedder, at Mandskabets Ret ikke må krænkes, at Folkene skulle »soulageres på alle muelige Måder«, at de skulle behandles vel og ikke forurettes, at ingen må overfuse dem med uanstændige Talemåder, mindst med Ukvæms- eller Skældsord, at Retten skal plejes uden Vild (Partiskhed) o.s.v., så vise disse stadigt tilbagevendende Lovbud, at Mandskabet ofte led under uskånsom Behandling, som Lovgiverne ofte uden Held søgte at formilde. De direkte Vidnesbyrd om dette Forhold ere dog ikke mange. 1679 vare nogle i Skåne hjemmehørende Søfolk blevne antagne til Tjeneste på den danske Flåde, men kun til ringe Både for dem selv; en kongelig Resolution siger nemlig om dem: »slige Folk må efter Dags bedre behandles, at andre ej skulle afskrækkes«¹⁰⁾. 1790 blev en Skibschef, der havde gjort sig skyldig i voldsomt og lovstridigt Forhold imod en Matros, dømt til Arrest og til at betale Matrosen 500 Rdl. i Erstatning og alle Sagens Omkostninger.

Lige over for den barske Behandling tav Mandskabet ikke stille, men fremkom med sine Ønsker og Klager. Disse Klager vare dog ikke vel sete i Marinens første Dage. 1555 hed det: når Rejsen er endt, må ingen »arge eller anche« på det, som er sket inden Skibsborde; hvo, som forsynder sig herimod, skal straffes som en Skælm og Forræder. Men dette Bud findes ikke gentaget senere. - I Reglen forløb de menige sig, når de vilde forebringe, hvad de havde på Hjærte; enten mødte de in corpore, når der ikke fandtes nogen enkelt iblandt dem, som havde Mod eller Evne til at føre Ordet, og da kom det hele let til at se ud som en Sammenrottelse; vel vare de Tider forbi, da man »uden Nåde« blev

kastet over Bord for en sådan Forbrydelse; senere Love bestemte langt mildere Straffe herfor, men det var jo ikke Straf, man ønskede at opnå ved sin Klage. Eller også udkåredes vel en Ordfører, men den måske længe tilbagetrængte Harme gav sig ofte Luft i uoverlagt Tale, så at Andragendet ikke fremførtes med den »Sagtmodighed og Beskedenhed«, som Loven påbød. Mandskabet manglede også den fornødne Besindighed til at indgive skriftlige Klager, som derfor let kom til at støde an mod Formerne og faldt magtesløse til Jorden; tillige var det vel under Tiden vanskeligt at finde en skrivekyndig, som var villig og dygtig nok til at føre Ankepunkterne behørigt i Pennen.

Måtte det end erkændes, at den faste Stok med alle de Institutioner, som vi nu have omtalt, passede ret vel ind i de svundne Tiders Forhold, som havde set Stokkens Grundlæggelse og første Udvikling, og som på andre Områder kendte til Lavstvang, Stavnsbånd, Vornedskab o.lign., da måtte det med lige så megen Ret erkændes, at den faste Stok ikke hørte hjemme i vort Århundrede, men kun ved Sædvanens Magt var bleven bevaret som en temmelig ensom Fortidslævning. Vor Tid, som førte politisk Frihed med sig, måtte sprænge de Jærnbånd, som gjorde Stokken så fast, og undergrave Grundvolden, hvorpå den gamle Bygning var opført; Bygningen måtte falde: den Beslutning, som i Begyndelsen af Halvtredserne blev tagen om Stokkens Opløsning, var fuldstændigt berettiget og vel motiveret.

Det er en Selvfølge, at Marinen har Ret til at handle med den faste Stok, efter hvad der anses for nyttigt og tidssvarende, når Staten blot opfylder alle de Forpligtelser, som den har påtaget sig lige over for hver enkelt Mand i den gamle Institution. Derfor er dennes Opløsning ikke foregået som en pludselig Omvæltning; man lader blot Linen løbe ud, og Stokken går langsomt men sikkert sin Død i Møde. At det gamle

Samfund falder af, kan bedst mærkes på Pensionisternes Antal. Pensionsloven af 1851 bestemte, at de, som dette År havde tjent Marinen i 20 År kunde efter eget Valg enten blive pensionerede med en normeret Sum i rede Penge eller modtage en Pension, der indbefattede Hus til moderat Leje, Kost og Mundering, eller Erstatning derfor, og en mindre Sum i Penge. Af dem, der have valgt det sidste Alternativ og modtage Pensionen i samme Skikkelse, som de forud modtog Lønningen, er der sikkert ikke mange tilbage. De blive de sidste af den ægte faste Stok. - Marinen antager ikke længer Folk til fast Tjeneste i det Omfang, som i gamle Dage, og de faste, som bibeholdes, stilles i et langt løsere Forhold til Staten end forhen. Faste Underofficerer kunne naturligvis ikke undværes i Marinen lige så lidt som i Hæren. De faste menige Søkrigeres Plads er derimod udfyldt af værnepligtige Marineartillerister og Matroser. Håndværkerne blive ikke antagne på en længere Årrække, men kaldes dog faste, når de ved Kapitulation binde sig for et År ad Gangen. Lige over for den militære Straffelov ere de stillede på samme Trin som Underofficererne. Lønnen er blevet forhøjet i Lighed med, hvad der er sket i Landetaten. I fordums Dage modtog Håndværkerne deres Penge i »Banquen«; senere gik Lønnen så vel til Håndværkere som til Matroser den lange Omvej fra Kollegiet til Holmens og Divisionernes Chefer og fra disse til Kompagnicheferne, som atter lod Sergenten uddele Pengene til Mandskabet. I nyere Tid udbetales Lønnen ved Søetatens Intendantur, som hertil anvender Betalingskasser, der ere så sindrigt indrettede, at 30 Mand kunne få deres Penge udleverede i 1 Minut, hvilket ikke er en Fjerdedel af den Tid, som forhen medgik til Udleveringen¹¹).

XII.

Befolkningens Karakteristik. - Forskællige Lyder. - Tapperhed. - Nationalfølelse. - Lune og Jovialitet. - Guds frygt. - Senere Digtere. - Fornemme Faddere.

Med Nyboder og den faste Stok går et ejendommeligt Samfund til Grunde. Blandt dets Ejendommeligheder må dets særegne Talesprog fremhæves. Dette er vel at betragte som en Gren af det københavnske Almuesprog, men skælnes sig dog betydeligt derfra især ved Optagelsen af forskællige Udtryk og Vendinger, som dels ere hentede fra det med Nyboders Virksomhed så nær beslægtede Sømandsliv, dels ere opståede som Benævnelser på Nyboders særegne Forhold. Et Udtryk som »Gademo'r i tre« måtte være letfatteligt for alle indfødte, hvor dunkelt det i sin kortfattede Form end var for andre; enhver, der boede i en Nyboders Gade, måtte erkænde, hvor megen Selvfølelse og Kærlighed til de vante Forhold en hædrende Omtale af »vorreses Gade« kunde åbenbare. Nyboders Udtale af de enkelte Ord vidnede om en Stræben efter at undgå unødvendig Brede. Når Nybodersmanden nævnede sin egen Hjemstavn, lod han sig ikke vejlede af Skriftsproget til at give Ordet 3 Stavelser med Tonen på den midterste, men lod det være nok med 2 Stavelser, hvoraf den første fik Betoningen, altså »Nybör«. En lignende Forkortelse møde vi så vel i »Delfegaden« som i det tilsyneladende bredere »Schvannegaden«. Den bestemte Artikel bag disse to Ord må også henregnes til Sprogets Særegenheder. - Men Talen viser os Manden. Også Nyboders hele åndelige Fysiognomi havde Ejendommeligheder, som vi nu ville fremhæve, idet vi forsøge at

give en kort Karakteristik af den faste Stok. De svage Sider, som vi da opdage hos vore Folk, ville vi ikke dølgge; dog må det være os tilladt at fremstille dem i det Lys, som Samtidens Forhold kaste over dem; men på den anden Side ville vi heller ikke forbigå, hvad smukt og godt Befolkningen i Sandhed kunde roses for.

At en særdeles rå Samfundsklasse havde hjemme i Nyboder, derpå have vii alt fået tilstrækkelige Beviser, især når vi søgte et Hundrede År tilbage i Tiden. Men vi glemme ikke, at Sømandsstanden, hvorfra Mandskabet rekruteredes, ingen Sinde har haft Ord for at besidde blide Sæder og fin Dannelse; når Københavns Studenter i gamle Dage førte et forargeligt Liv og Levnet og gjorde, »hvad som utåleligt og ulideligt var«, kunde der ikke siges værre Ting om dem end, at de »skikkede sig som Bådsmænd«. Endog hos Befalingsmændene kunde der træffes en Råhed, som efter Kristian den fjerdes Beskrivelse ytrede sig lige over for Mandskabet i stærk Banden og Sværgeren og i sådan »Stormen«, som mest bruges af dem, der intet bedre Middel kende til at forskaffe sig Anseelse; - og slige Befalingsmænd fandtes længe efter Kristian den fjerdes Tid. Men selv om Officieren var, hvad han skulde være, og det lykkedes ham i nogen Tid at lægge Bånd på det faste Mandskabs uslebne Optræden, da kom hans Mandskab snart efter om Bord sammen med de fremmede, alle Vegne fra hværvede Søfolk, og disses Råhed virkede som Smitstof blandt de faste fra Nyboder. Den Behandling, som vore Folk ikke sjældent modtog af deres overordnede, havde vist nok sin Grund i hines egen Råhed, men kunde heller ikke indvirke dannende og mildnende på Mandskabets hele Tænkemåde. Men barnlige, som vore Folk vare, måtte de føle sig frastødte og nedværdigede ved overdreven Strængthed, tiltrukne og ligesom hævede op fra deres lave Standpunkt, når de mødte fornuftig Kærlighed. Enhver Tidsalder

kan opvise hæderlige Officerer, som behandlede Folkene med Venlighed og sand Humanitet, og således gav dem et godt Forbillede til Efterfølgelse; men samtidigt nærede andre Officerer den Overbevisning, at Hårdhed var det eneste Middel til at vedligeholde Respekten og »råt for usødet« det eneste, som Folkene kunde forstå. Og dog forstod og påskønnede vore Folk særdeles godt den bestemte, men milde Måde, hvorpå en Niels Juel vidste at håndhæve Mandstugten; han hed derfor iblandt dem »den gode gamle Ridder« eller »den gode Hr. Niels«; og - for at anføre et Exempel på det modsatte - de yndede vel Tordenskiold for hans rå og ligefremme Væsen, der faldt i deres Smag; men hans Hensynsløshed, der ikke i mindste Måde skånede dem, når noget skulde sættes igjennem, opvakte deres Harm og Misfornøjelse, så at de endog fremkom med formeligt Klagemål imod ham. Vore Folk havde i Tidernes Løb måttet døje hård Behandling, smal og dårlig Kost, uforstyldt Pengetrang, Savn og Anstrængelse af enhver Art; netop deres uforfinede Væsen havde hjulpet dem at bære det altsammen, thi deres Mangel på Dannelse var forenet med en høj Grad af Hårdførhed, Udholdenhed og Nøjsomhed.

Havde en Del af Befolkningen blot været mere nøjsom ved Nydelser af hidsende Drikkevarer, da vilde Drikfældighedens Last ikke have været så iøjnefaldende i Fortidens Nyboder. Men i gamle Dage blev Udøvelsen af en sådan Bacchusdyrkelse ikke anset for en Skam; Marinens Lovbøger fastsætte vel stræng Straf for dem, der blive trufne berusede på deres Post, når de forrette Vagttjeneste, men have ellers ingen Straffebestemmelse for Drukkenskab*); denne Last fandtes hos Befalingsmændene, fandtes selv i de højeste Kredse, og kan ikke nævnes som et Særkænde for den menige i den faste Stok. Hine store Genvordigheder, hvormed Mandskabet hjemstøgetes, kunde nok give Sindet

*) Straffelov for Krigsmagten af 1881 bestemmer dog; også Straf for Drukkenskab, når derved over Hoved gives Anledning til Uorden og Forargelse.

Trang til Trøst og Opmuntring; men hvor mange, foruden Folk fra Nyboder, have ikke under sådanne Omstændigheder søgt Trøst på urette Sted og troet at finde den i Flasken?

Der kunde selvfølgelig være endnu flere Laster at omtale hos Nyboders Folk, Kvinderne ere f.Ex. blevne beskyldte for Letfærdighed, men de samme Laster må kunne genfindes hos ligestillede Beboere i den egentlige By; de forskellige Lyder ere kun mere fremtrædende i Nyboder, fordi alle Folkene her høre til samme Stand og ere samlede på ét Sted, medens Byens tilsvarende Samfundsklasse skjuler sig blandt de andre Stænder og boer spredt i den store Stad.

Som en af de gode Sider, som ere ejendommelige for vore Folk, bør vist nok nævnes, at visse Forbrydelser¹⁾, som andet Steds forefalde hyppigt, ere uhørte i Nyboder; således er der, så vidt vides, aldrig sket Ildspåsættelse her ude; ja der er ikke en Gang opstået Ildsvåde ved Beboernes Uforsigtighed, da de fleste kun have Brug for Ild ved Madlavningen; ligeledes er næppe det Tilfælde indtruffet, at den ene Beboer har stjålet fra den anden, hvortil der dog var rig Lejlighed, da flere Familier boede i samme Hus for uaflåsede Døre.

Nyboders Mænd dannede Grundstammen til de Skibsbesætninger, der kæmpede og sejrede under vore berømmelige Søheltes Anførsel; der kan derfor ikke være Tvivl om, at Nyboder har udmærket sig ved Tapperhed. Det hedder i Lovene: »skjuler nogen sig i Tid af Aktion eller taler om at give Skibet over, da ligge han på sin Gærning, om Chefen ham straks nedlægger; hvis ej, da skal han kasseres og arquebuseres i Ryggen«. Men disse Lovens Trusler behøvede vore Folk ikke for at opflammes til mandig Dåd. Ganske vist gik de dristigere i Kampen, når de betænkte, hvad der endvidere var lovet alle, som »eventyrede« sig i Kongens Tjeneste: at de tillige med deres efterladte Hustruer og

Børn skulde »belønnes«. Om denne Uforfærdethed vidner Niels Juel, som (1679) indberetter til Kongen at der har været »gemene, som sig sådanne haffuer comporterit, at hand dennem med Officiers Charge haffuer honoreret på Kongelig Mayestæts allernådigst Behag og Confirmation for andre dermed at animere«. Dette må læses i Forbindelse med, hvad Kongen samme År tilskrev Admiralitetet: »da Vi ved Vor Flåde have udi sidste Krig været absolut Mester af Øster-Søen og Fjenden overlegen, så er det Vores alvorlige Vilje, hvorledes vi kunne underholde mange erfarne Bådsfolk.« Kongen erkender altså, hvad det faste Mandskabs Tapperhed har udrettet, og ønsker sig derfor den tapre Stok forøget. Da Flåden lå uvirksom på Københavns Red under det fjendtlige Bombardement 1700, slog en brændende Bombe ned i Skibet »Prins Kristian«, men en Bådsmand sprang uforfærdet til, kvalte Bombens Ild med sin Kjole og sine Køjeklæder og frelste således Skibet fra den truende Fare. Den Bådsmand var sikkerligt en Ætling af den faste Stok. Og beundre vi ikke den Skare, som 10 År senere havde både Mandstugt og Mandshjærte nok til sammen med sin Chef, hvis Navn »flammer over Køgebugt«, at forblive på det brændende »Danebrog«, »til Ilden ind i Krudtet brød, og alle døde Heltedød«? Blandt de Helte har Nyboder regnet nogle af sine Sønner. Boderne kunne være stotte af den Ros, som Olfert Fischer 1801 tildeler sine undergivne for deres »uforlignelige« Tapperhed: »til Officerernes og Mandskabets mageløse Mod har jeg intet Udtryk; Slaget selv kan kun beskrive det.« - Men Modet svigtede heller ikke vore Folk, når de færdedes på Landjorden. Især deres Optræden ved Slukning af Ildsvåde vare både Regering og Medborgere enige om at berømme. Nyboders Mænd vare selvskrevne som Brandfolk på Holmen, hvor de (fra 1734) bleve tilsagte til at give Møde, når Ulykken skulde hænde; men også i selve Hovedstaden

måtte de gøre Gavn, En »Brand- eller Ildordning udi Københavns By« fra 1643 nævner Kongens Artilleri- og Søfolk som Slukningsmandskabets Kærnetropper. Natten mellem 7de og 8de Maj 1767 brændte Kongens »Bryggerhus« ved Tøjhuset; ved Slukningen og ved Redningen viste Holmens Folk så stor Nidkærhed, at Regeringen tilstod Mandskabet 500 Rdl. til Afholdelsen af et »Gilde«²⁾. Og en Privatmand skriver omtrent 1793: »Disse Holmens Skibsbyggere ere højst resolutte, ja forvovne Mænd. Ved Ildløs grænser deres Mod til Dumdristighed; deres Våben i Kampen på nært Hold ere da Økser, men den længere bortfjernede Fjende angribe de med stærke og skarpe Jærnkroge, som ere fastgjorte til lange Tov, og som de forstå at slynge mod ethvert som helst Punkt med en overordentlig Behændighed.« Fra Slutningen af Århundredet kan der anføres Exempler på, at enkelte Holmens Mænd ere blevne belønnede med en Pengesum af Stadens Brandkasse for deres raske Færd ved slige Lejligheder og have fået Løfte om, »at deres Navne skulde blive erindrede«.

Der fandtes i Nyboder en mægtig Nationalfølelse, en ægte Kærlighed til Konge og Fædreland. På Tider; da alle, som vare noget eller vilde synes at være noget, brækkede på det tyske, var Nyboder dansk og harmedes over det fremmede Element, som trængte ind. Af den Grund har det sikkert vundet Mandskabets udelte Bifald, da det bestemtes, at indfødte danske, norske og »andre« Undersætter især skulde foretrækkes til Bøsseskytter ved Tøjhuset (1700)³⁾, at ingen fremmed »letteligt« måtte antages som Skipper (1726), men at der til Udlændinges Optagelse i den faste Stok behøvedes Admtiralitetets Tilladelse (1732)*). Af samme Grund har Marinen al Tid kunnet glæde sig ved at blive kommanderet på Dansk; hvad der i en Jakob v. Tybos Mund hed: »rex um kehrt euch!« det hed mere forståeligt for danske Søkrigere: »højre

*) Den faste Stok havde allerede haft sin »Indfødsret« i 70 År, da denne kom til at gælde for hele Riget. 1789 måtte hverken Svenskere eller - Negerer (»kulørte«) optages i Stokken.

omvender!«*) Af samme Grund kunde Nyboder, som vi have set, ikke forliges med de tyske Marinere og jublede, da den tyske Højforræder Struensee styrtedes. Og da tyske Landofficerer og danske Studenter (1793) kivedes i den så kaldte Posthusfejde**), glemte Nyboder Fortidens Fjendskaber og lod en Deputation forbavse Regensprovsten med Tilbud om en mandstærk Hær af håndfaste Skibsbyggere til Understøttelse for Studenterne og deres »Rettigheder«+). Når vi endvidere høre, hvorledes Holmens Folk efter Kristiansborgs Brand 1794 ansøgte Kronprinsen om, at der dagligt måtte afkortes dem 2 Skilling af deres fattige Løn, indtil Kongen atter havde fået sit Hus rejst, da må vi tilstå, at Nyboder ikke al Tid tænkte på at sætte sig op imod Øvrigheden, når det på så smuk en Måde kunde lægge sin Kærlighed til Landets Fyrste for Dagen. Blot ét Træk endnu fra den nyere Tid. En Bådsmand fra Nyboder blev i Året 1849 tagen til Fange ved Ekernførde og fik i Fangenskabets Besøg af den eneste Søofficer, som havde svigtet Konge og Fædreland; men anså vor Bådsmand det nu for en Ære og en Fordel at forny Bekendtskabet med den fine Herre? På dennes venlige Forespørgsel erklærede Nybodersmanden rent ud, at han ”forbandet nødigt” vilde kendes ved Officeren¹⁾). Den udprægede Nationalfølelse, som stedse har besjælet Holmens Folk, lagde Bådsmanden dette Svar på Læberne. Han var Nyboders Ordfører.

Vore Folk ere også bekendte for deres Lune og Jovialitet. Mange ere de Anekdoter, som fortælles om dem, og hvori en mer eller mindre fin Vittighed er Pointet; mangen Gang blev en Genvordighed, som hos andre vilde have fremkaldt Uviljesytringer, affærdiget med et muntert Ord, som hjalp ud over Vanskelighederne. Mærkelig var også deres Lyst til at give andre - og ikke mindst deres Overordnede - karakteristiske Øgenavne, der ofte vidnede om Nyboders skarpe satiriske Blik

*) Forskællen mærkedes bedst, når de tyske Soldater kom på Vagt på Holmen. Enkelte tyske Kommandoord havde dog indsneget sig i Marinen, især til Brug ved Vagttjenesten i Land, f. Ex. »Werda?» »Halt!«. Danske Kommandoord indførtes ved Hæren 1772.

**) I de Optøjer, som Fejden gav Anledning til, og som under Tiden endte med Politiets Nederlag og Flugt, deltog også adskillige Holmens Matroser. - Der havde allerede i en hel Årrække været Stridigheder på Københavns Gader mellem civile og militære. Derfor blev det indpræntet Nyboder 1787 at afholde sig fra Fornærmelser af enhver Art.

+) Det venlige Forhold, hvori Nyboder således stillede sig til den studerende Verden, bevarede indtil vore Dage; de gamle Boder have siden den Tid modtaget mangan Student som logerende inden for deres Mure.

for vedkommendes Skrøbeligheder. Dette deres Lune måtte også bøde på det tarvelige ved de fleste af deres Fornøjelser. Selskabelige Sammenkomster vare ikke ukendte i Nyboder, men vilde som oftest have været umulige, hvis ikke de Gæster, som havde Evne dertil, foruden det gode Humør medbragte hjemmefra et eller andet Bidrag til. det ingenlunde overdådige Måltid. Den dampende Kaffe, udsænket af en blankt poleret Kobberkedel, måtte nødigst mangle. Majfesterne, som vi allerede have omtalt, vare særdeles billige Fornøjelser af en mere offentlig Karakter.

Man gjorde ellers Udflugter i det fri*), selvfølgeligt til Fods; Gyl- denlund (Charlottenlund) var da i Reglen Vandringens Mål, når man ikke lod sig nøje med »Gyngehaven« på Hjørnet af Toldbodvejen og Bredgade, med Kalkbrænderierne (»de fattiges Dyrehave«) eller Fælle- derne. Maden, som man havde med i Papir, smagte dobbelt godt, når man henstrakt i Græsset nød den under Spøg og Latter 1). Men vilde man en Gang slå Gækken rigtigt løs, da gik Turen til Dyrehaven. På en sådan »Kilderejse» tog man lidet Hensyn til Omkostningerne; da istemte Nyboder den lystige Vise fra 1772:

»Vi skal derud, skal vi end sætte
vort Tøy på Assistance-Huus **),!
den Kilde kan vort Hierte lætte,
engang vi tåle kan en Runs.« -

Ville vi endnu omtale den Guds frygt, som fandtes i Nyboder, da kunne vi intet Hensyn tage til, at Loven lige frem påbød Folkene Re- ligiøsitet, »For Gud som det højeste Væsen«, hedder det, »bør enhver bære en sand Højagtning, vise i sin Gudsdyrkelse en usminket Oprig-

*) Uden sin foresattes Tilladelse måtte en menig ikke fjærne sig 2 Mil fra Byen, ikke heller være mere end 24 Timer fraværende, når han ikke vil- de anses for Desertør. Skulde han gøre en længere Rejse, da havde han at indhente Kollegiets Resolution desangående, hvorefter Divisionens eller Holmens Chef forsynede ham med Rejsepas.

**) 1753 var Assistenshuset blevet Ma- rinens Ejendom; Overskuddet ind- flød i Søkvæsthusets Kasse, hvoraf Pensionerne til Mandskabet udre- dedes. 1816 påtænkte det at oprette en speciel Låneanstalt for Nyboder, men da man vilde forskåne Folkene for at erlægge Renter, ændredes Pla- nen således, at der tildeltes Kompag- nicheferne en Sum til at forstrække Mandskabet med i påkommende Til- fælde.

tighed og i sit Levnet en uforfalsket Hellighed, såsom det alene kan give den sande Kækhed, når det pågælder, og give vore Idrætter Held og Velsignelse«. Datiden mente at kunne kommandere Troen ind i Hjærterne. Derfor blev der taget så hårdt på Gudsbespottelse, og derfor måtte Mandskabet på Kommando overvære Gudstjenesten i Holmens Kirke. Kristian den fjerde havde vel kun befalet (1623), at alle Skibs- og Arkelifolk, som tjente på Flåden, og alle andre, som vare ansatte i Tjeneste ved Bremerholm, skulde »flittigt« besøge Kirken ved Gudstjenestetider; men en formelig »Kirkeparade« har vist flok al Tid været Pligt i Marinen så vel for Drengene som for voksne. Også om Bord havde Andagtstimerne nødtvungne Tilhørere; Udeblivelse derfra straffedes med Bøder og Rævselse. - Ved at pålægge Mandskabet denne Trostvang afgav Regeringen dog uforkastelige Vidnesbyrd om en ikke ringe Iver for Guds Riges Fremme. Folkenes kristelige Oplysning og Opbyggelse lå i det hele de styrende meget på Hjærte. På Holmen blev derfor (1587) Guds Ord prædikeret for dem, som vare på Vagt der om Søndagen; Kristian den fjerde byggede (1617-1641) Bremerholms Kirke til Sognekirke også for Nyboder og forundte (1647) sine Bådsmænd fri Stade i denne Kirke, medens Håndværkerne, - Smede, Skibstømmermænd, Snedkere, Blokkedrejere og andre Hans Majestæts Tjenere, - som de mere formuende måtte erlægge en ringe årlig Kændelse for deres Stolestader; om Bord læste (1625) Præsten eller i hans Forfald Skrивeren Evangeliets Forklaring om Søndagen, Epistelens eller Børnelærdommens om Onsdagen; var det Stormvejr de nævnte Dage, valgtes de derpå følgende. Alle Måltider om Bord begyndte og endte med Lovsang og Bøn. Kvæsthuset og Flåden vare velforsynede med Præster. Under Kristian den femte havde Flåden 30 Sjælesørgere om Bord, under Frederik den fjerde et endnu større Antal. Skibspræsterne indtog vel under Kri-

stian den fjerde en temmelig uanseelig Stilling inden Skibsborde; men Skipperen, Styrmanden, Kirurgen og Skrивeren vare »udj Fad med« ham og måtte ligesom han lade sig nøje med samme Mad, som Mandskabet modtog. De følgende Konger forøgede Omsorgen for Ordets Tjenere, som nu fik Rejsepenge, ret god Løn, rigelige Kostpenge, Andel i Byttet og endelig en Art Ventepenge, indtil de kunde opnå Ansættelse i Land*). Regeringen betænkte sig ikke på at ombytte Orlogsskibenes Kalk og Disk, der hidtil havde været af Tin, med lignende af Sølv, uagtet det skete i en såre fattig Periode (1716); tillige blev der trykt nye »Håndbøger«, Salme- og Bønnebøger til Uddeling blandt Mandskabet. Der findes gentagne Befalinger om, at Nyboders Drengene skulle undervises ordentligt i deres Kristendom. Helligdagen er al Tid Hviledag; på den må (1735) ingen Pengeudbetaling finde Sted til Folkene; kun når der er presserende Arbejde på Holmen, eller når en menig skal - prøve sin nye Uniform hos Skrædderen, går Kongens Tjeneste forud for Guds på denne Dag. Og medens det ikke er ganske let for Underklasserne at skaffe sig Tilladelse til at udeblive fra Arbejdet en enkelt Dag, nægtes der aldrig Frisæddel i Anledning af kirkelige Handlinger, f. Ex. om Lørdagen til Skriftemål, - og man gik til Alters 2 à 4 Gange om Året; ja til Karlens »egen« Bryllupsfest, Barsel og Begravelse bevilges endogså to Dage**). - Vi antage, at denne Styrelsens Omsorg for Sjæleplejen ikke helt har været uden Frugt. Thi Sømanden har med al sin Letsindighed en Fond af religiøs Følelse, som måske frygter for at vise sig, men som dog findes og kan hentes frem af Dybet. Der herskede i Nyboder en vis Ærbødighed for det hellige, for Ordet og Sakramenterne; Spottere og gudsforgåene Kroppe fandtes vel her som alle Vegne, men vakte i Almindelighed megen Forargelse. Kunde vi ubemærket have set ind til Nyboders Familier Søndag Eftermiddag i ældre Tider, vilde vi sikkert

*) En af disse Skibspræster fra Frederik den fjerdes Tid, Jens Colding, har besunget den store nordiske Krig i sin »poetiske Søs-Crantz«.

**) 1822 indførtes et Reglement, der bestemte, hvor meget Mandskabet havde at betale til Kirke, Præst og Degn ved Brudevielser, Barnedåb og Begravelser. Lige indtil 1791 blev der ofret ved Brudevielse i Holmens Kirke. 1628 kostede Ringning til Lig 2 Mark; skulde Korskolene synge til Lig, betaltes det også med 2 Mark. 1647 kunde der i visse Tilfælde tilstås fri Begravelse, gratis Jordpåkastelse og Sermon, og Sang af Pøkerne uden Betaling.

mange Steder¹⁾ have truffet Manden i Færd med at læse højt for Kone og Børn af en storstilet Huspostil; mange Steder vilde vi have hørt en from Moder i al Enfoldighed lære Børnene Morgen- og Aftenbønner eller synge en Salme til egen Opbyggelse.

Smukke Forsøg på at fremhæve Nyboders gode Sider leveredes af de nyere Digtere, som havde opdaget, at Nyboder var et Sted, herfra taknemmelige Æmner kunde hentes. Thomas Thårup skrev sit »Peters Bryllup«, Arnesen og Overskou »Caprisiosa«, Overskou »Pak»; de vare de første Digtere, som viste deres Agtelse for »den faste men fattige Stok« ved at »synge til Nyboders Ære« og skildre Livet her ude i dets skønneste Skikkelse, ydermere forskønnet ved den Nimbus, hvormed Poesien véd at omgive sin Genstand. Og Digterne have lige indtil den nyeste Tid bevaret deres Interesse for Nyboder. Var Nyboder for-dum blevet erklæret for »infamt«, så fik det nu en glimrende Æresoprejsning, da Poesien svingede sit Kongeflag over dets Hoved. Digteren Adolf Recke kommer dog Virkeligheden nærmest i en af »Viserne«, hvori han opruller et naturtro Nyboders Genremaleri for vore Øjne og giver os værdifulde Vink til den rette Opfattelse af Nyboders private Liv.

Men allerede i ældre Tider kunde Nyboder træffe Mænd, som havde Sans for de rosværdige Egenskaber hos Befolkningen og i Gærningen viste, at de skønnede på disse Dyder. Når visse Nybodersfamilier¹⁾ skulde have et Drengbarn i Kirke, da anså »fornemme Herskaber» det ikke for at være under deres Værdighed at stå Fadder til Barnet. Dåben fandt Sted så snart som muligt efter Fødslen, - helst ottende Dagen efter, og i Kirken. Barselstuer, som florerede på Holbergs Tid, vare endnu hundrede År derefter i Brug i Nyboder. Moderen sad i en Lænestol, Faderen stod ved Døren for at modtage de fra Kirken tilbagevendende

Faddere; han bukkede dybt for de fornemme Gæster; der var jo højtstående Søofficerer, Præster og Rangspersoner iblandt dem; de kørte til Stadsen i deres egne Vogne, hvilke nu vakte stor Opsigt, medens de holdt uden for Døren. Det uvante Syn var Skyld i, at manges Nabokone måtte trykke sin Næse ganske hvid mod Ruden for rigtigt at kunne tilfredsstille sin Nysgærrighed; medens Nyboders Ungdom med gabende Munde dannede to tætsluttede Rækker lige fra Husdøren og hen til Vognen, blot for at få et Glimt af Herligheden at se. Inde i den lille festligt smykkede Stue diskuterede Fadderne imidlertid den nyfødtes fremtidige Livsstilling, - den var jo allerede så godt som bestemt ved den Stand, hvortil Forældrene hørte, - og søgte at fordrive Tiden ved at læse Deviserne på de Konditorsager, som vare fremsatte til Forfriskning. Nu brød Gæsterne endelig op; et Vinduesskod blev aflaget og lagt over Rendestenen for at lette dem Indstigningen i Vognene; og da de fine Folk vare borte, åndede man jo nok lidt friere, medens man højligt undrede sig over, at de kun havde spist så lidt af de mange gode og sjældne Sager; og dog følte man sig hædret ved den nedladende Venlighed, som de store Mænd havde vist, og som måtte anses for et Tegn på den Agtelse, hvilken alle fordomsfrie nærede for de hæderligere blandt Nyboders Befolkning.

Som et Bidrag til Nyboders Karakteristik og tillige som en Prøve på den hjemlige Digtning ville vi endnu anføre, hvad en menig Nybodersmand sang om sin Æt i Året 1845:

I gyldne Sale ej min Tid henrandt;
min Fader var ej høj-, ej adelabåren,
han var af faste Stok kun Tømmermand;
min Moder var af tjæret Slægt udkåren.

Og denne Slægt bar sjældent Kors og Bånd,
kun Brød i Ansigts Sved den må fortjene,
og Savn og Nød tit sløve kan dens Ånd,
som blot af Navn (tør) Livets Glæder kende.
Men denne Slægt har sjældent manglet Mod,
derfor jeg har ved den mig aldrig skammet.

I Arvegods jeg fik et ærligt Navn,
og deri ligger Slægtens største Ære.

Kilder

A. Trykte Kilder

H. G. Garde, Efterretninger om den danske og norske Sømagt. - H. G. Garde, Sømagtens Historie, I og II, fortsat i Historiskt Tidsskrift 3dje Række 5te Bind. - O. Nielsen Kjøbenhavns Diplomatarium. - O. Nielsen, Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse, I og III. - Kristian den fjerdes Breve, I ved Molbech, II ved Brieka og Fridericia. - Lassen, Dokumenter og Aktstykker til Kjøbenhavns Befæstningshistorie, - Bircherod, Dagbøger ved Molbech. - H. Wallensbeck, Diarium polemicum metricum obsidionis Hafniensis. - J. L. Wolf, Encomion regni Daniæ. - Pontoppidan, Origines Hafnienses. - Müllerske Kobberstiksamling, 17de Bind. - Pontoppidan, Danske Atlas, II. - Frederik den femtes Søkrigsartikelsbrev for Sø- og Landtjenesten, - J. Larsen, Bidrag til Københavns offentlige Skolevæsens Historie. - J. L. Heiberg, Poetiske Skrifter, IX. - Hofman, Foundationer, IX. - H. Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie, III. - J. Langebek, Udkast til Souverainitets Historien. (Sorø Akademi Program 1881). - L. Holberg, Dannemarks Riges Historie ved Levin, III. - Mansa, Pesten i Helsingør og Kjøbenhavn. - L. Holberg, Danmarks og Norges geistlige og verdslige Stat. - Nathanson, Mønt- og Bankvæsen. - L. Holberg, Peder Paars, diverse Udgaver. - L. Holberg, Epistler ved Bruun. - H. C. Sneedorff, Efterladte Digte ved Rahbek. - C. D. Biehl, Breve, i Historiskt Tidsskrift 3 dje Række 4de Bind. - Fortegnelser paa alle de Skrifter, som siden Trykfriheden ere udkomne 1771 og 72, I og II. - F. Barfod, Fortællinger af Fædrelandets Historie. - J. C. Tuxen, Den danske og norske Sømagt. - J. Davidsen, Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn, I og II; om II, Side 46-61, se dog II, Side 391. - A. Richter, Riim- og Prosa-Posen. - A. F. Andersen, Nyboder og faste Stok. - C. Dirckinck-Holmfeld, Til Vælgerne i Hovedstadens 11te Valgkreds

1848. - C. Dirckinck-Holmfeld, Tale til Vælgertie i Hovedstadens 11te Distrikt paa Valgdagen til Rigsforsamlingen den 5te Oktober 1848. - P. F. Lunde, Valghandling til Folkethinget i det 8de kjøbenhavnske Distrikt den 4de December 1849. - P. F. Lunde, Om Gage- og Lønningsforhold i Sø- og Landetat 1851. - Straffelov for Krigsmagten af 7de Maj 1881. - Berlinske Tidende, 1849, No. 294. - H. Steffens, Was ich erlebte, II.

B. Utrykte Kilder,

Forkortelser.

Res. i.e.: kongelige Resolutioner, som oftest anførte efter Registraturerne, men under Tiden efter den fuldstændige Original eller dennes Afskrift.

G. i.e.: det kongelige Gehejmearkiv.

M. i.e.: Marineministeriets Arkiv.

Tallene foran Anmærkningerne svare til de i Texten indføjede smaa Tal.

Kap. I.

1) Salget foreslaas 23. Decbr. 1693, men resolveres 27. Okt. 1694. G.

- 2) Res. af 1690. G. -

3) Pakke i G., betitlet »den i Nyboder 1721 nedsatte Kommission«, indeholdende Protokol og talrige Bilag. -

4) Nyboders Regnskab for 1749. G. -

5) Forestilling og Res. af 11. Febr. 1782. M. -

- 6) Beskrivelsen af Huset nærmest efter H. W. Linds Manuskript. -
- 7) Kommissionen 1721, G. og Res. af 31. Marts 1786. M. -
- 8) Forestilling og Res. af 11. Febr. 1782. M.

Kap. II.

- 1) Res. af 1784, 85 og 89. M. -
- 2) Res. af 2. Juli 1698. G. -
- 3) Kommissionen 1721. G. -
- 4) Res. af 1743 og 45. (M). -
- 5) Res. af 2. Novbr. 1755. M. -
- 6) Res. fra de nævnte Aar. M. -
- 7) H. W. Lind. -
- 8) Res. af 1789. M. -
- 9) Res. fra anførte Aar. M. -
- 10) Forestilling og Res. af 11. Febr. 1782 og Res. af 1783, 84, 86 og 87. M. -
- 11) Res. af 1690. G. Kommissionen 1721. G. Res. af 1733. (M). -
- 12) Res. af 20. Juli 1722. (M). -
- 13) Res. af 1727, (M). -
- 14) Res. af 1763. M. -
- 15) Betalingsreglement for 1694. G. Res. af 3. Maj 1720. G. Res. af 1799. M. -
- 16) Nyboders Regnskab 1700, G., nævner 2 af disse Vandposter. -
- 17) Res. af 1732 og 49 (M). Nyboders Begnskab 1749. G. Res. af 1741 (M.). Forestilling af 21. Decbr. 1778. M. Vand indlægges i Delfingade 1788, i Krokodillegade 1792. M. -
- 18) Res. af 1702. G. Nyboders Regnskab 1700 omtaler Rendestenski-

ster. G. -

19) Forestilling og Res. af 21. Decbr. 1778. M. -

20) Res. fra nævnte Aar. M. -

21) Forestilling og Res. af 2. Septbr. 1772. M. -

22) Forestilling og Res. af 25. Juni 1778. M. -

23) Res. af 1788 og 89. M. -

24) Forestilling og Res. af 2. Septbr. 1772 og Res. af 1775. M. -

25) Res. af 1782 og 88. M. Om Skorstenene Kommissionen 1721. G. -

26) Res. af 2. Juli 1695. G. -

27) Res. af 1816. M. -

28) Om Adkomsten en Pakke i Københavns Raadstuearkiv. I Følge velvillig Meddelelse af Hr. Arkivar Dr. O. Nielsen. -

29) Res. af 2. Juli 1698. G.

Kap. III.

1) Kommissionen 1721. G. Res. af 1680. G. Res. af 1804, M. -

2) Kgl. Befalingsbog 1680. G. Kommissionen 1721. G. Res. af 1775 og 14. Juli 1816. M. -

3) H. W. Lind. - 4) Kgl. Ordre af 6. Maj 1659. G. - 5) Res. af 9 Juni 1691. G. - 6) Res. af 1816. M. -

7) Res. af 1789. M. og H. W. Lind. -

8) Res. af 27. Juni 1691. G. -

9) Kommissionen 1721. G. -

10) Res. af 11 Febr. 1782. M. -

11) Res. af 1741. (M). Res. af 1725, 28 og 30. (M.)

Kap. IV.

- 1) Res. af 1695. G. -
- 2) H. W. Lind. -
- 3) Res. af 1727. (M.) -
- 4) Res. af 1736. (M.) -
- 5) Res. af 8. Febr. 1737 (M). Nyboders Regnskab 1749. G.

Kap. V.

- 1) Res. af 1757. M. -
- 2) Kommissionen 1721. G. -
- 3) Res. af 29. Novbr. 1753. M. -
- 4) H. W. Lind. -
- 5) Nyboders Regnskab 1749. G. -
- 6) Indstilling og Res. af 31. Marts 1786 og Res. af 1788. M. -
- 7) Res af 21. Maj 1820. M. -
- 8) Res. af 1798, M.

Kap. VI.

- 1) Res. af 1681 og 88. G. Kgl. Befalingsbog 1680. G. -
- 2) Kgl. Befalingsbog 1680. G. -
- 3) Indstilling og Res. af 20. Maj 1772. M. -
- 4) Res. af 1691, 26. Septbr. 1705, 13. Okt. 1705 og to Res. af 1706. G. -
- 5) Res. af 21. Decbr. 1714. G. -
- 6) H. W. Lind.

Kap. VII.

- 1) Res. af 1693 og 1709. G. -
- 2) Res. fra anførte Aar. M. Om Lavsforfølgelsen Res. af 26. Avg. 1684. G. -
- 3) H. W. Lind. -
- 4) Indstilling og Res. af 17. Maj 1764. M. -
- 5) »Tjenestefolk kan og maa de ikke holde«, hedder det i Indstillingen, af 25. Juni 1778, M. -
- 6) Res. af 1773. M. -
- 7) Res. af 1680. G. -
- 8) Res. af 1686. G. -
- 9) Res. af 1696. G. -
- 10) Res. af 1700. G. -
- 11) Res. af 1725 (M). -
- 12) Res. af 1. Juli 1768 og af 1772. M. -
- 13) Res. af 20. Novbr. 1694. G. -
- 14) Res. af 20. Decbr. 1805 og 13. Febr. 1814. M. -
- 15) Res. af 13. og 21. Decbr. 1678. Om Gevalten Res. af 1678. G. -
- 16) Res. af 1695. G. -
- 17) Res. fra nævnte Aar. G. -
- 18) Res. af 1686, 88 og 89. G. -
- 19) Res. af 1695. G. -
- 20) Res. af 21 Avg. 1694. G. -
- 21) Res. af 2. Marts 1695. G. -
- 22) Res. af 1698, 1701 og 1704. G. -
- 23) Res. af 1. Maj 1787. M. -
- 24) Indstilling og Res. af 14. Avg. 1782. M.

- 25) Res af 1713. G. -
- 26) Kommissionen 1721. G. -
- 27) Res. af 11. Marts 1726 (M.), Res. af 1772. M. Kommissionen 1721. G. -
- 28) Betalingsreglementet 1694. G. -
- 29) Res. af 10. Apr. 1700. Betalingsreglementet 1700. Res. af 1716. G. -
- 30) Kommissionen 1721. Res. af 3. Maj 1720. G. Res. af 1725, 28 og 30. (M.) -
- 31) Res. af 23. Apr. 1725, Res. af 1738 (M.) og 1769. M. -
- 32) Res. af 29. Apr. 1767 og 17. Maj 1799. M. -
- 33) Res. af 17. Maj 1799; 1815 og 1831. M.

Kap. VIII.

- 1) Res. af 20. Marts 1711. G. -
- 2) Kommissionen 1721. G. -
- 3) H. W. Lind. -
- 4) Kgl. Befalingsbog 1680. G. -
- 5) Skiftebog f. a 1659. G. -
- 6) Res. af 15. Avg. 1800. M. -
- 7) Res. af 23. Avg. 1711. G. -
- 8) Res. af 27. Juni 1711. G. -
- 9) Res. af 27. Juli 1711. G. -
- 10) Res. af 8. Avg. 1711. G. -
- 11) Res. af 17. Juli 1711. G. -
- 12) Res. af 7. og 21. Novbr. 1711. G. -
- 13) Res. af 1709 og 10 (Decbr.). Res. af 1715 (Maj); Res. af 12. Septbr. 1712. G. -

- 14) Res. af 29. Septbr. 1715 og af 25. Apr. 1718. G. -
- 15) Res. af 1710 (Decbr.); om Kassens Tilstand f. Ex. Res. af 1712 (Decbr.). G. -
- 16) Res. af 6. Juni 1713. G. -
- 17) Res. af 23. Maj 1715 og 7. Marts 1718. G. -
- 18) Den strænge Vinter Res. af 14. og 23. Jan. 1716. Sygdom Res. af 9. Maj 1716. Om Kosten og Kostpengene Res. af 20. Jan., 22. Febr., 22. Apr. og 21. Avg. 1716. Kostpengene i Kristian den femtes Tid Res. fra nævnte Aar. Halv Gage Res. af 20. Jan. 1716; de lemlæstedes Tilgodehavende Res. af 21. Febr. 1716; »patience« Res. af 19. Juni 1716; Kahytpenge Res. af 1716 (Novbr.); de to Matroskvinder Res. af 3. Febr. 1716. G. -
- 19) Forskud Res. af 20. Marts og 12. Juni 1717. Den ikke efterlevede Befaling Res. af 24. Decbr. 1717, 17. Jan. og 20. Marts 1718. G. -
- 20) Restansbøger Res. af 10. Okt. 1718; rigtig Betaling Res. af 18. Novbr. 1718 og 3. Novbr. 1719. G. -
- 21) Mønstringen Res. af 27. Novbr., 1. og 5. Decbr. 1719. De nyantagne Res. af 17. Marts 1719. G. -
- 22) Res. af 24. Novbr. 1719 og 22. Jan. 1720. G. -
- 23) Res. af 2. Jan. 1720 byder, at Maanedstjenere ingen videre Kostpenge skulle godtgøres. G. -
- 24) Res. af 25. Novbr. 1720. Res. af 17. og 21. Febr. 1721. Kommissionen 1721. Kgl. Ordre 31. Marts 1721. G. - Den anden af Hypoteserne om Seigr. Nagel skyldes H r. Kontorchef H. Boyes Velvilje. -
- 25) Indstilling og Res. af 1685. G. -
- 26) Res. af 20. Novbr. 1715. Res. af 23. Avg. 1711. Res. af 19. Jan. 1712 og 17. Febr. 1716. Om tvende paa den ny Holm gaaende Matrosers Løsladelse have en Res. fra 1705. G.

Kap. IX.

- 1) Res. af 1682. G. -
- 2) Kommissionen 1721. G. -
- 3) Res. af 10. Marts 1641 (M.) og 16. Septbr. 1785. M. -
- 4) Res. af 1789. M. -
- 5) Res. af 1773. M. H. W. Lind. -
- 6) Res. af 1728 (M.). -
- 7) H. W. Lind. -
- 8) Res. af 1771. M. -
- 9) Kabinetsordre af 16. Jan. 1772, Res. af 1771. M. -
- 10) Res. af 20. Maj 1772. M. -
- 11) Res. af 9. Juni 1772. M. -
- 12) Res. af 11. Marts 1777. M. -
- 13) Res. af 8. Juli 1779. M. -
- 14) Res. af 1783. M. -
- 15) Res. af 1791. M. -
- 16) Res. af 1791, 97 og 98, Lønningsspørgsmaalet Res. af 14. Juni 1799. M.

Kap. X.

- 1) H. W. Lind og Res. af 1799. M. -
- 2) Kgl. Befalingsbog 1680. G. -
- 3) Res. af 1690 og 92. G. -
- 4) Res. af 1702. G. -
- 5) Res. af 26. Jan. 1798. M. -
- 6) Res. af 13. Septbr. 1781. M. -

- 7) Res. af 14. Juni 1799. M. -
- 8) Res. af 26. Jan. 1798 og Res. af 1799. M. -
- 9) Aarene 1801 til 14 nærmest efter H. W. Lind. -
- 10) Res. af 14. Juli 1816. M. -
- 11) Res. fra anførte Aar. M. -
- 12) Res. fra nævnte Aar. M.

Kap. XI.

- 1) Aarene 1848-49 nærmest efter H. W. Lind. -
- 2) Haandpenge til Haandværkerne Res. af 4. Febr. 1696. G. -
- 3) Skoledrenge skulle i Følge en Res. fra nævnte Aar sættes i Lære ved Haandværkerstokken (M.). -
- 4) Res. af 11. Novbr. 1735. (M.). -
- 5) Res. af 10. Juni 1690. G. -
- 6) Res. af 1686. G. -
- 7) Blaa Bod til Dels efter H. W. Lind. -
- 8) Res. af 14. Avg. 1782 og 19. Marts 1783. Om Brødet Res. af 1787. M. -
- 9) Res. af 1730 (M.) og 1712. G. -
- 10) Res. af 1679. G. -
- 11) Indberetning fra Nyboders Kommandantskab til Marineministeriet af 7. Septbr. 1857.

Kap. XII

- 1) H. W. Lind. -
- 2) Res. af 20. Maj 1767. M. -
- 3) Res. af 1700. G.

Hans Daniel Lind (født 17. juli 1847 i Nyboder i København, død 25. januar 1924 samme by) var en dansk præst og maritim forfatter.

Lind, hvis far var snedkermester på orlogsværftet, fik allerede i sin barndom interesse for marinen og dens historie; 1865 blev han student fra Det von Westenske Institut, 1871 cand. theol., tre år senere ansattes han som kateket ved Sankt Johannes Kirke i København og blev senere sognepræst til Skelby og Gunderslev på Sjælland. Ved siden af sin præstegerning har Lind udfoldet en ret betydelig virksomhed som forfatter af maritime historiske værker, der alle bærer præg af grundighed og en levende interesse for emnerne; fra hans hånd foreligger således Nyboder og dets Beboere, især i ældre Tid (1882), Christian IV og hans Mænd paa Bremerholm (1889), Kong Frederik III's Sømagt (1896) og Fra Kong Frederik II's Tid (1902). Foruden disse bøger har Lind skrevet talrige artikler historiske tidsskrifter.